

د ختیغ بیا رغونی اداره (کور)

د هغې فتوی ریبنتیینی ټواب چې

د بُشې لیک لوست ناروا گنې

او

د بُشې یو لړ مهم حقوق او وجایب

لیکونکې: پوهاند محمد اسحق حسین خیل

Education and some other rights of women in Islam

Prof. Mohammed Ishaq Hussainkhel

زمور پته:

G.P.O Box 607, Peshawar, Pakistan

E-mail: kor_bazger@hotmail.com

خ提غ بیارغونی اداره (کور)

خپرونو خانگه، خپرني لر ۱۴

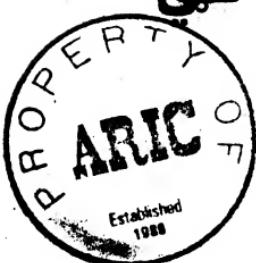
د هغې فتوى ریستینی خواب

چې د بىڭى لىل لوست ناروا گنى

او

د بىڭى يو لې معم حقوق او وجايپ

لىكونكى: پوهاند محمد اسحق حسين خيل

کتاب پېژندنه

کتابنوم : د هنې فتوی رېښېنى خواب چې د بېخې لېک لوست ناروا گنې
 لېکونکى : پوهاند محمد اسحق حسین خیل
 خپروونکى : ختیخ بیارغونې اداره (کور)
 تایپ : کور خپروونو خانکه
 دیزاین : فاری ملکزی ساجد
 چاپ چاری : داکتر محمد فرید بزگر
 چاپ لکبست : لېکوال او کور
 چاپنېته : تله ۱۳۸۱ هـ / اکتوبر ۲۰۰۲ع
 چاپشیر : ۰۰۵ توکه
 خپرنې لر : ۴۱

© د چاپ تول حقوق خوندي دي!

زموږ پته : GPO Box 607, Peshawar, Pakistan
 E-mail: kor_bazger@hotmail.com

د ارتباط نوري پې د کتاب په پاى کې وګورئ!

نېټو لېک

سرليک

مختصر	۷۰
فتوى (د بسخو لپاره د افغانستان په (شان) خاى کي مكتب ويل ناروا دي) ۷۱	۷۱
سرېزه ۱۰	۷۲
د بسخې د لېک او لوست په هکله د پورتنې استفاء خواب ۱۲	۷۳
په اسلام کي د بسخې درنلوی ۲۱	۷۴
په اسلام کي د بسخې یولو مهه حقوق ۲۵	۷۵
د بسخې د کرامت حق ۳۶	۷۶
د بسخې تملک ۳۶	۷۷
بسخه حق لري چې خان سینکار کړي ۳۶	۷۸
بسخه حق لري چې ګانه واغوندي ۳۶	۷۹
د بسخې سیاسي حق ۴۱	۸۰
د بیعت دولونه ۴۵	۸۱
بسخه د حضانت (د خپل اوولاد د پالنى او ساتنى) حق لري ۴۹	۸۲
د بسخې د نفقې حق ۵۰	۸۳
اوله اجماع ۵۲	۸۴
د میرمني د اوسيدو خای حق ۵۴	۸۵
د میرمني د کالابو حق ۵۴	۸۶
د بسخې د پت، عزت او کرامت حق ۵۷	۸۷
د ملاعنې بسخې د نفقې حق خرنکوالی ۵۸	۸۸
د بسخې د میراث حق ۶۰	۸۹
خور د ورور نيمه برخه د میراث وري ۶۱	۹۰
د خلعي په وسیله له مېړه نه د بسخې خان خلاصولو حق ۶۲	۹۱
د افغانستان په مدنې قانون کې خلخ داسي بيان شوي ۶۵	۹۲
د څېل مېړه په غوره کولو کې د بسخې حق ۶۶	۹۳
د بسخې وجائب ۶۸	۹۴
د بسخې حجاب ۶۸	۹۵
د مخ او لاسونو تر لومړي بندونو پوري لوحول ۷۱	۹۶
د بسخې وجیبه د چې کورني مسایل تنظیم، ترتیب او سرته ورسوی ۷۲	۹۷

د سخنی و جیبه ده چې د کور خدمت لکه پخلی، وینخل، پاکول او د اسې نور	72
بنخه و جیبه لري چې خپل د زینت خابونه غیر له خپل میره نه بل چانه بسکاره	73
نکري	76
بنخه و جیبه لري چې اېښه وي	77
بنخه و جیبه لري چې خان د نارینه و په شان جور نه کري	78
بنخه و جیبه لري کله چې له ګوره و خي عطرونه او خوشبوئي پر خان ونه وهي	78
د مخ پنټول واجب نه دي	88
د کورنې نارینه د بنخو کوتو ته له اجازې پرته نه شي نوټلای	91
بنخه و جیبه لري چې د میره اطاعت وکړي او که نه هغه ناشزه ده او نفقة بې	93
ساقطېږي	93
میره و جیبه لري چې میرمنې سره په خلاص تندی، بهه اسلوب او خوشالی سره	95
روبه وکړي	96
د سخنې موقف په اوسينيو قوانينو کې	96
د سخنې پوهنه او روزنه	99
د اسلامي او وضعې روزنې توبير	100
اسلام د عقیدي او شريعت دین دی	106
هغه علوم چې بنخې ته بې زده کړه فرض عين ده او هغه علوم چې زده کړه بې فرض کفائي ده	109
د خبرې له لاري تخصصي پوهه لاس ته را وړل	116
ماخذ	135

د شخوپاں، د افغانستان په خیر (شان) مکتب و پاراواردی ۴

نعيها ونصل على رسوله الكريم : أما بعد .

الستة

الاستفتاء

سی ملہ بھی

عن اثناء مت عبد الله قاتل د. رسول الله صلى الله عليه وسلم
وأطعم حسنة فتاك الانصيحة هذه رقية القلعة كاملاً لكتابه برواية داود
مكتوبة على كتاب الطلب والرقى على الخطاطي فيه، ولعله ان تعلم النساء
الكتابية غير مكرر، فلتختق ان يكون جائز السافر درون القلعة والسوان في
هذه الزيايا ثم رأيت قال يومهم عفت بمحنة خلاص نسل الله نبي صلى الله
عليه وسلم خصصت داشاء قال له يتعلما ياسماً يليني سأنا كاهن من شاء
غير لا يعلوهن الكتابة يتعلمه كل من الشاء خرو للاكتشاف عيدين مرزا
حاشية مكتبة اربع حلو شيكه ساختت بحسب واقع شهادت داش
است بغير لفظي دعوه سدا زهاد سبل كه ملائكة زمان تعلم انجيلها مصوته
دلاه جهاد لولا دعوه سدا باهته آمنت وآمن بالغرض دعوه سدا باشد
برىء اثر حرم خوشحال كمن، فناوى دارطه ديو بند عجیب مولوي بحمد الله

٤. ليكوني ایسم جاد ولد محمد بیونس
٥. كل. خوشیل سه بششوبل پشاوں

ه بنخو لپاره د افغانستان په (شان) خای کې مكتب ويل ناروا دی
المستفتی نحمدہ و نصلی علی رسوله الکریم: اما بعد
الاستفتاء فقیر خلیفه عبدالواحد نقشبندی عفی عنہ
خه وايي علماء د دین مبین او مفتیان د شرع متین پدی مسئله کې چې
خیینی کسان وايي چې عصری ایجابتا تو تقاضا د بنخو لپاره کتبہ
سکول ویل او خصوصا د ڈاکتیری مكتب او سکول په واسطه جایز او
ضروري کار دی چې د مریضي بنخی تداوی او علاج باید بنخی وکړي. آیا
دا مكتب د سپېخلي اسلامي دین د احکامو له مخې روا او جایز دی او که
نه بینو توجه (افتوى):

الجواب هو الموفق للصواب: د دی عصری مکتبونو، سکولونو، بنوونخیو
تعلیمي نظام غیر اسلامي دی بنخو ته په مروجہ توګه د افغانستان مكتب
ویل بالکل ممنوع او ناروا دی چې د یوی خوا علم د خط او کتابت شارع
«رسول الله صلی الله علیہ و آله و سلم» بنخو لپاره ممنوع او منهی عته
کار بللی دی او له بلی خوا بنخی مستوري دی د کافرانو په خبر د دوی
لباس او بازار، کلی او صحرا ته راوتل د قران عظیم الشان د صریحو ایاتو
له امله منهی عته او ناروا کار دی بله دا چې د ضرورت په مجبوریت نارینه
مسلمان ڈاکتم کولای شي چې د بنخو د پوشیده او پیمو امراضو علاج
وکړي.

[كما قال الله تعالى، و قرن في بيتكن ولا تبرجن تبرج الجاهلية الأولى]

الآية ٣٣ جز ٢١ سورة ٣٢

و اخرج ابن سعد و ابی شیبہ و ابن جرید و ابن المنذر و ابن ابی حاتم عن
ابن نجیح رضی الله عنہ فی قوله تعالى ولا تبرجن تبرج الجاهلية الأولى
قال: التیخیر و اخرج ابن ابی حاتم عن مقاتل رضی الله عنہ فی قوله تعالى و
لاتبرجن الایه قال: التبرج انها تلقی الخمار علی راسها ولا تشدہ تواری
قلائدها و قرطها و عنقها و بید ذلك کله منها و ذلك التبرج ثم عمت نساء
المومنین فی التبرج: الدر المنشور و اخرج الحاکم والبیهقی فی شعب
الایمان و ابن مردویه عن عایشہ رضی الله تعالى عنہا مرفوعا لانتزلوھن
الغرف و لا تعلموھن الكتابه يعني النساء و علموھن الغزل و سورة النور:

الدر المنشور في التفسير بالماثور ص ١٨ و تفسير جمل ص ٢٠٦ حاشيه
صاوي على الجلالين ص ٢٩٤ و السرة ليست من العوره ولكن ما تحتها
من العوره فلا ينبغي ان ينظر اليه الرجل من الرجل و الماء من المرأة حتى
يأتى العذر فادجاجه العذر فلا ينط الى ذلك ميسوط امام محمد
رحمه الله تعالى عليه ص ٦٢ الى ٦٦ و اذا اصاب امرأة قرحة في موضع لا
يحل للرجل ان ينظر اليه ولكن يعلم امرأة دواها لتداويها لأن نظر الجنس
إلى الجنس اخف الخ ميسوط ص ٦٥ و ان لم يجدوا امأة تداوي تلك
القرحة ولم يقدروا على امرأة تعلم ذلك اذا علمت و خافوا ان تهلك او
تصيبها بلاء او وجع لا تتحمله فلا ينط لها كل شيء الموضع
ذلك القرحة ثم يداوينها رجل و يغض بصره ما استطاع الا عن ذلك الموضع
لأن نظر الجنس إلى غير الجنس اغلظ فيعتبر فيه تحقق الضرورة و ذلك
لخوف ال�لاك عليها و عند ذلك لا يباح الابقدر ما ترفع الضرورة به و
ذوات المحارم و غيرهم في هذا سواه: ميسوط ص ٦٥

از حديث شریف ثابت هست که جناب سید المرسلین صلی الله علیه و سلم
از تعلیم کتابت زنان نهی فرموده اند چنانچه امام بیهقی روایت نموده قال
رسول الله صلی الله علیه و سلم لاتعلمونهن الكتابه: الحديث. و در باره
مامور به بودن تعلیم و کتابت زنان حدیثی ثابت نگردیده است مگر از یک
حدیث به ظاهر تقدیر فرمودن حضور سید المرسلین صلی الله علیه و سلم
این فعل را مفهوم میشود چنانچه امام ابو داود روایت کرده الاعلمین هذا
رقیه النمله کما علمتها الكتابه الحديث شراح محققین به مقنضای
احتیاط و تحقیق در هر دو حدیث تطبیق فرموده اند و حدیث نهی را
معمول به قرار داده اند و حدیث ثانی را بنا بر چند احتمال قابل استدلال
نداشته اند شیخ محدث دهلوی در اشعده اللمعات به ذیل ترجمه حدیث
کما علمتها الكتابه فرموده اما تعلیم کتابت مر زنان را در حدیثی از ان
نهی امده چنانچه فرموده و لاتعلمونهن الكتابه و ازین حدیث که جواز ان
مفهوم گردیده و این مگر پیش از نهی باشد و بعضی گفته اند که به نساء
انحضرت صلی الله علیه و سلم مخصوص اند الخ و بعضی علماء که برای
جواز بلا کراحتی حکم کتابت برای ترجیح حدیث ثانی تضییف بعضی
راویان حدیث اول از بعضی کتب اسماء الرجال قائم مینمایند حجت تامه

نیست که در بعضی راویان ثانیه هم بعضی محدثین را گلام است مثلاً نسبت عبدالعزیز ابن عمر بن عدالعزیز یک راوی ان حکم مخطی بودن فرموده اند چنانچه در تقریب هم لفظ یخطی مصرح است بهر حال به قاعده اصول حنفیه ترجیح نافی بر مبیح باید نموده و نهی تا وقتیکه رجحان معارض او از اباحت ثابت نشود یا محمول بر حرمت است فی الغالب یا به کراحتی تحریمی کما هو المصرح فی الفقه والاصول: و حال از منه متاخره را بر از منه صحابه و دیگر متقدمین قیاس نمودن بیجاست پس اگر یکی را از متقدمان حدیثی رسید و ثانیاً بر حمل هر یک احتمال کراحتی فعل از ایشان بظهور امده بود از آن فعل حجت تامه اوردن بر جواز کتابت و استحباب و اباحت ان در حق زنان برای جمله زنان خطاست پس اهل اسلام بمقتضای احتیاط اسلامی احتراز از ارتکاب همچون امر لازم: والله اعلم بالصواب و هو الحاکم فقط مجموعه الفتاوی علی الغلاصه ص ۲۲۸ کتابت الکراحتی.

عن شفاء بنت عبدالله قال رسول الله صلی الله علیه و سلم وانا عند حفظه فقال الانعلمین هذه رقیه النمله كما علمتها الكتابه رواه ابو داود مشکوه ص ۳۹ كتاب الطب والرقى، وقال الخطابي فيه دليل على ان تعليم النساء الكتابه غير مکروه، قلت يحتمل ان يكون بعثرا للسلف دون الخلف والنسوان فی هذا الزمان ثم رأيت قال بعضهم خصت به حفصة رضی الله تعالى عنها لأن نساء النبي صلی الله علیه و سلم خصصن بأشياء قال الله تعالى يا نساء النبي لستن كاحد من النساء و خبر لا تعلموهن الكتابه يحتمل على عامة النساء خوفا للاقتناز عليهم مرقاه حاشيه مشکوه ازین معلوم شد که ممانعت به سبب واقع شدن در فتنه است، نیز در فتوی دیوبند و جواب سوال که برای زنان تعلیم انگریزی چه صورت دارد جواب اولاً ضرورت باین افت نیست و اگر بالفرض ضرورت باشد پس از محرم خود حاصل کنند، فتاوی

دارالعلوم دیوبند ص ۱۰۳۲ ج ۲

مولوی حمد الله

لاسلیکونه او تاپی

مخکي له دي نه چي د پورتنى استفتاء خواب ورکرو، لومري دا خواب
په لنده سريزه پيل کېږي او بيا به اصل مطلب او ورېورى اړه مسایل په
لاندي دول تر خېړنۍ لاندي نيسو:

سرېزه:

بنخه په اسلامي شريعت کي حقوق او وجائب لري، خو مخکي له دينه
لزمن بولم چي د قرانکريم حکيمانه اسلوب د ټولنیزو او طبیعی علومو
په اړوند چي د زوجیت فطری قانون ورسره تراو لري په ډېر اختصار
سره وړاندې کړم.

۱. ټولنیزو علومو په اړوند ډېر نصوص د قران مجید د کلیه مبادیو
او عامه احکامو په بنه را نازل شویدی خکه قران کريم چي د هدایت او
اصلاح سر چینه ده، ټول بشريت ته روستنى احکامو د الله جل جلاله
باندي اشتمال لري، چي په هر زمان او هر مکان کي د تطبیق وړ دی
پدی اعجاز نه ډک کتاب کي ګورو چي تغییر نه منونکي چاری په هر
راز زمان او مکان کي لکه عبادات د واده تړون، طلاق، ملاعنه، میراث
او د کورنۍ، داسي نور مسایل او یولې عقوباتو د حدودو ته وړ تفصیل
ورکړ شویدی، تر خو له بدعت او تحریف نه عبادات وړغورل شی او
نومورو نورو چارو کي د استقرار او امن ټینګدو په خاطر پراخ بیان
په شريعت کي ورکړ شوی دی او تغییر منونکي چاری لکه اقتضادي،
سياسي او ټولنیزی خانګي د لوړو مبادیو او بنسټیزو اصولو په راولو
سره د جزئیاتو له بیان او د کیفیاتو له تفصیل نه یې قصدا ډو
شویده، خکه داسي چاری د زمان او مکان د حالاتو او عرفونو په
بدلیدو بیړه بدليږي، خدای پاک چي د خپلو بنده ګانو اسانی او سهولت
غواړي د یو جامد او نه تغېر منونکي شکل په توګه د داسي چارو
پیشېښی کول به اړومرو خلک له ربړی سره مخامنځ کول او تنګی به پړی
راوستل کیده نولدي کبله د بیلګکی په توګه په سياسي چارو کي
ګورو چې د شوري پرمبدان ټینګار شویدی او امر پړی کړای شویدی، چې
ټولو ته خرګند دی چې امر د وجوب لپاره رائخی، اما دا چې دا شوري

خه دول وی او خرنگه تحقق مومی؟ او خرنگه دحاکم او محکوم اپیکی
تینگولانی شي؟

دا تول د هری زمانی خپله اسلوب او د هری واقعی ظروفو ته او د هری
سیمی جلا حکم ته پرینسوندی شویدی د پوهانو او مشقفو خلکو
چاپیریال د بدويانو او بيرته پاتی اميانتونه توپير لري، دامن او سولی
حالات د جنگ حالاتو سره توپير لري. د عام المجائعه يعني لوبدی کال او
د قحطی زمان د عادی حالاتو او د پراخی زمان سره توپير لري او
همداسی نوری....اما يو حقیقت په ډاګه کوی چې بی د شوری او بی د
اختیار د خلکو استبدادی حکومتونه روی اونه منی که خوک د چارو
واگی باندی قبضه وکړی او د خدای د شریعت لاره پریبدي او خان د
خدای او خلکوله مسئولیت نه ویاسی داسی سیاسی تګک لاره د
قرانکریم د شوری د امر او تاکید سره مخالفت او تناقض لري. د رسول
الله (ﷺ) او خلفاء راشدینو سیاسی غوره کړنلاره، د هر مسلمان زعیم د
افتداء ورده، د هغوي په زمانه کې شوری نده پرینسوندی شوی خود
شوری په هکله کړنلاره کې له یوه وخته تر بل پوری توپير لیدل کېږي،
چې دا موبه ته خرگند حق راکوی چې ډېر غوره اسلوب د دی ستري
مبدی د تحقق لپاره اختیار کړو، او تول پري بی د تعیض نه یو موتی
شو.

۲ همدغه راز قرانکریم د طبیعی علومو په اړوند عام کلی مبادی
لري، چې د ساینس علمو ته یې د بحث او فحص او استنباط لاره
پراخه پرینسی ده او لدی مبادیو نه یوه هم د زوجیت قانون دی چې
لومړی خل. قرانکریم فرمائیلی دی: "وارسلنا الرياح لواچ"^۱ ترجمه عنی
موبه لیېلی دی بادونه بلاړیوونکی. د دغه قانون په اړوند "قران او
ساینس" په نامه کتاب کې پراخه علمی خپرنه شوی ده چې د بادونو
په واسطه تلقیح نومول شوی دی. پدی خپرنه کې د وریخو خوخيدل او د
باران وریدل چې د څمکی د اوپو او د فضاتر منځ د اوپو د دوران په
نامه نن زمان یادېږي د بادونو په واسطه دغه تول جریان سرته رسپړي

^۱ د الحجر د سوری (۴۲)، ایث

او هم د نباتاتو او اشجارو د تلقیح او میوه نیولو عملیه د بادونو د جریان نه پسodel کپری او همدغه راز د مصنوعی بازان ترکیب او جورول د پورتنی مبارک ایت د معنا د خپرلوپه پای کی لاس ته راولل شوی دی او د دغه قانون خبرندویه مصدر یوازی همدغه الهی کتاب دی چی لومری خل بی د بشر پام دغه پر زرده پوری خپرتوه ارولی چی پورته ذکر شوی ایت خورا لوبه محتوی لری. نو خکه خلکو دغه قانون د وگرپو تر منخ او بیا د ژوو تر منخ، او بیا د نباتاتو تر منخ، او همدغه راز په جماداتو کی هم و موند. چی د بربننا په شان مثبت او منفی چارچونه لری او همدغه راز بیا خیر شول چی د اتم د یوی وری ذری جوربست هم د مثبت او منفی چارچونو لرونکی هستی نه پیدا شوی دی. د دی تولو شیانو د زوجیت قانون ته قرانکریم په وضاحت سره پدی بل مبارک ایت کی داسی فرمائی: " و من کل شیء خلقنا زوجین لعلکم تذکرون"^۲ ترجمه: یعنی د هر شی نه موب جوری (نر او بسخی) پیدا کری دی د دی لپاره خوتاسی عبرت او پند واخلي: او همدغه راز الله تعالى فرمایلی دی:

[سبحان الذي خلق الزوجاً كلها مما تنبت الرض و من نفسم و مما لا يعلمنون]^۳

زیاره: (پاکی ده هغه الله ته چی پیدا کری یی دی دغه جوری تول له هغنو خیزونو چی زرغونوی یی خمکه او له خانتونو د دوی او له هغنو مخلوقاتو خخه چی دوی یی نه پیژنی. یعنی په نباتاتو او انسانانو او په هغنو نورو مخلوقاتو کی چی لاله هغنو خخه خلک خبر نه دی جوری پیدا کریدی لکه، نر او بسخه خواره او تروه، تور او سپین او داسی نور.

۳- اوس د دی الهی قانون "زوجیت" په مقتضی کوم چی د خدای په طبیعی نظام د کائناتو کی د هر راز موجود د فطرت د غوبیتنی سره سم ایجاد شوی دی، گورو چی بشری زوجیت د نارینه او بسخی سره جوره کیدل چی د ازدواج په نامه یادیبی د یولپ خانگری، جنلا تولنیزو

۲ د الذاريات د سوري (۴۹)، ایت

۳ د یاسین د سوري (۳۶)، ایت

ادابو، رسومو او حقوقو د ارزښتونو د لارښتونو په لپ کي تر سره کېږي او په دی توګه هره جوړه د خپلی ایدیالوژۍ او عقیدی سره سم د واده ترون وي، مسلمان یې د اسلامي شریعت په بنسټ، مسیحی او یهودی یې د خپلو معتقداتو په رننا کي بشپړو.

له دی کبله ده چې په وروستیو پېړیوکي ورته د شخصیه احوالو (Status Personnels) اصطلاح ورکړ شوی دي. او بنايی دي تکی ته خبر شو چې اسلام د فطرت دین دي، پدی معنا چې خدای (ج) په کوم فطرت چې مخلوقات پیدا کړي دي په تپهه بیا د بشر فطرت چې قرانکریم فرمایي.^{۱۰} فطرة الله التي فطر الناس عليها لاتبدل لخلق الله^{۱۱} ترجمه: یعنی داسی خلقت او فطرة سره چې خدای خلک پیدا کړیدی تاسی پخپل واک او اختيار هغه ته بدلون مه ورکوي.

او مه یې خرابوي

۴. نوبنا پر دی اصل یې خپل احکام پر تولو شیانو جاری کړیدی او پر همدي اصل بسخه چې په کوم لطیف او نرم فطرت سره پیدا شویده په اسلام کې یې توپیر سپړی سره بسodel شویدی. بسخه نه یوازی په ظاهري اندام کې بلکه د بدن په هره حجره کې له نارینه سره توپیر لري، د بسخی د بدن اور ګانیک خانګرۍ جوړښت، خانګرۍ عصبي سلسه، خانګرۍ فيوزیولوژیکي وظایف سرتة رسوی، د هفی وافره عاطفه، زره سواندی د زړه رقت او نرمی، شدت د انفعال او تاثر، ډېره مینه او دوستی په تپهه بیاله اولاد سره. هغې د پالنی او روزنی سره خانګرۍ لیوالتیا، د حمل لوی بارته د فرح جذبه لرل، د کورنی امورو په تنظیم کې د فطری استعداد لرل، دا تپول هغه مواهب دی چې بسخه ورڅخه برخمنه ده.

د بسخی دغه راز فطرت د خدای د قدرت کمال او ایات د ربوبیت او وحدانیت د خالق بسodel شویدی قرانکریم فرمایلی دي

^{۱۰} د روم د سوری ۳۰ ایت.

[و من ایاته ان خلق لكم من انفسکم ازو اجالتسکنو لیها و جعل بینکم
موده و رحمه، ان فی ذلک لایات لقوم یتفرکرون]^(۱)

ژباره: یعنی دخای د قدرت کمال یود بسخی په خلقت کی بنکاری چې
هغه یې ستاسی له جنس او صنف نه بنی ادم لکه تاسی پیدا کړه که
چېږی له بل جنسه واي نو دغه راز الفت، مینه او محبت ستاسی تر
منځ نه پیدا کېده تاسی ته د هغوي په خنګ کې سکون او ارامی راخی
او د تاسی له منځه یې یو خاص مودت او رحمت پیدا کړي دی، پدی
هغه خوک پوهېږي چې د فکر او تامل خاوند وي.

د بسخی د لیک او لوست په هکله

د پورتنی استفاء حواب

۵- له خلکو سره د بسخی د لیک او لوست په هکله دری ډوله نظریې
موجودی دی. یوه ډېره تینګ دریزه، له تعصب نه ډکه، متزمته چې
اکثرا د بومي او قبیلوی کلتور تر اغېز لاندې راغلی ده او په واهی
دلالو باندی بنا شویده.

دوهمه داسی مطلقه او بی بندو باره څلواکه نظریه ده، چې له خپلی
 بشپړ ارادی نه سوی نور هېڅ ډول قید او یا لې خه تنازل نه منی. د
 داسی نظریې پلویان هغه کسان دنی، چې د لویدیغ په ازاده فضا کې
 لوی شوی دی او له اسلامی ثقافت نه بې برخی پاتی شویدی.

درېیمه: د افراط او تفریط تر منځه، معتدله واقعی نظریه ده، چې
 بسخی ته هغه حقوق چې شریعت وربنېلی دی بې لدینه چې د کومی خوا
 تر اغېز لاندې راشی، ورکوی، او د شریعت خلاندې، وړانګې د جاهلي
 دور دود او دستور په ګردونونه خیرنوی، او د بسخی د لیک، لوست،
 پوهنۍ او روزنۍ په اړه په اسلام کې هېڅ مانع او خنډه نه وینې.

کله چې د اسلام بنسټیز اصول (كتاب او سنت) ته په څېر سره کتنه
 وکړو، او نورو اديانو او مذاهبو سره یې تر پر تلیزی خېړنې لاندې
 ونیسو، دا حقیقت را خرگندېږي چې اسلام له ټولو اديانو او مذاهبو نه

(۱) دروم د سوری ۳۰ ایت.

زیات خلک د پوهنی او روزنی او لیک او لوست خواته هخولی دی او د پوهانو فضیلت او لورتیا د پوهنی د مزایا او په لرلو سره پر ناپوهانو خرگندوی کله چی رسول الله صلی الله علیه و سلم راخی او په مخکی یی دوه دلی ناستی وي. یوه د ذاکرینو او عبادت کوونکو دوهمه د عالمانو دله، او هغه لازبندونکی د خلکو صلی الله علیه و سلم تیرپری او د علم او په دله کی کتبینی، دا او داسی نوری هبری بیلگی دی، چی د اسلام اوچت مقام او کمال د اهتمام پوهنی او پوهانو ته بشی، اسلام خلک رابولی چی خپله پوهه د خدای تعالی په ملکوت کی په کار واقوی، او هغه شیان چی لوی خدای (ج) د خلکو لپاره په بحر او برکی پیدا کریدی، هغه تول کشف کری او پر اسرارو او خواصوی په پوهیدو سره ورنه گته و اخیستله شي.

د اسلام دپرتلیز ماهیت پیژندلو یو فکتور، د دی امت د متعلمہ امہ شعار لرل دی چی د نورو امتونو په پرتله، د پوهنی او روزنی ویار لری دا خکه چی لومری ایه د خدای دروستی دستور بشیریت ته د لوستلو په امر سره [اقرا باسم ربک الذي خلق] پیل شوی دی، او ورپسی د "قلم" سوره چی مکی سورت دی او (۵۲) ایتونه لری نازل شویدی چی فرمایی (ن والقلم وما يسطرون...) یعنی خدای پاک د قلم ارزشت ته په اشاری سره په قلم باندی قسم کوی، دا خکه چی په قلم سره د علم بیان حاصلپری، او قلم هر هغه شی ته ویل کپری چی لیکنه پری کپری او هم پیل د سوری په (ن) سره چی یو توری د هجا د تورو خخه دی، او په یو تاویل سره دمشوانی اشاره بلله شویده، په ربنتیا سره د دی دین موخه د علم او تعلم أولیک اولوست اوسواد زده کری خواته بشی نور د "ن" په کله چی مقطعاتو تورو خخه دی ابن کثیر او نورو تفاسیرو ته دی مراجعه وشی چی د دی تورو په هکله د بقری د سورت په پیل کی پراخ نظریات او تاویلات د علم او خرگند شوی دی أولنده خبره په کی دا ده چی خدای بنه پوهپری په مزاد د دی حروفو.

او هم په حدیث شریف کی رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمایلی دی: (کله چی بنی ادم مرشی تول اعمال یی قطع کپری پرته له دری

عملونویه، صدقه جاریه گتمور علم او صالح اولاد چي دعاوی ورته کوي^(۱) بنى ادم نز او بنخه دواړو ته ویل کېږي.
ب: اوس د دی سوال په خواب کي چي: (فقهاء کرام او د دین امامان او د مسلمانانو پوهان خه وايې د بنخه د لیک، لوست په هکله چي جواز لري او کنه؟

۶- امام ابوالطیب^(۲) (عقود الجمان فی جواز تعليم الكتابة للنسوان) په نامه یوه رساله لیکلې ده او په دغه رساله کي پورتني سوال ته خواب ورکړي دی.

دغه رساله که خه هم د کمیت او حجم په پرتله وره ده، اما د کیفیت له نظره خورا لویه محتوى لري. خکه د یولې علمی بنستیزو، مستند او ارزښتناکو اصولو په اشتعمال سره، د مسأله پر تلیزه تحلیلی او تحقیقی خپړندویه پای کي یې د بنخه حقوق د عدل او انصاف په تله تللى ده، د کرامت او عزت تاج یې چي شریعت ور په برخه کړي وه، د بنخه په سر اینسي دی دا خکه چې پدې رساله کي د موضوعی احادیثو خطر ته ګوته نیولی شوی ده، او خلکو ته خبرداری ورکړي شوی دی چي پام وکړي قوي حدیث په موضوع کې پری نېدی او په موضوعی او ضعیف حدیث عمل جاري ونه ساتي.

رسالی د بنخه د تعليم مسئله خپړلې ده، او په دی اړوند د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) له ریښتنی سنت نه ورکې په ګډکه دفاع کړي ده.
دا رساله په بیروت کې د (استاد زهیر الشاویش په اسلامی دفتر کې) طبعه شویده، اما زموږ په لاس کې پاکستانی طبعة ده، چې د (علمی ټولنې) موسسی لخوا په کراچی کې چاپ شویده.
د رسالی مولف د پورتني سوال د خواب په اړوند تول هغه روایات چې بنخه ته د لیک بنیونی په هکله وارد شوی په دوه ډوله ویشلی دی

^(۱) دا حدیث مسلم په باب د وصیت (۱۴) شماره ابو داود هم په باب د وصایا (۱۶) شماره او ترمذی په باب د احکامو (۳۶) شماره کې ذکر کړیدی.

^(۲) امام ابوالطیب محمد شمس الحق عظیم ابادی چې پد (۱۲۷۴-۱۳۲۹ هـ کې وفات شویدی).

لومه‌ی: هغه روایات چی لیک بنوونی ته یسی جواز ورکریدی، دوهم هغه روایات چی جواز نه ورکوی، او پر دغه دوهم ھول روایاتو د ضعیف او باطل حکم په تینگه کوی، درسالی په (۲۱) مخ کی داسی راغلی دی: اما په هغه روایاتو چی بنخی ته د تعلیم او لیک لوست اجازه نه ورکوی تمسک کول او یا یسی دلیل او حجت د حکم گنیل جواز نلری، خکه دا ضعیف او باطل دلائل دی او شرعی احکام په داسی دلائلو نه بنا کپری او نه پری ثابتیدای شي".

نوموری بیا په خپله رساله کی هغه عمدہ او اساسی دلیل د تعلیم او لیک لوست د اجازی نه ورکولو په تراو داسی بیانوی: (له عائشی (رضی اللہ عنہا) نہ روایت شوی دی، چی دی وویل: فرمایلی دی رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم): ((بنخی کویو ته مه ننه باسی او هفوی ته د لیک بنوونه مه ورکوی او ورته او بدل او د نور سوره وروبنی))^(۱)

د دی په نامه حدیث د ذکر نه وروسته بیا مؤلف د رسالی هغه معیاری رشتینی نکاتو ته د حدیث پیژندنی په اره اشاره کوی خود دغه تشن په نامه حدیث د ضعف نکات ڈاگیزه شی، او په دی اره یسی د لورو نامتو ثقه او معتمدو محدثینو ویناوی رانقل کری دی.

لکه حافظ شمس الدین الذهبی په (میزان الاعتدال) نومی کتاب امام ابن الجوزی په (العلل المتناهیة في الأحادیث الواهیة) نومی کتاب او حافظ ابن حجر په (التریب) قومی کتاب او علامه صفی الدین الخزرجی په (خلاصه التهذیب) کتاب کی.

بیا پر هفوی چی سند دی حدیث صحیح بولی په لاندینی رانقل شوی ارزبستناکه علمی دلایلو داسی رد کوی، او وایی: په سند د روایت د دی حدیث کی محمد بن ابراهیم الشامی شته او هغه منکر الحديث او وضع کوونکی د احادیثو دی.

(منکر هغه حدیث ته ویل کپری چی سبب د طعن په راوی کی د هغه فاحش او لنه حده زیاته غلطی وي، او یا ڈېر غفلت او فسق ولری.

(۱) الدر المنشور في التفسير بالعاء ثورص (۱۸).

او په کتاب دالباعث الحیث^(۲) کی د منکر حدیث تعریف داسی کوی که چیری راوی د حدیث له معتمدو او ثقه و، راویانونه مخالفت وکری، هغه حدیث ته منکر مردود ویل کېری. او که چیری راوی عدل او ضبط ونلری، که خه هم مخالفت له ثقاتو راویاتونه ونکری، بیا هم د ده په روایت حدیث منکر او مردود بلل کېری) نوبنا پر دی اصل حافظ شمس الدین الذهبی په میزان الاعتدال کتاب کی لیکلی دی چې الدارقطنی ویلی دی محمد بن ابراهیم الشامی درواغ روایت کوونکی راوی دی او ابن عدی ویلی دی د هغه په روایت تبول احادیث محفوظ ندی یعنی شاذ او مردود دی. ابن حبان وایی : له هغه نه د حدیث روایت رواندی مگر د عبرت لپاره خکه د بصیرت خاوندان اعتبار ورکوی هغه خه ته چې گوری یې. اولدی کبله چې دی وضع کوونکی د احادیثشوو، نو د صحیح او موضوعی احادیثو د توبیر په منظور کیدای شي د ده روایت نقل شي خوبلکه د باطلو احادیثو وگرځی او د بصیرت خاوندان د هغه په شان راویانو روایاتو ته موضوعی اعتبار ورکری دی. ابن جوزی^(۱)

په العلل المثنا المتأهیه کی تصریح کړی چې دا حدیث چې " (بنخی کوتیو ته مه ننہ باسی، او لیک مه وربنی، او هغوي ته او بدل او د نور سوره وربنی) صحت نه لری، خکه محمد بن ابراهیم الشامی راوی د هی حدیث دی او هغه احادیث وضع کول.

۷ (موضوعی حدیث هغه حدیث ته ویل کېری چې سبب د طعن په راوی کی د هغه درواغ ویل پر رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وی. دا ډول احادیث په اتفاق د علماء، جواز نه لری چې خوک یې روایت وکری، مگر په هغه صورت کی چې د وضعی کیفیت بیان کړی. پدی هکله علماء، دېر کتابونه لیکلی دی لکه شیخ ابوالفرج ابن الجوزی چې یو کتاب یې پکی تصنیف کړیدی او تبول اسباب د وضعی یې څرګند کړیدی. او داسی نور.

(۱) الباعث الحیث، شرح اختصار علوم الحديث للحافظ ابن کثیر ص ۶۷.

(۲) ابن جوزی، العلل المتأهیه فی الاحادیث.

یوه بېلگە پدى هىكلە دا دە چى ابن جوزى لە ابى جعفر بن محمد الطیاسى نە روایت كۆى چى هغە وویل: احمد بن حنبل او يحيى بن معین (رحمهما الله) درصافە پە جمات كى پە لمانخە كى سره يو خاي شول، د دوى د ورلاندى يو مداح ياقصە ويونكى ودرىد او داسى يى وویل: ماتە خدیث بیان كېيدى احمد بن حنبل او يحيى بن معین او هفوی داسى وویل: مور تە عبدالرزاق معمۇر لە قتادە لە انس نە روایت كېيدى، چى ويى ويل: فرمایىلى دى رسول الله (صلى الله عليه وسلم): چا چى وویل: لا الله الا الله. خدای يى لە هەر تورى نە يوه الوتونكى مرغە پىدا كۆى چى مېنۈكى يى لە سزو ززو خەخە وى، او بىنكى يى لە مرجان نە جورپى شۇي وي، ھەمدە راز قصى تە چى تقرىبا شلپانى يى ھەكولى پە لە پى دوام ورکولو، نو احمد بن حنبل يحيى بن معین تە او يحيى بن معین احمد بن حنبل تە سرە وكتل. يوه بىل تە وویل: تا ورته دا روایت كېيدى؟ هەر يوه وویل: قسم پە خدای چى دا مى ندى او رىيدلى او يوازى مى دلتە واورىدە نو كله چى ويونكى لە خېلۇ خېرونە خلاص شو، او لە هەر چا نە يى يو خەلاس تە راۋىپە او نور ھەم د غوبىستلۇ حرص ورسە و، يحيى بن معین ورته لاس وپىسراوه، چى راشە، او هغە راغى د ھېرىشى لاس تە راۋىپە هىلە، اما يحيى بن معین ورته وویل: چاتاتە دا خدیث روایت كېيدى؟ هغە وویل: احمد بن حنبل او يحيى بن معین هغە ورته وویل: زە يحيى بن معین يىم او دغە احمد بن حنبل دى. مورە ھېخكلە داسى روایت د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) پە احادىشى كى ندى او رىيدلى. مداح وویل: ما هەر كله او رىيدە چى يحيى بن معین اھمە دى، او سراتە ثابتە شو. ايا غير لە تاسى نە نور احمد بن حنبل او يحيى بن معین پە نامە د خدیث پە راۋىيانو كى نشته؟ ما لە اولس (١٧) تە احمد بن حنبل پە نامە او يحيى بن معین پە نامە خلکونە روایات ليكلى دى. احمد بن حنبل (رح) خېل لىستۇنى پە مخ واچاوه، او وي ويل: پە بېدە چى پاچېرى، نو هغە پاچىدە استەزاء كۈونكى هفوی تە).

نومۇرى كتاب (الباعث الحيث) كى د موضوعى خدیث پە اوه داسى راغلى دى چى يولى بىد علماء چى اخىر يى پدى دىندا پلورلى ھەدى،

پاچایانو او د قدرت خاوندانو ته د تقرب لپاره داسی دروغجنی فتواوی ورکوي او ان تر دی چي دروغ پر رسول الله (صلی الله علیه وسلم) تپی خو خپلو ناوره غریزوی مادی او یا سیاسی غوبتنو ته ورسپری.

بیا مولف د رسالی یو صحیح حدیث ته په موضوع کی گونه نیسي، چي بسخو ته لیک بسodel جواز ورکوي او هغه شفاء د عبدالله دلور په روایت حدیث دی چي هغی وویل: رسول الله (صلی الله علیه وسلم) کورته رانتوت او زه حفصی سره ناسته وم، ماته یی وفرمایل (ایا دیته د مهربتو دعا نه ووبنیی لکه چي لیکنه دی ورو بشودله).

مولف د عقود الجمان په دی رسالی کی د دی حدیث د راویانو د ثقه توب په هکله پراخی چېرپنی کپی دی او په پای کی یی په صحت د دی حدیث بیان ورکپی دی: او په هغوي چي د ضعیف توب نسبت یی ورکپی و، قوی دد وروارد کپی^۵ او بیا یی ویلی دی: اوس چي هېڅ د شک خای په صحت د دی حدیث، د شفاء بنت عبدالله ندی پاتی، بیاهم یو لړ د شک او شبها تو لرلو سره تشن په نامه حدیث منی او په غیر حق پری مجادله کوونکی دی چي خانونه په ناجائزه لاره اړم ګرځوی او په تاسف سره داسی قوی حدیث پرېږدی او په موضوعی او باطل په نامه حدیث عمل کوي، دا د حق د منکرانو کړنلاره ده، چي هر کله د حق په لاره کي خانونه خنډ ګرځوی او د شیطان په اغواه دومره جذباتی شي چي تهول اسلامی معاییرو ته پام نه ساتی موبد خدای د داسی انحرافی کېو وېو لارو نه وړغوری، (انا لله و اانا اليه راجعون).

۸ بیا مولف د رسالی پر هغوي چي د بسخی د لیکنی بندول غواړی، او جازه نه ورکوي چي بسخه لیک زده کپی د هغوي د وینا، د ذکر نه وروسته داسی وايی:

(زه تعجب کوم له دغومشانو نه، چي خرنګه راز، راز احتمالات پیدا کوي، او د مشکاهه د شر احو په حواله خانګړتیا د لیکنی یوازی ام المؤمنین حفصی (رضی الله عنها) ته ورکپی. حال دا چي دا خبره د په راحو لخوا په مطلقه توګه نده ثابته اما دا چي دعوی کوي، یوازی د سلف امت بسخولپاره روا وه نه د خلف امت د زنانه ولپاره، دا یو ډول ترجیح ورکول بی د مرجحه دلallo د وړاندې کولو نه شمیرل

کېږي، او داسي بي دليله حکم کول جواز نه لري، خکه اسلامي امت تول د حلال او حرام په اروند سره برابر دي او یوازي هغه چاته داسي خصوصيت شته چې د شارع-صلی اللہ علیہ وسلم- لخوا ورکول شوي وی، شارع اصلا اللہ(ج)..... دی چې بشریت ته یې الهی شریعت د زمان د هر پیاو په تبریدو سره رالپېړلی دی او رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ته په دی لحاظ شارع ویل کېږي چې رسونکی یېیان او تفصیل ورکوونکی د شریعت خلکو ته دی. لدی کبله ده چې ویل شوي د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سنت د قران د پوهیدو کلی ده او دا جوته ده چې پدی هکله شارع کوم خصوصيت چاته ندی ورکړي او دا دلیل چې خوف د فساد په بسحو کې د لیک د پوهیدو له کبله پیدا کېږي، داسي خوف په مخکینې پېړيو د اسلامي امت کې هم و، لکه خرنګه چې دی ایده کریمه نه خرگندېږي (و لقد علمنا المستقدمين منکم و لقد علمنا المستاخرين و ان ربک هو يحشرهم انه حكيم عليم)^(۱) يعني او خامخا په تحقیق معلوم دی موب ته رومبېنی له تاسی او خامخا په تحقیق معلوم دی موب ته وروستنی خلق ستاسی هم، او بیشکه رب ستا هم دی به راټولوی دوی (په محشر کې) لپاره د جزا . نونیکو کارته پاداش ورکوی او بد کارته جزا ورکوی خکه دا مطلوب او مقصود د حشر خخه دی او غیر له وروستی استازی د اللہ محمد بن عبد اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) چې اللہ معصوم ساتلي او نور انبیاء تول معصوم دی په رسولو د الهی احکام خلکو ته او په دی اړه مسلمانان د نظراتفاق لري اما دا چې یو لر شیعه وائي: کله کله له دوی نه خطا واقع شوي دی هغوي ته په خواب کې ویل کېږي چې د اللہ له خوا په خطا په دین کې او په فسق او درواغو او هر عیب چې د هغوي نبوت ته تاوان او زیان ورسوی هغوي ساتل شوي دی او په اتفاق د مسلمانانو هغوي پاک او متنزه دی له دغوغی یوونه^(۲)

د بالغو، خوانو نجونو د لیک زده کړي په هکله هېڅ شک او شبه په جواز کې نشته چې د بسخو لخوا او یاد محارمو لخوا ورته ورکړ شی اما

^(۱) د الحجر سوره، ۲۵ ایت.

^(۲) منهاج السنہ جز (۱) ص ۴۸۱.

غیر بالغی او غیر مشتهاتی نجونی کولای شی له هر چانه چی وي لیک،
لوست زده کری او لیکنه سبب د فتنی نشی گنل کبدای، خکه که سبب
وای د شارع لخوا به نه روا گرخیدله. له خدای نه هیخ شی هبخله نه
هپریپی (و ما کان ریک نسیا)^(۲)

او هم بالغو نجونو ته خه مانع نشته چی غیر محارمو لخوا په صنف او
عام خای کی زده کرده د لیک او لوست او تولو علومو ورکړل شی. نو جلا
تعلیم د نجونو او د حجاب^(۳) په رعایه کولو سره د تعلیم او تعلم په هکله
یې د پورته ذکر شوو دلایلو له مخی خه مانع نشته لکه چی اوس په
سعودی عرب قطر او یو لپ نورو اسلا ی هبوا دونو کی پدغه شان د بنخو
پوهنه او روزنه جریان لري او د اسلامی نامتو پوهنتون الا زهر د مصر په
جمهوریت کی د بنخو د لورو زده کړو خانګه له هلکانونه جلا جریان لري،
او په داسی حجاب چی مخونه یې لوح نور و پښستان او تبول بدنه یې پت دی
خپله زده کړه تر سره کوي، کله چی ما هلتنه زده کړه کوله هلتنه لکه استاذ
محمدأبوزهره نامتو لوی عالم د دین رحمه الله رحمه واسعة او نور جيد
علماء و، خو هیچا پری نیوکه او انتقاد نه و کری.

اما دا چی ناروا او ناجائزه دودونو یو لپ اسلامی تولني متاثری کړیدي
چی لادیني بېلګی د تولنو دننه مفاسدو، او کړو، وهو خرگندویه
واقعیتونه دی، لکه:

۱ بېئی ته حق نه ورکول خو خپله خاوند پخپله غوره کری، او یا لپ تر
لړه خپله رضایت ورسه بېکاره کری.

۲ بېئی ته لکه یو داسی متاع په شان کتل، چی کبدای شي
وپلورله او وېرودله شي

۳ د شغار(بدل) نکاح شائع کيدل، ان تردي چی د مهر مهمی مسالی
ته چی شرط دی په نکاح کې پام نه ساتل کېږي.

(۲) د مریم د سورت (۶۴) ایت.

(۳) د حجاب د کیف او کم په هکله روسته لنډه خرگندونه راخی

۴ بسخی ته د میراث حق نه ورکول، او کله چی مبهره یی مر شی د
ورونو متروکه گرخیدل.

۵ بسخی د پوهنی او روزنی له لوی نعمت نه محرومی گفیل.

۶ شرعی اصل د عدالت د بسخود تعدد په اړه نه رعایه کول، او سره د
هر راز کمزوریو، د خلورو معیار ډکول.

۷ بسخه معلقه پرېښودله، داسي چی نه پخیله ورسره د واده احکام
پر خای کول غواپی او نه یې طلاقوی خوبل چا سره واده وکړي داسي او
داسي نور جاهلي کړه وره او دودونه دي، چی مخکي له اسلامه د عربو
تر منځ جاري وو، او او س هم په یولر اسلامی ټولنو کې چې جهل او
بې بنیده دودونه د اسلامی حقه تعليماتو پر خای خپور شوی جریان
لري. خو اسلام داسي دودونه نه پېژنی، او د داسي کړو ورو په ضد قاطع
نصوص لري، چې د اسلام پلی کېدو سره په ټولنو کې د نر او بسخی
نيکمرغی او بشپړ عزت او کرامت لاس ته ورتلای شي او پدی کې خه
اندېښنه نه شته چې اسلام د هلك او نجلی حق د پوهنی او روزنی په
لاره کې یو برابر تاکلی دي، اما د پوهنی او روزنی دروازه پری بندول
غیر اسلامی عمل دي.

۹ - د یولر دلالو نه کوم چې د اسلام ژوره پاملننه د بسخی پوهنی او
روزنی ته بنیسي، یوه هم د امام محمد بن اسماعیل بخاری (رح) یو
مستقل باب اینښودل دي چې د بسخی د تعليم لپاره یې پخېل جامع
کتاب کې اینې دی. امام بخاری (رح) د دی باب لاندی دا حدیث
راوړی چې له ابی سعید خدری (رض) نه روایت دی او هفه دا چې : بسخو
نبی کریم (صلی الله علیه وسلم) ته عرض وکړ او ويی ویل : نارینه و
ستاسی حضور ته د وړاندی کېدلوله کبله پر موره غلبه کړیده،
غواړو، یوه ورځ تاسی پخیله موره ته وټاکی، یوه ورځ هفوی ته وټاکله
شوه، او په هماغه ورځ هفوی د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د
مجلس له فیوضاتو نه برخه منی شوی او د هدایاتو په ترڅ کې رسول
الله (صلی الله علیه وسلم) وفرمایل: "یوه د تاسی که چېږی دری اولاده
ټولنی ته وړاندی کړی دا به دي ته حجاب گرخی د اور نه، بلی بسخی
وویل: که چېږی دو هې وړاندی کړی وي؟ رسول الله (صلی الله علیه

وسلم) وفرمایل: که دوه یی ورلاندی کپری وی هم د هماغه اجر ستحقه ده " امام بخاری (رج) نور ابواب هم د بنخنی د تعلیم لپاره پخپل کتاب صحیح البخاری کی لری لکه:

۱ باب په بیان د تعلیم ورکول د سپی خپلی کورننه ته.

۲ باب په بیان د وعظ او تعلیم ورکول د امانت بنخو ته.

۱- نامتو محدث او مشهور عالم شیخ ناصر الدین البانی، د حفصی (رض) پر حديث چی رسول الله (صلی اللہ علیہ وسلم) له شفابت عبدالله نه غواری چی حفصی ته لیکنه وروبنی. داسی شرحه او توضیح ورلاندی کوی: امام بخاری په (الدب المفرد) خپل کتاب کی (۱) داسی یوباب اینبی دی: (باب دی په بیان د لیکل بنخو ته او خواب د لیک ورکول د هفوی لخوا) دی باب لاتدی په صحیح سند سره له موسی بن عبدالله نه روایت شوی حديث پدی تفصیل سره ذکر کوی چی هفه وویل: (چی عایشه بنت طلحه وویل: ما عایشی صدیقی (رضی اللہ تعالیٰ عنہا) ته وویل: داسی وخت کی چی خلک له بنارونو ورته راتلل، مشرانو زه د خپل استازی په توگه هفی ته لپبلم دا خکه چی زه ورته ڈیره نزدی و م او تقربه می درلووده، او خوانانو به زه خور گنلیم او هدایایی رالیبل او له بنارونو نه به یی ماته رالیکل، ما به عایشی صدیقی (رضی اللہ تعالیٰ عنہا) ته وویل: ای زما تروری دا لیک د هفه چا دی او دایی هدیه ده. عایشی به ماته وویل: ای لوری خواب یی په حقه ورکوه او که چبری تا ته رینتنی او صحیح خواب نه درخی نوزه به صحیح خواب درکرم. او پدی توگه هفی صحیح خوابونه ورکول. ابن تیمیه (رج) په (منتقی الاخبار) کی د دی حديث په پای کی لیکلی دی، چی (دا دلیل دی پر جواز د لیک، لوست د بنخو لپاره). او ورپسی شیخ عبدالرحمن بن محمود (۱) بعلبکی د ابن تیمیه خبره تائید کریده. او یبا

(۱) الدب المفرد للامام البخاري ص (۳۷۱)، رقم الحديث (۱۱۲۱)، او په طبعه د طشقند ۱۴۰۰ ه شماره د حدیث ۵۲۴: باب الكتابة الى النساء و جوابهن ص

۲۸۴ کی ذکر شوی دی.

(۱) المطلع لعبدالرحمن بن محمود البعلبکی (۱۰۷)،

شوکانی پخپله شرجه کي^۲ جواز د ليک ، لوست بسخو ته تائيد کريدي . او دايي هم ويلى دی : "نهي د نه بنودلو د ليک بسخو ته" هفه حالت ته حمل کېږي چي د بسخو د فتنى او فساد ويره پکي وي . جناب شيخ البانى پردي تعلييل د امام شوکانى سخته نيوکه کوي او داسي پوري د اعتراض په ډول وايي : " داسي تعلييل هله مجال لري چي حديث د نهه له ليکلو نه صحيح واي ، حال دا چي دا په ربستيا سره ثابته ده چي دا حديث موضوعي دی . لکه خرنگه چي الذهبي ويلى دي : تولي طريقي د روایت يي چتمي او بى اساسه واهى دي . او هم پدي اره د شيخ البانى لخوا د (ضعيفو احاديثو په سلسله) کي په شماره (۲۰۷۷) کي په وضاحت سره بيان ورکر شويدي چي دا موضوعي او مردود حديث دي . او بنيابي دي تکي ته پام وساتو ، چي ويره له فتنى او فساد نه يوازي زنانه وته خانګرکتیاوى نلری ، او ډبر نارینه دی چي د ليکنی له لازى دين او اخلاق يي زيانمن کېږي نولدی کبله پر نارینه هم بنيابي د ليکلو . بندې^۳ ولګول شى او هم دغه راز پر لوستلو هم بنيابي بندېزومه ولګول شى ، خکه لدی لازى هم د فتنى او فساد ويره شته .

حقیقت دا دی چي ليکل او لوستل ، دواړه داسي نه انکار منونکي نعمتونه دی ، لکه ليدل او اوريدل ، او ګپيدل او داسي نور نو دانه بنيابي پلار ته چي خپله لور د پوهنې او روزنې له نعمت به محرومې کړي ، پدی غلطه مفکوره ، چي غواړي اسلامي روزنه ورکري نو خکه يي ليک لوست پري بند کريدي . پر پلار واجب دی چي د او دونو تر منځ توبيرونکړي ، په تيره بیا د پوهنې او روزنې په بېرخه کې . کوم حق چي د زوي لپاره شته د لور لپاره هم شته ، او هفه خه چي هلك ته جواز لري ، انځاي ته هم جواز ورکر شويدي . او توبير د نجلی او هلك تر منځ نشتله لکه چي رسول الله (صلی الله علیه وسلم) پدی اړوند فرمایلې دی " انما النـاءـ شـقـاـيـقـ الرـجـالـ " یعنی بسخى له نارینه و سره برابري دـ . دـاـ حدـيـثـ الدـارـمـيـ اوـ نـوـرـوـ روـاـيـتـ کـرـيـدـيـ اوـ صـحـيـحـ حدـيـثـ دـيـ نـوـ تـوـبـيـرـ دـ بـسـخـىـ اوـ سـرـىـ تـرـ منـځـ هـفـهـ وـخـتـ رـاـخـيـ چـيـ نـصـ پـرـ دـالـلـتـ وـکـړـيـ ، اوـ

لکه چي مو وکتل داسي کوم نص نشته په اسلامي بنستيرو اصولو د
شریعت کي چي کتاب او سنت دي او پر ضد د توپير صحیح نصوص
وجود لري لکه چي مو ورته اشاره وکړه او هم دا حدیث چي له ابن عباس
رض الله عنہ په طبراني او بهيقي کي پدي لفظ تصریح شوي دي چي «
سووابین او لادکم ولو کنت مفضلاً احداً لفضل النساء» يعني یو برابر ورکړه
د حقوقو بچیانو وکړي او که چیري ما کوم یو نه برتری ورکولای نو نجونو
ته به می ورکړي واي

۱۱- دا چي د بنیخي د پوهنۍ او روزنۍ په هکله تینګار کوو، علت دا دی
چي د اسلام واقعیت خلکو ته بشکاره شي، خکه زموږ نه چار چاپیره
علماني او کفری نظامونه دي او د هغوي کړه وړه او کلچر زموږ پر
خوانانو اغېزه کړيده د پېلګي په توګه نجونی داسي د نوکانو رنګ
استعمالو چي هغه کلک او قشر لري او او به په او دا سه کي اصلی بدن
ته یې نه رسپېي نولدی کبله د دوی او دس نه کېږي اما که چېږي د
حضر په وخت کي استعمال شی جواز لري خکه تر دغه مودي پوري
لمونځ نه کوي او یولو نوری دي چي خپل نوکان او بده پرېږدي دا تول
مخالف د شریعت دي خکه نبی (صلی اللہ علیہ وسلم) فرمایلی دي: "ما
انهر الدم و ذکر اسم اللہ علیہ فکل الا لسن و الظفر، فان السن عظم و
الظفر مدي الحبشه".^(۱)

يعني هر شی چي د ذبح شوي حیوان وینی جاري کړي او ذبح کوونکی د
الله نوم پری واخلي له هغه نه خوره غير له بحی د غابنونو او نوک سره
خکه غابن هدوکی دي او نوک د جبشو چاره ده مراد تري وحشیان دي
چي لکه خنگلیانو په شان ژوند تیر وي نو زموږ خوانان د مدنیت په نامه
هغه منفي چاري د غربی مدنیت تقليدوي چي د انسان له فطرة سره
جورېښت نلري او خکه خپل نوکان او بده کوي او بنائي د خپل عقل نه کار

^(۱) ص ۸ نیل الاء وطارج (۲)

^(۲) فتاوی المراد المسلمه لابن العشمين و غيره من الشیوخ ص ۲۱۹ ج () طبع جمیعه احیاء
التراث الاسلامي

و اخلى چې په دې ډول مدنیت کې خومره بې نظافتی ده او هم د خپل تخرګ لاندی و پښتان نه اخلى. دا سی ناوره نقلید د لویدیع نه پدی علت کېږي چې دوی د خپل دین له مزایا و نه خبر ندی او بشپړ علم نلري. نو د ظاهری مادی مدنیت د کافرانو تر اغېزی لاندی راغلی دی او خینې د وریخو او بانو و پښتان شکوی چې دیته نمص ویل کېږي او رسول الله (صلی الله علیه وسلم) پری لعنت ویلی دی او دوی هغه په لاس شکوی خونری او باریکی شی دغه ټول ناروا دي. اما د پښو په و پښتانو کې خه نص ندی راغلی. نو دا سکوت د شارع لخوا نه یوازی پدی خای کې بلکه په هر خای کې د عفوی معنا ورکوی، اولدی کبله بیئې وک. لري چې اخلى یې او کنه بې اخلى.

اما په مخ کې په غیر عادي توګه که و پښتان پیدا شي او د هغې صورت بدرنګه کوي نو کولانی شی زیاتی و پښتان و اخلى. یوازی د وریخو او بنهو نهی راغلی دی. او یولې نور دا سی پښتنی بشې دی چې په اصطلاح سرجوړی هغه باندی رنګ و هی او یا کنه خیرېن پری و هی چې هغه جرم لري او مانع د او بو د نفوذ اصلی بدن ته کېږي نو د هغوي هم نه غسل کېږي او نه لمونځ یې.

۱۲- منظور دا دی چې د بنسخو او نارینه و اسلامی احکام هغه وخت پر هغوي پلی کپدای شی چې هغوي ته د علم او پوهی دروازی پرانستل شی او اوس او سی یو مضمون د اسلامی ثقافت په نامه په ټولو پوهنځیو کې تدریس کېږي په تبره بیا په طبیعی علومو کې نو نجونی که په طب کې وی او په هره خانګه کې ضرور د اسلامې شریعت پر احکامو پوه کړل شی او پدی توګه هغوي کولانی شی خپل ټول مسئولیتونه درک کړي او خپل حقوق او وجائب په اسلام کې و پېژنۍ او کله چې په اسلام پوهه شی نو د نارینه و له ظلم او تیری نه هم خلاصېږي.

زما په عقیده د افغانی ټولنې خصوصیات د سوسيالوژي یا علم لاجتماع په موږینو لمړی مطالعه شي او بیا د هغوي د غوبښتني سره او ملي عنعناتو سره او دینې ارزښتونو سره سم د سمون او اصلاحاتو ګامونه او چت کړای شي. کمونستانو چې په زور او په بېړه غوبښتل خپله کړنلاره په افغانی ټولنې کې پلی کړي له ماتې سره یې مخه شو، همدغه راز هر خوک چې دینې او

کلنوري چارو په وړاندی اړم کېږي پایښت نه لري، په تیره بیا د بسخو په دیني او عنعنوي چارو کې بدلون راوستل چې د اسلامي ثقافت معیارونه وړبدن کړل شي دا به ډېرې رېړه په مخ لري خو چې دا سی حلول او لاري چاري بخپله ل اسلامي بنسټيزو اصولو په دننه کې ونه لټول شي.
نه اسلام کې طلاق ورکول یوازی د مېړه په لاس دی خو دا حق دا سی ندي چې په غیر اسیاب مجوزه ورته ورکړي لکه دا چې وغواړي له میراثه یې محرومه کړي او دا سی واقعه د حضرت عمر (رضي الله عنه) په زمانه کې پېښه شوی وه او هغه دا سی چې این حزم له بشپړ سند ذکر کولونه وروسته وايي:

«غیلان بن سلمة الثقفى خپلې بسخى طلاقې کړي او خپل ټول مال یې د زامنوا تر مینځ و ويشنل، دا خبره حضرت عمر رضي الله عنه ته ورسپه او هغه ته یې دا سی و ويبل بسخى دې طلاقې کړي او مال دې د زامنوا تر مینځ و ويشه هغه و ويبل هو؛ حضرت عمر رضي الله عنه ورته و ويبل: قسم په الله (جل جلاله) چې زه وینم شیطان له هغو شیانو چې استراق د سمعي کوي ستاد مرګ خبره یې هم اوږدلي او دا په زړه کې لره چې ته نو بشایي هیر لې وخت ژوندی پاتې شي؛ او قسم په خدای که بېرته له طلاقه رجوع ونکړي او مال دې بېرته د ټولو ورته و ترمینځ ونه ويشي زه په تاکید سره ستا له مرګه وروسته به دغه مال د هغوي تر مینځ و ويشم او بیا به امر و کرم او بیا په تاکید سره به ستا قبر ضرور رجم کړل شي لکه چې د ابو رغال قبر رجم کړ شو. راوی وايي چې هغه بېرته خپلې بسخو ته رجوع وکړه او مال یې هم بیا و ويشه نافع وايي یوه هفته (اوه ورځي) وروسته هغه مر شو.

او هم بشایي دې تکي ته پام و ساتو چې طلاق دا سی روا او جائز عمل دې چې د الله تعالى ور خخه کړکه راخې او بدېي ور خخه راخې او که هیڅ علاج ونشي بیا دې حق ته لاس پوری کوي. او بیا هم که طلاق د سړی په لاس دی خود مالکي (رج) په اجتهاد کې په خلورو حالاتو کې بشخه کولای شی خپل بېلتون له محکمی نه وغواړي.
۱ دا چې بشخه اذیت شي.

۱۰) المحلی ۱۱ اج ۵۶۲ - ۵۶۱ ص او په ۱۰) اج کې درې ورځي وروسته یې مرینه راغلی ده.

۲ دا چې میره نفقه ورکولای نشی
 ۳ دا چې میره عیب ولري
 ۴ دا چې میره یې غایب شي
 او دا د "ولهن مثل الذى علیهنه بالمعروف" (۱)
 یعنی بسخى په معروفة توګه د هفو حقوقو مستحقی دی چې په هفوی
 باندی د تکالیفو معادل او برابر اوسي)
 ایه مبارکه په روحی سره راجح اجتهاد دی چې په تولو احوال شخصیه
 قوانینو کي او په تپره بیاد افغانستان په مدنی قانون کي په ۱۷۶
 او ۱۸۳ او په ۱۹۱ او په ۱۹۴ مادو کي په تفصیل سره داسي تذکر ورکړ
 شوی دی.

۱۴- لوړۍ جز، د عیب په سبب بیلتون: بنايې پام مو وي چې اصلی ماده
 په دی هکله ۱۸۶ ماده ده خو یو خونوري مادي چې دی مادي سره تړا لري
 په لاندې دول وړاندې کېږي.
 ۱۷۶ ماده: بسخه هغه وخت کولی شي چې د بیلتون والې غوبښنه وکړي،
 چې میره یې په داسي مرض اخته وي چې بيرته جوړیدل یې ممکن نه وي.
 یا د هغه د معالجي له پاره اوږده موده لزمه وي. په داسي توګه چې یو خای
 اوسيدل ورسره بي له کلې ضرر خخه ناممکنه وي. او په ۱۷۸ ماده کې
 داسي تصریح کوي: ددي قانون د (۱۷۶) د درج شوو عیبونو د تثبیت په
 باره کي د اهل خبره د نظریو خخه استفاده کېږي. او په ۱۷۹ ماده کې په دی
 هکله داسي فرمایي: که عیب له داسي نوعي خخه تثبیت شي چې جوړیدل
 ور خخه ناممکن وي، محکمه به بي درنګه د زوجینو په بیلتون حکم کوي.
 که عیب د علاج وړ وي خو د معالجي د پاره یې اوږده موده لزمه وه،
 محکمه به د بیلتون غوبښنه چې د یو کال خخه زیاته نه وي په خنډه اچوي.
 او په ۱۸۰ ماده کې وايي: د عیب په سبب جدايې یائين طلاق دی.

دوم جز، د ضرر په سبب جدايې ۱۸۳ ماده: که بسخه د میره دیو خای
 اوسيدو خخه د داسي ضرر دعوی وکړي چې د یو خای اوسيدلو دوام په

(۱) د بقری د سوری، ۱۲۲۸، ایت ۱۱، المحتلی ۱ ج ۵۶۲ - ۵۶۱ ص او په ۱۰ ج کې درې
 وړحی وروسته نې مرینه راغلې ده.

داسی حالت کی د زوجینو د امثالو تر مینخ ناممکن کری. کولانی شی چی د محکمی خخه د بیلتون غوبنتنه وکری. او په دی تراو په ۱۸۴ ماده کی داسی راغلی دی. ۱۱، که دعوی کړل شوی ضرر ثابت شي. او د زوجینو تر مینخ اصلاح رانه شي. محکمه به په بیلتون حکم کوي. (۲) بیلتون د یو بائن طلاق حکم لري.

دریم جزء د نفقي د نه ورکولو په سبب بیلتون ۱۹۱ ماده: که میره د نفقي د ورکولو خخه خان وړغوري. که په ظاهر کی د شتمنی مالک نه وي او د نفقي د ورکولو خخه بې وسی هم ثابت نه شي. بخه کولانی شی چی د بیلتون غوبنتنه وکری. بیلتون چی د زوجینو تر مینخ د نفقي د نه ورکولو په سبب د محکمی په حکم صورت مومي. د رجعي طلاقو حکم لري. میره کولانی شی چی خپلی بخه ته د عدت په اوړدو کي رجوع وکری. خو په دی شرط چي میره د نفقي د ورکولو د پاره خپل مالي قدرت او تیاري ثابت کری. خلورم جزء د غیابت په سبب بیلتون ۱۹۴ ماده: که میره دری کاله یا تر هغې خخه زیات بې له معقول عذر خخه غایب شي. په هغه صورت کي چي بخه د هغه د غیابت خخه ضرر وګوري، کولی شی چی د محکمی خخه بیلتون وغواړي، که خه هم میره د شتمنی خاوند وي. او بخه ورخخه خپله نفقة پوره کولی شي. ۱۹۴ ماده: که میره د محکمی په قطعی حکم په لس کلن یا تر هغې زیات حبس باندی محکوم شوي وي. بخه کولی شی چی د پنځو کلونو د مودي خخه وروسته د بیلتون غوبنتنه وکری، که خه هم حبس شوی میره د نفقي د ورکولو قدرت ولري. ۱۹۷ ماده: (۱) د غیابت په سبب بیلتون د رجعي طلاق حکم لري. (۲) که غایب میره حاضر. یا باندی شوی میره خلاص شي. کولی شی چی د عدت د پوره کيدو تر مخه خپلی بخه ته رجوع وکری.

له دی کبله چي ډیری داسې پروپاگندي د اسلام د دېمنانو له خواکېږي. چي اسلام د بسیئو حقوقو ته د سترګو په کنج (Side glance) کتلی دي، مال دا چي که بخه فقهی او قانون باندی پوهی شي، پخپله د داسی بې بنیاده اتهاما تو هیڅکله بنکار نه شي کیدا. او همدغه راز دوه حالته د امریکي په احوال شخصیه قانون کي هم (d Separation) بیلتون او (d Divorce) طلاق تر عنوان لاتدي وجود لري. نوځکه ما دغه موادو ته چي د بخه لور مقام

تە پە دى ارە د حقىقت بىكارندوى دى يو خە تفصىل وركرى او يو خە بىر د
 يادونى ور د چى پە عىيوبو كى د نارىنە عقىم يا پە بىل تعبير سره د اولاد نە
 كىدىلو عىب بىخى تە خىار ور كوي چى خان ورنە بىلوي او كە نە؟ دا حق
 ورته پە اسلامى شىيىت كى ور كىر شوي دى. خە حضرت عمر پە داسى
 سرى نە چى ولدە يى لە يو بىخى سره كرى و، پوبىتنە كېرىدە چى اىلە تا
 هەقى بىخى تە ووپىل: چى زە عقىم يم، هەقە ووپىل نە. ما ندى وپىلى، بىا
 حضرت عمر(رض) ورته امر ور كىر چى ور شە او خېرى يى كەپە او بىا حضرت
 عمر(رض) هەقى بىخى تە خىار ور كىر چى ور سره پاتى كېپى او كە نكاح فسخ
 كوى.^(۱) نو خە اسلام كى بىخە بىسى دە، هەدفمندە ژوند لرى، وسىلە د
 موقتى رغباتو او وسىلە د سىاستونوندە، عفت او شخسىت يى
 مصئون او د احترام وردى، د نرغوندى يو شانتە حقوق لرى، بىا هەم د
 انفاق و جىبى نە معافە دە او پەدى توگە حقىقى درناوى يى د اسلام تر
 نظام لاتىدى لاس تە ورخى.

پە اسلام چى د بىخى درناوى

۱۵- د شېرمى مىيلادى پېرى، پە وروستىيى كى د بىخى د حقوقو پە هكىلە
 كوم ناورە حالات چى د نرى پە گوت گوت كى روان وو، د جزىرە العرب
 د سوزننە شىگو او چو دېپىتو او د تورو غرونون د پاسە پە مكە مىكرە
 كى قدسى پېغام، د خىار پە وروستىيى استازى حضرت محمد (صلى الله
 عليه وسلم) نازل شو، او د هەقە پە ربىتىا و يۈنکى زىمە داسى اعلان شو
 چى: "ان المسلمين وال المسلمات وال مومين وال مومنات ، وال قاتين و
 القاتنات ، وال صادقين وال صادقات ، وال صابرين وال صابرات ، وال صائمين
 وال صائمات وال حافظين فروجهم وال حافظات وال ذاكرين الله كثيرا و
 الذاكرات اعد الله لهم مغفره و اجرا عظيما"^(۲) ۋىشارە:- بىشىكە مسلمانان

^(۱) زاد المعاد فى هدى خير العباد دوابن القيم جوزى تاليف ص ۱۶۵ پنځم توك دطبع كال

۱۹۹۶ م

^(۲) د احزاب د سورة ۳۵ ايت

سپری او مسلمانانی بشخی او مومنانی بشخی او اطاعت کوونکی بشخی او ریبنتین سپری او ریبنتینی بشخی او صبر کوونکی سپری او صبر کوونکی بشخی او ویریدونکی عاجزی کوونکی سپری او خیرات کوونکی سپری او خیرات کوونکی بشخی او روزه نیوونکی سپری او روزه نیوونکی بشخی او حفاظت کوونکی سپری خای د شهوت خپل (له بشخو) او ساتونکی بشخی او خای د شهوت خپل له سپر و خخه او ذکر کوونکی سپری الله لره (په ذکر) دیر او ذکر کوونکی بشخی (الله لره په ذکر چېر) تیار کړی دی الله دغوا (لسو وارو جامع الطاعاتو سپریو او بشخو ته) مغفرت او اجر چېر (جنت) خیننو مطهراتو ازواجه ویلی و چې په قران شریف کې چېر خایونو کې د نارینه وو ذکر شه مګر د بشخو ذکر نشته نو دا ایت خدای پاک د زنانه و طبقی د اطمینان او ډاډ ګیرنی لپاره نازل او وی فرمایل چې همه ګسی چې نارینه وته د روحانی او اخلاقی ترقی د حاصلولو ذرایع او وسائل شته بشخو ته هم دغه میدان خلاص دی کنه هر هغه حکم چې په قران کې نارینه ولپاره ذکر شوی دی هم هغه عموما پر بشخو هم عائده ګېری او د بېل نوم اخیستلو لپاره هېڅ ضرورت نشته هو! په دوی پوری نور خصوصی احکام بېل بیان کړی شوی دی.

په پورته ذکر شوی مبارک ایت کې موولیدل چې د بشخی حقوق او وجائب او د هغوي بشپړ کرامت او منزلت تولو نپیوالو ته اعلان شو او پدې توګه پر تولو ناروا دودونو او ناواره کړو ورو چې پېړیو راهیسی د تاریخ په اوردو کې بد بشخو د حقوقو په برخه کې دواړد او د سپری د خود خواهی او استبداد له کبله د هغې حقوق تلف او ورڅه سلب کړی شوی و دا تول ورته د اسلام د دین په راتګه سره ورکړل شول همداړه راز د بشخی موقف په دی دین کې سم د راتلوا سره یې داسی لور بنوول کېږي خرنګه چې ابو هریره (رض) نه روایت دی^۱

^۱ فتح الباری شرح صحیح البخاری ج (۷) ص ۱۰۸-۱۰۹

چي جبرئيل (ع)نبي کريم (صلی الله علیه وسلم) ته راغى او ورته يې وویل: اى د خدای رسوله، دغه خدیجه ده چي تاته راخى او ورسره لوپسى دی ورکي [راوى شک کپر چي وویل] کتغ يا طعام يا د خکلو خه دی. او په روایت د سعید بن کثیر له طبراني نه ورکي بسروا ده. نوکله چي تاته نژدي شوه، ولوله ورباندي سلام له جانیه د پروردگار يې او زماله خوا او ورته زيری ورکره د یوکور ورته په جنبت کي له لولو نه او در یاقوت نه چي مینځ يې پراخ وي لکه مجلل لوی قصر. او ورکي نه منازعه وجود لري او نه خه رېره. د طبراني په روایت کي د اسلام ورباندي هله وویل شو چي رسول الله (صلی الله علیه وسلم) په حراء کي او کله چي ورته دا خبره ابلاغ شوه هغى ويل: په تحقیق سره خدای سلام دی، د خدای له خوا سلام دی، پر جبرئيل دي سلام وي او پرتا دي سلام وي يا رسول الله او د خدای رحمت او برکات دي وي. و هر چا چي اوريدلى پر تولو دي سلام وي غير له شیطانه.

علماء وایي: په دی قصه کي د دی د فقاھت او پوهی خرگندونه ده، خکه وېي نه ويل و علیه السلام لکه چي یولو صحابه و په التحیات کي به ويل "السلام علی الله" نونبي کريم (صلی الله علیه وسلم). غوی منع کره او ورته يې وویل: خدای پخپله سلام دی یعنی سلام د خدای نوم دی او هم دعا د سلامتی ده چي دواړو توجیهاتو سره خدای ته و علیه السلام خواب کول مناسب ندي او ووایي: التحیات الله. یعنی حمد و ثنا خاص خدای ته ده. پدی توپیر دا پوهه وه د علیک السلام په خای خدای رب العزت ته يې حمد و ثنا وویله او مخلوق ته يې د هغوي مناسب و علیک السلام خوابونه ورکره.

او همدغه راز رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د حجه الوداع په مشهوره خطبه کي و فرمایل: اى خلکوزما خبره واوري خکه زه نه پوهېږم بسايي له دي کال نه وروسته او له داسي موقف نه وروسته زه هېڅکله له تاسي سره ملاقات و نکرم. او د نورو خبرو په ترڅ کي يې داسي و فرمایل: له الله نه د پسخو په هکله و دار شئ خکه تاسي هغوي د الله له لوري په امانت سره

نیولی دی او د الله په امر او وینا سره تاسی ته له هغوي نه جنسی گته هلال
گرخول شوي دی.^(۱)

ستاسي حق پر هغوي دا دی خی چاته ستاسي پر فرش چي بد یې گفني خای
ورنکري او که هغوي دغه کار وکري هغوي (تاء ديب) لپاره و وهی (داسي
و هل چي له اعتدال نه زياتي ونکري او یوازي تأدبي منظوري) او دهغوي
حق پر تاسي دا دی چي په بنه دستور سره لباس او خواهه ورته برابر کري^(۲)
او همدغه راز رسول (صلی الله عليه وسلم) فرمایلي دی: که خوک چي
تاسي یې له ايمانداری او اخلاقونه راضی یاستی د واده غوبتنه یې
ستاسي د لور یا خور نه وکره ورته یې نکاح کري او کنه فتنه او لوی فساد
به پر خمکه راشي)، له دی کبله و چي حضرت بلال چي حشی وو د
عبدالرحمن بن عوف لور سره چي لوی غنی او قريش و واده وکره. و همدغه
راز سعید بن المسيب خپله لور یې امير ته ورنکره او یو فقير د بنه اخلاقو
سری ته یې ورکره.

(۱) اشاره د الله تعالى امر ته ده په قران مجید کي چي ((فانکحوا...)) يعني نکاح
وکرئ لدی کبله غير له نکاح نه، جنسی گته اخستو کي حد لازمي.

(۲) فتح الباری ج ۸ ص ۸۴ او مختصر سیرة الرسول (ص) ۳۹۷ ص ۵۸۲.

په اسلام کي د بسخی یو لې اهم حقوق

۱۴. د ژوندون حق: بسخه د اسلام نه مخکي د بشپړ ژوندون له حقه محرومه وه، لکه خرنګه چې قرانکريم د بسخی د دی حق د بیالاس ته راورو له کبله د هغوي ژوندی خاورو ته سپارل په تینګه سره غندی او هغى معصومى وژل شوی ته خطاب کوي، خود دی وحشیانه وژلو وژونکى، او داسي دود او کلتور پلوبانو پام واروی، خود داسي لوی جرم او د بې وژلو نجونو په ژوندون په ډېره بې رحمى سره د تیرى مخه بنده شى او لدی کبله بې وفرمايل چې: "و اذا میوهد سئلت، باي ذنب قتلت" یعنی کله چې ژوندی خاورو لاتدي کړي شوی انجلی وپښتله شى چې په کومه ګناه ووژله شوه

د دی ایده کريمه په تفسیر کې پوهان لیکي چې نجونې کله چې خلور یا پنځه کلنۍ ته رسیدلی، پلار به بې له خانه سره دېستی ته بیووله او کنده به بې کيندله او دا به بې په خنګ کې ولاره وه، او په پای کې به بې وروغورخوله او خاوری به بې پری واچولی تر خو به چې مړه کيدله. لدی کبله د چې حضرت عمر رضي الله عنه نه راڼل شوی چې ده به هر کله ویل: دوہ عمله د جاهليت د زمانی ما ژروی، او هم مې په خندا راولی.

هغه خه چې مې ژروی: هغه دا دی چې ما خپله لور ژوندی د خاورو لاتدي کولو ته بوتله او ما ورته کنده کيندله خو هغى زما د بېری خخه خاوری خنډلی او نه پوهیده چې زه خه پری کوم او بیا ما هغه کندي ته وارتوله او په بېړه مې خاوری پری وارولی. لمه چې دا پېښه مې یادېږي ناخاپه په ژرا شم او هغه پېښه مې خندوی هغه دا وه چې ما لکه د نورو په شان له خرما (کجوری) نه خانته بت جوراوه او دشپې به مې خپل سرپوری د خا: د ساتني لپاره کېښوده، خو سبا به چې له خوبه را اڅېدم هغه به مې خورپلو کله چې دا راپه زړه شى نو بیواره خندا راخی.

۱۷- د بسخی د کرامت حق: بسخه له دی کبله چی انسان ده^(۱) د تکریم او احترام ورده. الله تعالی فرمایلی دی (ولقد کرمنا بنی ادم)

۱۸- د بسخی تملک: د مال لاس ته را ورو حق: بسخه په مشروعه لاره کولای شي لکه سری مال کسب کري. خکه صالحه ذمه پدی اره لري او د مال اکتساب یو سبب میراث دی چی په شریعت کی دا حق ورته ثابت دی او بنائي دی تکی ته پام وکرو، چی یود تملک یعنی د یوشی د لاس ته ڙاولو حق دی، چی عمومی حقوقو پوري اره لري او کله چی یو شي لاس ته را ورل شو، بیا د ملکیت حق یی پری ثابتبری چی حقوق خصوصی پوري اره نیسي.

ا دواړه ډوله حقوقونه بسخه برخه منه ده.

۱۹- بسخه حق لري چی ئخان سینگار کړي د خپل میره لپاره کله چی کور کي وي اما کله چی بهروخی رواندہ چی سینگار وکړي

۲۰- بسخه حق لري چی گانه واغوندي. امام ابوحنیفه (رج) د بسخی په گانه زکا لارم گني اما جمهور علماء پري زکا لارم نه بولي چی د استعمالولو لپاره وي او یا یې په عاريت ورکلود پاره خه مخالفت ونکړي خکه عاريت ورکول د گانو زکات گنيل کېږي او کله چی د واده په وخت کومه بسخه د خپل سینگار د پاره توان ونه لري او بله بسخه خپلې گانې ورته په عاريت ورکړي همدائي ذکات گنيل کېږي او لکه چی نن زمان کورو د واده په شپه دغه راز د تزیین سامان په گرانه یې په اجاره اخلي که چېري یو لړ بسخینه خیریه موسسی د گانو عاريت په دغه مناسبت تنظیم کړي ډیره. ګټوره پايله دواړو خواو ته لري اما که د استعمالولو او عاريت په توګه ئې ورنکړي او د ئخان لپاره د ساتلو لپاره وي نو په اتفاق سره زکا پري لزمه پري.

(۱) دغه حق له جهانی ستاندرد د حقوق بشر سره چې په کال ۱۹۹۸ اعلان شوي

Compilcdby Frederick Quinn Warsaw Poland, incoopertion توافق لري.

With U.S. Departmemtnf-state amd U. AID P 58

او که غواری چي احتیاط یې په خلاصلو د خپلی ذمي په کار وری وي
والله اعلم.^(۱) بهتره دا ده چي د گانی زکاۃ و رکری خود اختلافاتو نه
خلاصه وي.

۲۱- بسخه حق لري چي داسي اولو الامر نه اطاعت و نکري چي د
مشروع تعليم دروازي پري بندی کري خمکه الله تعالى فرمایلی دي:
اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم^(۲)

پدي مبارک ايت کي دريم خل له اولو الامر سره اطاعت ندي تکرار شوي
او دا داسي معنا و رکوي چي طاعت د اولو الامر تابع دی د الله او رسول
(صلی الله علیه وسلم) طاعت ته نوکه د اولو الامر امر مخالف د الله او د
رسول (صلی الله علیه وسلم) له امر سره وي اطاعت یې رواندي او هم
 بشایی و انه وریدل شي خکه: رسول (ص) فرمایلی دي "اطاعه لملخوق
في معصيه الخالق"^(۳)

يعنى د بندہ تابعداری چي په گناه او معصیت امر و کري جواز نلري.

۲۲- د بسخی د مهر حق: د واده د ترون یو شرط دا دی چي میرمنی
ته مهر و تاکل شي او پخپله هغه دی چي مهر یې لب وي لب مقدار د مهر لس
درهمه او یا معادل یې تعیین شوي چي مساوی له اوه^(۴) مثقاله سپینو
زرو سره کېږي نظر په وزن سبعه خکه د رسول (ص) له عصر نه د حضرت
عمر (رضي الله عنه) تر زمانی پوري دري او زانه په چلندا کي و یو وزن
خمسه، (بسخه مثقالیزه) چي لس درهمه پنځه مثقاله او بل وزن سته (شپږ
مثقالیزه) چي لس درهمه شپږ مثقاله او بل وزن سبعه (اوہ مثقالیزه) و چي
لس درهمه یې دا اوو مثقالو سپینو زرو سره برابري وي او حضرت عمر رضي
الله د صحابه و په مشوره له دغه موازنو نه وزن سبعه یې په چلندا کي
پر بنسود چي په دی هنونکه تیته اندازه د مهر معادل د^(۵) مثقالو سپینو زرو
سره ده او له دینه لب نه صحيح کېږي.

^(۱) فتاوى المرأة المسلمة ص(۳۴۲) ج(۱)

^(۲) د نساء سوره / ۵۹ ايت.

^(۳) د امام احمد رحمه الله په متند کي دا حدیث ذکر شوي، ۵ جلد ۶۶ ص.

لکه چې په هدایه^(۱) کې تصریح شوی دی اما حد اعلى د مهر ندي تعیین شوی او رضا او توافق د دواړو خواو ته پربنیو دل شوی دی او کله چې حضرت عمر (رض) غوبنیل چې دا یو معین مقدار ته مشخص کړي پداستی حال کې چې پر منبر باندی یې دا خبره کوله چې د بسخو مهر زیات دی او خوانان ودونه نشی کولای غواړم یو معین حد ورته وتاکم نو یوی بسخی ورباندی غړو وکړ چې الله تعالی فرمایلی دی [و ان اردتم استبدال زوج مکان زوج و اتیتم احداهن قنطارا فلا تاخذو منه شیئاء اتاء خذونه بهتانا و اثما مبینا]^(۲)

زیاره:- او که اراده وکړه تاسی (ای میرونو) د بدلو لو د یوی بسخی په خای د بلی بسخی (چې یو ه طلاقه کړئ او د هغې پر خای بله په نکاح کړئ) حال دا چې ورکړی وي تاسی یوی ته د دوی (چې لمړی بسخه د) دیر مال (په مهر کې هم) نو مه اخلي تاسی (ای میرونو! بیرته) له هغه مال نه هېڅ شی ایا اخلي به تاسی دغه (مال) په ناحقه او په ګناه بسکاره.

له مسروق نه ابویعلي روایت کړی دی چې: حضرت عمر رضی الله عنہ د رسول الله (ص) منبرته پورته شو او د اسی یې وویل: ای خلکو ولی تاسی د بسخو مهر دیر اخلي له تاسی نه مخکی رسول الله (ص) او اصحابو له خلورو سوو درهمونه زیات نه اخستیل او که چېږي لدینه زیاتو اخیستلوکي تقوی واي، هغوي له تاسی نه به دیر دا کار کولو. نوزما په فکر د بسخی په مهر کې له خلورو سوو درهمونه زیات به نه اخلي او بیا کوز شو خو یوی بسخی ورسره معارضه وکړه او د اسی یې ورته وویل: ای امیر المؤمنینه تا خو خلک د مهر له زیادت نه پر خلور سوو منع کړل هغه ورته وویل: هو: دامي وکړه بیا بسخی وویل ایا تا ندي اوريدلی خه چې په قران پاک کې نازل شوي؟ هغه خه دی؟ هغې وویل: نه دی دی اوريدلی چې الله پاک فرمایلی دي:

[و ان اتیتم احدا هن قنطار] هغه وویل: ای الله ما وبنه، تول خلک له عمر نه دیر فقاہت لري په دین کې او بیا یې بیرته په بېړه مراجعة وکړه او په منبر

^(۱) هدایه للمرغینانی ج (۱) ص ۱۷۷

^(۲) د نساء سوره (۲) ایت.

پورته شو او داسی بی وویل: ما مخکی تاسی له زیا ت د مهر نه پر خلور سو درهمو منع کری وئ، خوک چی غواری له خپل مال نه هر خومره چی غواری ورکری ورکولای شی ابوععلی وایی زمانا په فکر داسی وویل: چاته چی ورته غوره بشکاری هماگسی دی وکری.^(۱) ددی روایت اسناد دیر تبند او قوی دی. معنا داچی په دی اره دول دول روایات رانقل شوی دی.

د نوموری بشخی د اعتراض موجب دا و، چی له پورتنی ایه کریمه نه د مهر اعلى حد د دواړو توافق ته پزښو دل شوی دی نو خرنګه بی حضرت عمر تحدید وي. اما ادنی حد د مهر تاکل شوی چی لس درهمه ده د امام ابو حنیفه رحمه الله او د هغه د یارانو په نظر اما امام مالک او د هغه یاران چی په تحدید د ادنی حد د مهر لکه ابوحنیفه رحمه الله معترف دی خو مقدار یې خلورمه برخه د یو دینار له سرو زرو نه یا دری درهمه بولی، او دا دری درهمه مساوی دی له ربع (خلورمی برخی د دینار) سره.

اما امام شافعی او احمد، اسحاق، ابوثور د مدینی فقهاء د تابعینو نه دوی ټول وايی چی اذنی (تیټه) مقدار بی هم ندی تاکل شوی او هر شی چی ثمن او قیمت د یو شی کیدای شی، مهر هم واقع کیدای شی. او داهم ویل شوی دی چې له جابر رضی الله عنہ نه له رسول (ص) دا روایت شته چې فرمایلی دی:

[(لامهر اقل من عشره دراهم)]

زیاره:- مهر نه صحیح کېږی لې له لس درهمو نه. که چېری دا حدیث ثابت واي نو اختلاف به له سره ورکی نه واي. اما محدثینو دغه د جابر رضی الله عنہ حدیث یو ضعیف حدیث بلی دی خکه په سند د روایت کی بی مبشر بن عبید له حجاج بن ارطاه نه او هغه له عطاءنه او عطا له جابر نه روایت کری دی خو عطا له جابر سره ملاقات نه لري.

نو له دی کبله ورکی اختلاف پېښ شوی دی او هم د جابر او علی رضی الله عنہما حدیث د سهل بن سعد په روایت حدیث سره چې تولو بی په قوت او صحت اتفاق بشکاره کری معارضه نشي کولای. د سهل بن سعد حدیث چې

امام شافعی او امام احمد رحمة الله پري تمسك کړي او په تيتيي اندازې د مهر معترف نه دی داسې پیل شوي دی.

[بیوہ بنسخه رسول (ص) ته راغله او وی ویل: ای د الله استازیه ما په تحقیق سره خپل نفس تاته هبه کړه او د ډیره په خند سره ولاره وه. یو سپړی ودرید او داسې یې وویل: ماته یې په نکاح کړه که ستا ورته خه اړتیا نه وي. رسول الله (ص) ورته و فرمایل: ایا ته خه لري چې په مهر کې ورکړي؟ هغه وویل: ما سره غیر له لنګ یا زموږ په اصطلاح پرتوګ نه می نور خه نشته رسول الله (ص) ورته وویل: لتهو که خه هم یوہ ګوته د او سپنې وي. هغه ولار او تفحص یې وکړ خو خه یې پیدا نکړه او راغی یې رسول الله (ص) ورته و فرمایل: ایا تا ته خه قران درخی؟ هغه وویل: هو، دغه دغه سوری او د سورو نومونه یې یاد کړه نو رسول الله (صلی الله علیه و الہ وسلم) و فرمایل: تا سره می د هغې د وا ه تپون د هغه قران په بدل وکړ چې تاسره دي. نوځکه دغه امامان شافعی او احمد (رحمه الله) واي چې د (او سپنې ګوته) دا بشپړ چې ادنی حد مهر ته نشته او کچېږي واي نو د بیان وخت و او ضرور به رسول صلی الله علیه واله وسلم هغه بیان کړای واي خکه تاخیر د بیان د اړتیا له وخته جواز نه لري. دا د مهر په هکله لنډیز او د مذاهبو طرز د تحلیل او تمسک په چپلو اقوالو.]^(۱)

او له پورتني ایه کریمه نه دا داګیزه کېږي چې میره باندې وروسته له مجامعت نه تول مهر لازمېږي او د خلوت صحیحه په صورت کې هم بشپړ مهر لازمېږي. اما مخکې له دی حالاتو نه که طلاق ورکړي یې نیم مهر د مسمی پرې واجبېږي.

اما پورته ذکر شوي دو ه مذهبه چې ادنی حد یا مقدار یې واجب بولی دا مسئله په نصاب د سرقت قیاسوی. امام مالک صاحب هغه ربع دینار یا

(۱) فتح الباری ج (۹) ص ۱۷۱. په حدیث کې لفظ د (ازان راغلی دی چې رداء یعنی خادر یې نه در لوده نو کیدای شي په پرتوک زموږ په عرف او په لونګ و زیارل شي منظور دا چې نشو کیدای هغه ور سره تقسیم کړي او دا د صحابه کرامو د فقر حالت بنې د سروال کلمه چې د نووی په شرح مسلم کې نزد یوالي له تبان سره ور کې تذکر ورکړ شوي معربه شوي چې زموږ په فارسي اصطلاح تبیان معنی افاده کوي. د پرتوګ سره توافق لري.

درې درهمه ګنې او امام ابوحثیفه رحمه الله هغه لس درهمه بولی. خکه نصاب د سرقت د ده په نظر لس درهمه دی. والله اعلم. ددي مسالی نور تفصیل په فتح القدیر دا بن هنام رحمه الله او په الخطاب شرح د مختصر خلیل په مالکی مذهب کي وګوزي.

۲۳- د بنخی سیاسي حق: په اسلام کي د بنخی سیاسي حق په بیعت کي خرگندېزی خکه بیعت یو سیاسي عمل دی او لکه خرنګه چې ما په مقدمه کي اشاره کړي ده، سیاسي او اقتصادي او ټولنیزی چاری تول د مبادیو په بنه په قرانکریم کي رانازل شوي دي، خو د راتلونکي زمانی له کړو ورو سره یې د جزئیاتو پلي کیدل له خنډونو نه ژغورل شوي وي. نو د بنخو بیعت په کتاب الله او سنت د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) کي ثابت شوي دي، اما د نارینه ولاس په لاس کېښودلو سره التزام او تعهد راغلی او د بنخو بې د لاس ورکولو په وینا سره پري اکتفا شوي دي. اما د زمانی د ایجادباتو سره چې د خلکو د شمېر زیاتوالی او نورو عواملو له کبله که چېږي د بیعت ورکولو ډول ته خه بدلون راشی چې مقاصد د شریعت سره سمون ولري د مخکینیو اصولو په بنا خه شرعی مانع ورکي نه لیدل کېږي.

د بیعت معنی: التزام او تعهد د بیعت کوونکي په اطاعت او انقیاد د امام دی لکه چې د بیعت ډولونه له رسول الله (صلی الله علیه وسلم) سره صحابه و د عقبه په شپه د ونی لاندی دغه ترون وکړو. لومړي لاس په لاس اپښودو سره لکه چې صحابه و هر یو خپل لاس د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) په لاس کېښودلو او بیعت یې ورسه کولو.

دوهم: دول بیعت په وینا سره ثابتنه ده: چې هغه د بنخو بیعت له رسول الله (صلی الله علیه وسلم) سره دی لکه چې امیمه بنت رقیقه کله چې یوی دلی بنخو مجلس ته ننوته چې د بیعت لپاره راغونډی شوي وي وائی چې هغوي رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته تولو وویل: چې لاس دی راکړه چې موب درسره بیعت وکړو، نو رسول الله (صلی الله علیه وسلم)

و فرمایل: چی زه بنخو سره لاس په لاس مصافحه نه کوم او همدا رنگه له بی بی عایشی (رضی الله عنها) نه روایت دی چی وایی: "والله ما مست ید رسول الله ید امراة قط ، غير انه بیا یعنی بالکلام" ۱ یعنی قسم په الله چی لاس د رسول الله د نامحرمو بنخو لاس سره هب خکله تماس ندی کری ، خوله بنخونه بی په ویناسیه بیعت اخستلو .

دریم: ډول بیعت په لیکلوا سره دی لکه چی نجاشی رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته داسی ولیکل: "بسم الله الرحمن الرحيم، الى محمد رسول الله من النجاشي الاخضر بن ابحر، سلام عليك يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ورحمة الله وبركاته من الله الذي لا إله إلا هو الذي هداني للإسلام اما بعد فقد بلغنى كتابك. فيما ذكرت من امر عيسى... ۲"

ثیاره:

بس الله الرحمن الرحيم: محمد رسول الله ﷺ ته د نجاشی الاخضر د ابحر زوی له خوا سلام دی وی پرتا ای د الله رسوله ﷺ او رحمت او برکات دی وی، د الله له خوا چی نشته بل الله "معبود" غير له هفه نه هفه ذات چی زه بی هدایت کرم اسلام ته. اما وروسته بیا : درته وايم چی ستالیک ای د الله استازی ماته په تحقیق سره را ورسید چی د عیسی (ع) په اړه دی راته لیکلی و... او بیا بی په پای کی داسی ولی دی: " وقد بايعتم و بايعتم ابن عمک و اصحابه و اسلمت على يديه الله رب العالمين" یعنی: په تینګه ما تا سره بیعت وکړ او ستا د تره زوی او د هفه یارانو سره ما بیعت وکړ او د هفه په لاس ما خاص د الله لپاره چی رب العالمین دی ما اسلام را وړ.

د بنخو بیعت په قران مجید کی داسی بیان شوی دی: " یا ایها النبی اذَا جاءك المؤمنات بیا یعنیک علی الایشرکن بالله شیاً ولا یسرقن ولا یزینین ولا

۱ رواه البخاري في تفسير سورة المتحنـهـ. فيـحـ الـبـارـيـ (۶۳۶/۸) او ابن ماجه فيـ الجهـادـ .
۲ الـبـادـيـهـ وـالـنـاهـيـهـ اوـ مـجـمـوعـهـ الـوـثـاقـ الـسـيـاسـيـهـ للـعـهـدـ النـبـويـ صـ ۷۸ـ دـ: مـحـمـدـ حـمـيدـ اللهـ طـ

يقتلن اولادهن ولایاتین بیهتان یفترینه بین ایدیهن و ارجلهن ، ولا
یعصینک فی معروف فبایعهن^۱

ژیاره: ای زما پیغمبره کله چی راشی تاته مومناتی بشخی چی بیعثت
کوی له تا سره پر دی شرط چی نه به شریکوی دوی له الله سره هېخ شی
او نه به کوی غلا دوی یاوته به کوی زنا دوی او ته به ورثتی دوی اولاد
خپل. او نه به راتله کری په دروغو سره چی جوروی یې دوی په مینځ د
لساو پښو خپلو کې (یعنی له خپله خانه) او هغه داسې چی خپلو میپرو
ته درواغ وايی چی دا زوی ستا دی او هغه د بل چا وی. او این عباس
(رض) ویلی دی چی بشخو به انجلی زېروله او بیا به یې د بل چا هلک
پتاهه او زیره ته به یې ویلی چی دا دی ما زوی وزېراوه^۲ او نه به
کوی نافرمانی له تا خخه په ((معروفو) بښو چارو کې. نو ته بیعثت وکړه
له دوی سره.

د توجه وړ خبره دا ده: چی له رسول الله (ص) نه غیر له معروف او بنه
کارونه بل خه نه صادریده او الله پاک ویلی دی چی ولا یعصینک فی
معروف: نو دا په حقیقت کې تعلیم دی امت ته چی که اولو الامر په
ناروا کار امر وکړی. د هغه بیا اطاعت نشته او عصیان ورڅخه روا
دی.

امام بخاری (رح) یو باب په نامه د بشخو بیعثت اینسی دی^۳ او د دی باب
لندی خلور حدیثه پدی اړه ذکر شوی دی چی تولو کې پورتنی مطالب
چی ایده کریمه کې ورته اشاره وشهو په احادیثو کې زیات تفصیل ورکې
راغلی دی: هدف دا دی چی د یو دولت اسلامی په جوړولو کې اهمو
عقیدوی او لویو جرایعو ته اشاره شوی، چی پرته له دغسی التزاماتو نه
چی شرک او غلا او زنا او قتل او بیهتان او ناروا کارونو نه خانونه و نه ژغوری
او په تینګه خپل تعهد د بیعثت د ټرون پر بنسته عملی نه کری داسې دولت
چی ورکې امنیت جاري وي نه شی راتلی نو د بشخو دغه حق له نظر نه

^۱ المحتنہ ۱۲۶

^۲ زیده التفسیر

^۳ باب بیعه النساء، ص ۱۷۳ فتح الباری ۱۳ ج

غورخول او بیعت نه محرومول ناروا عمل دی چې په شریعت کې بنسټ نه لري

هدف دادی چې مخکي له جو په د اسلامي دولت او مخ کې له هجرت نه دونه خلی دوھ خای او کې چې (لومړۍ عقبه او د وهمه عقبه) کې بیعت اخستل شوی دی او هم نور بیعتونه اخستل شوی دی په د وهمه عقبه (نوم د خای دی چې چمراه عقبه هم ویل کېږي او په هغه خای کې د قربانی په ورخ چمراه ویشتل کېږي په داسې حال کې چې مینی بشی لاس ته او بیت الله چې لاس خواته نوی او په مخه درومي د شیطان خای په وړو تیپو وهی) کې بشخی او نارینه ونه بیعت اخستل شوی دی او وروسته د مکی له فتحی نه هم د بشخو او نارینه ونه بیعت اخستل شوی دی او د بشخو په شمېر کې هند د عتبه لور د ابوسفیان بشخه شامله وه او په اتم (۸) جلد د طبقات الکبری د ابن سعد کتاب کې د نورو بشخو نومونه په دی بیعت کې تول راغلي دی عباده بن الصامت چې د بدر د غزوی د ګډون ویاپري درلوده د عقبه د شپې د بیعت صورتعحال یې په تفصیل ذکر کړیدی او کله چې سړی ورکې سوچ کوی نو ورته خرگندیپري چې دا یو میثاق او پیاوړی تینګ ترون په اسلام کې دی چې نشي کپدای د ژان ژاک روسو تولنیز ترون سره یو شانته و بدل شي خکه دلته طبیعی حقوق نه دی ویشل شوی او یوازی د یو بشپړ نظام په آفاقتی عامه توګه) ستني او پایي لګول شوی دی چې هر راتلونکې اسلامي دولت په همداګه بنسټیزو ستنو ضرور ودرول شي چې هغه دادی:

لومړۍ تر تولو د عقیدې پر واحدانیت د الله (ج) او کله چې داسې تینګه عقیده یو ملت او دولت ولري ورکې اختلاف او تفرق نه را خی او تول د توحید د عقیدې په وړاندې سره یو موتی کېږي او د عقیدې د تینګښت نه وروسته بیا د حقوقی تکلاري د پلي کولو وار رسپړي چې تطبیق یې د جرايمو مخه بند وي او په اسلامي تولنو کې لوی جرائم لکه غلا، زنا، د انسان وژنه، افتراء او دروغ او بهتان دا تول چې ورته اشاره شویده د دولت د تولو اړګانو د ثبات او استقرار ستني لړزوي نوله دی کبله یې په بیعت کې ورباندې ګوته نیولې شوی ده.

د بیعت خصوصی او عمومی ډولونه: بیعت له دی کبله ډوه ډوله دی.

۲۴- اول: خاص بیعت دی چې د اهل حل او عقد لخوا په امت کي پیل کېږي او دا ډول بیعت له بیعت عامه نه د زمانې او اعتبار له کبله وړاندې اجراء کېږي او د نامزد لو اعتبار لري چې د دولت مشر د عمومي بیعت لپاره مشخص کوي او بنایي دی تکي ته پام وکرو چې اهل حل او عقده امام الماودودي سیاسي فقیهه په وینا عبارت دی له (علماء، روساو او مخورو کسانو د امت نه).

وهم عام بیعت دی چې روسته له خاص بیعت نه تحقق مومي او د ټولو خلکو بیعت دی چې بسaronو کي وي او که په اطراف کي حتمي دی چې بیعت له خلکو واخیستل شي. یا پخپله د خلیفه لخوا او یا د هغه د نائیانو لخوا په هره طریقه چې وي دا دواړه ډوله بیعتونه ضروري دی. او په دی دواړو بیعتونو (سیاسي ترونوونو کي) د بسخی برخه اخستل یو مسلم حق د دوی دی چې مخکی له قران کریم او احادیثونه په لندې توګه تذکر ورکړ شو.

۲۵- بسخه حق لري: چې میره د دی په فطری حق د چنسی اړیکو په اړه اعتراف ولري او که چیری دالدی حقه تر دومره مودی محروموي چې د دی بسخینه طبیعت یې برداشت نشی کولای، نو دی ته دا حق ورکړ شوی چې خان د داسې ظالم زیان رسوونکي سپې خخه خلاص کړي او دا حقیقت د ایلاء له حکم نه پدی دوه ایتونو کي خرگند ہېږي چې الله تعالى فرمایلن دی "للذين یولون من نسائهم تربص اربعه اشهر فان فا وا فان الله غفور رحيم. و ان عزمو الطلاق فان الله سميع عليم".

ژیاره: دی هغه کسانو لره چې قسمونه کوي له (جماع) د بسخو خپلو نه (مطلقا یا تر خلورو میاشتو پوری) انتظار، نو که بیا رجوع وکړه دوی (او سره یو خای شول) بیشکه چې الله بنه بنسوونکي (د خطئياتو) پوره رحم لرونکي دی (د اجر او ثواب په انعام سره). او که قصد وکړ دوی

طلاق (او رجوع ي ونه کره) بيشكه چي الله بنه اوزبدونکي (د تولو اقوالو بنه عالم دی (پر تولو احوالو)

۳۶- د یو لون معنی قسم کول دی او هغه داسی چي سری لوره کوي دا چي خپلی بسخی سره نه یو خای کېږي. ابن عباس (رضي الله عنه) ويلی دی چي "د. جاهليت په زمانه کي کله چي سری له خپلی مېرمني نه خه غوبنتل که هغى به نه ورکولو نو سری به لوره کوله چي زه تا سره نه یو خای کېږم یوکال، دوه کاله، دری کاله او هغه یې نه خوشی کوله او نه د مېرمني په شان ساتله او کله چي اسلام را نازل شونو داسی حکم یې صادر کړ: که چېرى سری قسم وکړ چي زه خپلی بسخی ته تر خلورو میاشتو یا له خلورو نه زیات یا بې د مودی له قیده نه نژدی کېږم. نو ایلاء یعنی دا لوره د ده خلورو میاشتونه لړه نه کېږي، په دغه دری واره صورتونو کي که نارینه خپلی بسخی ته د دی خلورو میاشتو په منځ کي ور نژدی کېږي "نو کفاره" پری اوږي او بسخه یې په نکاخ کي پاتی کېږي، که نه د خلورو میاشتو په پای کي له د خخه بې د طلاقو دیادولو هغه بسخه په بائن طلاق سره جلا کېږي. او که له خلورو میاشتو خخه په لړه موده قسم و خوری نو دا شرعی ایلاء نده او پورتنی ذکر شوی حکم پری نه تطبیق کېږي.

سعید بن المسیب ويلی دی چي د جاهليت د زمانی یو د زیان او ضرر رسولو وسیله د ایلاء بد رواج و. نو که د سری خپلی بسخینه کرکه راتله او نه یې غوبته او دایې هم نه لوریده چي بل خوک ورسه نکاخ وکړي نو داسی قسم به یې کاوه چي هېڅکله ورسه نه یو خای کېږي او نه یې طلاقوی.

او کله چي اسلام را نازل شو. الله تعالى د غه دوه ایتونه نازل کړل او هر خه چي نارینه د خپلی بسخی په هکله لري تر خلورو میاشتو فيصله شی. اما تنصیلی احکام چي د دغه دوه ایتونو خخه استخراج کېږي د فقهاء تر منځ د صحابه وله وخته تر تابعینو او وروسته له هغوي نه خلاف لیدل کېږي او تولو یو شانته ذریغ ندی نیولن، او د تولو تمسبک هم پر نصوصو د همدي دوه آیتونو سره د دی اختلافاتو بنا شوی دی.

لدي احکامونه:

۱. يولو فقهاء ويلى دى او دا راجع بلل شوي دى چي قسم د مسلمان او غير مسلمان پدى اره يوازى د الله تعالى په نامه سره ترسره كېرى او دا خبره امام رازى صاحب كريده^۱.
۲. امام مالك او د هغه اصحابو، امام ابوحنيفه او د هغه اصحابو، اوزاعى، نخعى او نورو ويلى دى چي په ايلا كى كه بىخى سره ميره يې مقاربىت كېرى وي او كه نه ايلا لازمىپى. اما زهرى او عطاء او الشورى ويلى دى چي ايلا يوازى وروسته له مقاربىت نه راخى. امام مالك رحمة الله ويلى دى چي كه بالغه نه وي ايلا پرى نه راخى.
۳. دېرو فقهاء ويلى دى چي ايلا، درضا، او غضب په دوازو حالاتو كى راخى او نورو ويلى دى چي د غضب په حالت كى يعني د ضرر رسولو په موخه تحقق مومى. او دا دعلى او ابن عباس (رضي الله عنهم) قول دى. له سعيد بن جبیر نه روایت شوي چي هغه ويلى دى: "يوسرى على (رض) ته راغى او ورته يې وویل: ما لوره كېرى چي خپلى بىخى سره به دوه كاله نه يو خاي كېپرم (مجامعت نه كوم) هغه ورته په خواب كې وویل: زما په نظر تا باندى د ايلا: حكم كېرى. بىا هغه سرى وویل: ما دغه راز قسم لدى كبله و كې چي هقى زما زوى ته پى ورکولى. حضرت علي (رضي الله عنه) بىا ورته وویل: نو پدى صورت كى پرتا دغه حكم نه راخى. همدغه شان روایت له حسن بصرى او ابراهيم النخعى نه نقل شوي دى كله چي حماد ورخخه وپوښتل چي كه يو سرى قسم و كېرى خپلى بىخى سره نه يو خاي كېپرى تر خو چي خپل ماشوم ته پى ورکوى؟ ابراهيم ورته وویل: زه د ايلا حكم يوازى د غضب په حالت كى گورم. خكە الله تعالى فرمایلى دى: "فان فاء واء... يعني كه بيرته و گرخىدل له خپلى غوصى او غضب نه. او دغه راز بيرته گرخىدلو ته فى؛ ويل كېپرى لكه چي په "الدر المنشور" ^۲ كى همدغه معنى ورکر شوي دى

^۱ التفسير الكبير (۶) ص ۸۷. ط. عبد الرحمن محمد.

^۲ الدر المنشور للسيوطى: ج ۱ ص ۲۷۰-۲۷۱.

اما نورو د فى تفسير مطلق رجوع سره غوره بللى که خه هم له غوصى نه پرته یې رجوع کېرى وي. لکه چې ابن سيرين ويلى دى : که چېرى يې قسم د غصب په حالت يا د غير غصب په حالت کې وکړ ورته ايلاه ويل کېږي. ابن المنذر ويلى دى دا صحیحه خبره ده خکه ټولو فقهاءو اجماع کېږي دې چې ظهار، طلاق او منور ټول قسمونه د غوصى او غير غوصى په حالت کې واقع کېږي. نو ايلاه هم د غوصى او غير غوصى په حالتونوکې واقع کېږي،

قرطبي کې ويل شوی: عموميت د قران په همدي دلالت کوي او خاص ګرخول د غوصى حالت جلا دليل ته اړتیا لري او داسی دليل نشه.^۱ پدی اړه ډېر مسائل دی خوزما په نظر د قاضىي ابن العربي مالکي خبره د پام وړ ده چې وايى : "که چېرى میره بى له عذره - مرض يا پى ورکولو- په قصد د ضرر رسولو خپلې بشخي ته ووايى: چې زه تا سره نه یوځای کېږم که خه هم قسم ونکېږي همدغه حکم د ايلاه پري جاري کېږي. او بشخه حق لري چې خپلې میره باندي دعوي وکړي او قضا ته یې وړاندی کېږي. او قاضى د دعوي له ورځي د ايلاه موده ورسره محاسیه کوي. خکه د ايلا معنى او مقصد ورکې شته دى. او دالدى کبله چې ايلا پخپل ذات کې او یوازی په هماغه مشخص صورت منظور ندي او نصن پر هغه صورت او پر معنى او مقصد یې ټولو باندي اشتمال لري. او معنى او مقصد ورڅخه د بشخي ضرر رسول دی لکه چې مخکې مو وویل: چې على او ابن عباس (رضي الله عنهم) ويلى دى : که قسم وکړي چې نه نژدي کېږي د پیو ورکولو له کبله ايلاه نه کېږي خکه قصد یې صحیح دی او د ضرر موخه ورکې نشه.

^۲. او ويل کېږي که خوک دوه کاله خپلې بشخي ته وړاندی نشي د دوي تر منځ جلا والي حکم نه کېږي اما وعظ او نصیحت ورته کېږي چې ضرر رسولونه ډډ: وکړي.^۲

^۱ تفسير القرطبي ج ۳ ص ۱۰۷

^۲ په تفسير د دغه دوو ايتونو: احکام القرآن د جصاص او ابن العربي او قرطبي او رازى او ابن کثیر، خازن او الدرالمنثور وکتل شى او احکام د ايلاه په سبل السلام ج ۲/۳

۵ دغه دوه صورته بنائي په نظر ونيول شی چې یو لوره کول او بل بى لورى

۶ دغه تول فقهى احکام چې ما ورته لنده اشاره وکړه له دغه دوه ایتونو خخه استخراج شوی دی. سره د اختلافاتو په تفصیلاتو کې تول دغه نصوصو پوری تراو لري او د نص اصلی موخي پوری تاورا تاوېږي تول په یو محور چور پري او هغه د بسخې بچ ساتل د نارينه وله زیان او **اھانت** رسولونه. او د اسلامي شريعت بشپړه اعتناء د بسخو اوضاع او حالاتو او د دوى درناوي بشپړ عزت او کرامت ساتلو ته بنې.

۲۴:- بسخه د حضانت (د خپل اولاد د پالنى او ساتنى) حق لري. اصلأ په لغت کې حضانت وزر لاندې خپل اولاد نیولو ته ويل کېږي نو ماشوم چې پالنى او روزنى ته اړتیا لري ولايت مالی یې نارينه وته سپارل شوي د الله له خوا او تربیه او پالنه یې بسخو ته چې د ډېري عاطفي او شفقت خاوندي دی ورسپارلي.

که چېري مېړه او بسخه مخکي له بیلتون نه یا وروسته پري نزاع وکړي مور ته رسپري او مور له هر چانه وراندي توب حق لري تر خو چې بل واده ونکړي او دا د تولو فقه او اجماع سره ثابت دی. او که چېري دانسي مور چې مستحقه د حضانت وي نه درلوده نو. بیا د مور مور مستحقه ده همدغه راز هر خومره چې دا سلسله پورته ولاره شي او کچېري مور یې مور نه درلوده بیا د پلار مور یې بهتره ده هر خومره چې پورته دا سلسله روانه شي او کچېري هغه هم مړه شي یا واده وکړي نو بیا له یو مور او پلار خور ته رسپري چې اعياني خوز ورته ويل کېږي او بیا د مور لخوا خور ته رسپري چې اخيافي خور ورته ويل کېږي او بیا علاتي خور او بیا د خور لور ته چې د یو مور او پلار وي او بیا د خور لورته چې له یوی مور نه وي رسپري او په دي ترتیب کې خه اختلاف نشي. اختلاف د خاله او د پلار لخوا خور تر مینځه ده. خکه په روایت د کتاب النکاح کې د پلار لخوا خور

له خاله نه مستحقه ده او په روایت د کتاب (الطلاق) کي خاله مستحقه
۱۵۵

په قانون مدنی افغاني کي له ۲۳۷ مادی نه تر ۲۵۵ مادی پوري د حضانت
حق بسخي ته په بنه شان تنظيم شوي دي او د اسلامي فقه او استنباطاتو سره
سمون لري لکه چي پورنه مو اشاره وکره او په منظمه توکيې ت قول مسائل یې
ترتیب شوي دي او د انجلی عمر^(۹) کلني او د هلك یې^(۷) کلن پوري
تاکلي دي. اما کله چي د استقلال سن ته ورسپري نور رسول الله (صلی
الله علیه وسلم) واک ورکړي چي کوم یو اختيار وي او په حنفي مذهب بیا
پلار یې مستحق ګنډ کېږي^(۱) که چېږي اصلاح وي او په حنبلی مذهب کې د
پورتني حدیث په استناد خپله هغوي ته واک ورکول کېږي. نو قاضي ته لازم
دي چي خپل بصارت په کار واچوي او هر خه چي د ماشوم په مصلحت وي
هماغسي حکم وکړي.

۲۵- د بسخي د نفقي حق :

[الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض و بما أنفقوا من اموالهم]^(۱۰) سورة
النساء /

ژباره:- سپري سريرست اوحال کتونکي (مقرر شوي) دي پز بسخو باندي په
سبب د دي چي فضيلت ورکړي دي الله (ج) خيني د دوي ته پر خينو نورو
باندي او په سبب د دي چي نفقة کوي دوي (پر دغون بسخو) له مالونو خپلوا.
يوې صحابي بسخي د خپل ميره زياته نافرمانۍ کوله، آخر ميره دا په خپرې
ووهله، بسخي خپل پلار ته وزړل پلار یې رسول الله (صلی الله علیه وسلم)
ته د دوي حال بیان کړ، رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وفرمایل ((دا ذي
هم له خپل ميره نه بدل واخلي په ذي حالت کي دا آيت نازل شو، نور رسول
الله (صلی الله علیه وسلم) وفرمایل (زمور خوبیه بله وه او د الله تعالى (ج)
اراده بله وه، خه چي د الله (ج) اراده ده په هغه کي خير دی.^(۱۱)

^(۱) الفتاوي الهنديه ج/ ۵۶۲

^(۱۰) الاختيار لتعليق المختار ص ۱۵ ج (۴)

^(۱۱) سورة النساء / ۳۴

^(۱۲) د قرانکريم بېستو تفسير د حرمینو شريفينو د خادم هديه

نو دا آیه کریمہ د اخبار په ډول دلالت کوئی پر دی چې نارینه نفقه کونکی
دی پر زنانه و، او نارینه د حال کتونکی او د درجی خاوندان دی پر بسخو د
مهر او نفقی د ورکولو په سبب.

۲۹ د نفقی د مشروعيت دليل له سنت نه:- دا روایت د جابر بن عابد الله رضي
الله عنہ دی چې په تحقیق سره رسول الله (صلی الله علیہ وسلم) په خطبه د
حجۃ الوداع کی وفرمایل:

ا وھن علیکم رزقهن و کسوون بالمعروف [

ژباره:- د بسخو حق پر تاسی باندی د هغوي نفقه او جامي دی سم له دستوره
سره. امام نووی ویلی دی: په دی حدیث کی د میرمنی د نفقی او جامي د
وجوب دليل شته او دا په اجماع سره هم ثابت دی.

او په بل حدیث کی چې ابوداود تخریج کړی دی له موسی بن اسماعیل نه
چې هغه ویلی دی مورد ته حماد له ابو قراغه الباهلي له حکیم بن معاویه
القشیری نه چې له خپل پلار نه یې روایت کړی دی چې هغه وویل: «ما و
ویل ای د الله رسوله (صلی الله علیہ وسلم) خه حق لري زمود د یوه میرمنه
په هغه باندی؟ رسول الله (صلی الله علیہ وسلم) مبارک وفرمایل. «خواړه
ورته ورکړه او جامي ورکړه ، په مخ یې مه وهه او کرکه ورنه مه کوه او هغې
نه غیر د کور دننه مه جلاکېږه.

ابو داود وايې په دی تصریح سره خرگند ہبی چې د میرمنی نفقه او جامي د
سپری د توان په اندول واجبېږي (۱).....

او هم د هغې یوازی پرېښو دل چې ورنه مخ واروی روا نه دی او که چېږي له
هغې سره نه یو څای کېږي دا کار دننه په کور کې تر سره کولای شي نه
د اچې هغه بیخی متروکه کړي او یوازی یې پرېږدې.

همدغه راز ام المؤمنین عائشہ رضی الله عنہا روایت کېیدی چې «هند د
عتبة لور و ویل، ای د الله استازی په تاکید سره ابو سفیان یو بخیل سپری
دی، دو مره خه نه راکوی چې زما او زما د زوی کفاف پرې وشي نوزه

۲ مسلم د نووی شرحی سره ج/۸ ص/۱۸۴.

۳ عنون المعتبر ۲ جلد ۲۱۰ صفحه

ورخخه اخلم پت او هغه پري نه پوهېږي رسول الله ورته وفرمایل اخلا ورخخه هغه اندازه چې ستا او ستا د زوي کفاف پري وشي سم له دستوره سره^{۱۱}). دا حدیث بخاری پخپل صحیح کې تخریج کړي او ابن حجر ویلی دی په دی کې دلیل دی پر وجوب د میرمنی د نفقی او داچې دا نفقه د کفایت کولو په انډول تاکل کېږي او دا د تولو علماو قول دی^{۱۲} زما په نظر که چېږي نفقه واجبه نه واي نو احتمال يې نه و چې ورته اجازه وکړي چې واخلي د هغه له مال نه بې له اجازي نه بې والله اعلم.

۳۰- اوله اجماع نه: بن حجر رجمة الله ویلی دی چې د میرمنی د نفقی وجوب په اجماع سره ثابت دی او له المهلب نه هم نووی رحمة الله همدغه شان نقل کړي دی و ابن قدامه ویلی دی علماو اتفاق کړي په جوب د نفقی د میرمنی پر مېړه باندي هه دواړه سره بالغ وي غیر له ناشزي مه لکه چې ابن همام په فتح القدير او کاساني په بدائع کې ویلی دی

۳۱- د نفقی د مشروعیت حکمت: له دی کبله چې بنسټیز واجب د مسلمانی میرمنی په کړو ورو کې د ماشومانو روزنه او د کور د چارو سمول دی نوله دی سبیه د هغې نفقه یوازې پر مېړه واجب شوي دی. په رښتیا سره کله چې میره د ژوند د ربپونو د تیرولو او غمنو او غوصو په خان اخستلو سره کله چې خپل کور ته راننوخې، او وګوري چې یوه صالحه میرمنه په خندا او محبت سره د هغه استقبال کوي او د کور چاري یې منظمي مړي یې پخه او هر شې یې مرتب وي نور خا راحت کېږي او هغه تول د ژوند ربپری ورته اسانیږي او میرمنه کله چې اسلامي پوهنه او روزنه ولري او په اسلامي ماحول او اسلامي یونیورستیو کې یې د روزنی دستور سره سه شخصیت بشپړ شوی وي بې له شکه هغه نیکه عضوه خپلې تولنې وي، او د هغې په تولو، کړو، ورو کې ورته دنیابي او اخروي اجر شته دی او میره که خه هم پري نفقه ورکول واجب دی، خو که بنه نیت په دی اړه ولري الله تعالى ورته

^{۱۱} فتح الباری ۹ ج ۵۰۷ ص او فتح القدير ج ۲۳۱ ص او بدائع ۵ ج ۲۱۹۷ ص

^{۱۲} المغنی ۷ ج ۲۳۰ ص

احر ورکوی. خکه په حدیث شریف کي چي أبو مسعود انصاری رضي الله عنه له رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نه روایت کری. فرمایلی دی «کله چي مسلمان نفقة کوي پر خپلی کورنی او ثواب یې غواپی الله تعالی (ج) هفه حدقه ورته شماری»

^(۱) او همدغه راز له سعد رضي الله عنه روایت شوي چي ويلی دی. «رسول الله زما عیادت ته تشریف فرماشو او زه په مکه کي هریض و م، ها ورته و ويل زه مالداریم او تول عال می وصیت کوم زرسول الله (صلی الله علیه وسلم) و فرمایل نه، ها و ويل: نیم یې وی فرمایل: ته، ها و ويل: دریمه برخه یې، وی و فرمایل دریمه او دریمه برخه چیره ده، که ته خپله ورشه شتمن پریبودی غوره ده لدینه چي هفوی پېتی د ولی بل چاته پریبودی او هفوی خپل کفاف له خلکونه په لاس او بدولو سره غواپی، او هر خه چي نفقة کوي هفه صدقه شمېرل کېږي. آن تر دی چي یوه مری د خپلی میرمنی په خوله کي بورته پردي)، ابن حجر وايی^(۲) طبری ويلی دی نفقة کول پر خپلی کورنی واجب دی، او نفقة کونکي ته د د نیت په کچ ثواب ورکول کېږي. او د واجب او صدقی په تعبیرونونو کي خه تضاد نشته خکه نفقة غوره ده له نفلي صدقی نه. المهلب ويلی دی چي: نفقة د کورنی په اجماع سره واجب دی او ورته شارع د صدقی تعییر خکه کری چي خلک داسي سوچ و نکری چي د واجب امر په وراندی خوک اجر نه لري. او هم خلکو ته دا پته ده چي په صدقه کي ارومرو اجر شته دی نوله دی کبله یې د صدقی تعییر ورکری دی. او هم له دی کبله چي خپلی کورنی نه بغیر دی مکلف نه دی تر خو چي خپل اهل ته د هفوی دکفاف په کچ ور نکری او په دی تعییر کي د خلکو هخونه ده دی اصل ته چي نفلي صدقه وروسته له واجبی صدقی نه ورکول کېږي.

^(۱) دا حدیث امام بخاری پخپل صحیح الجامع کي تخریج کری دی. فتح الباری ص

^(۲) ۴۱ ج ۹

^(۳) فتح الباری ص ۴۱۱ ج ۹

۳۳- د میرمنی د اوسيدو خای حق: پر میره باندي چې
خپلی میرمنی ته یو داسي کور مهیا کړي چې د هغه او دهفي له خپلوانو نه
خالي وي او یوازي د هفې د اوسيدو د پاره خانګړتیا ولري او که چېري
میرمنه د میره خپلوانو ته اجازه ورکړي بیا کولای شي هغوي ورسه
واوسېږي. که چېري په حویلې کې خو ګوهي وي او یوه کوته خاصه میرمنی
ته ورکړي شي چې قفل او کيلی او ټول لوازم یې ورته ورتسليم کړل شي بیا
حق نه لري چې شکایت وکړي چې زه له خوابنې او بنې سره نه اوسيږم او ما
ته جلا کور مهیا کړه، او که چېري میره د میرمنی پلاز یا مور یا هر یو د
هفې له خپلوانو نه اجازه ورته کړي چې ورته ورشي او کور کې نتوځي نو
مور او پلار یې نه شي کولای له ورتګ نه په جمعه کې یو خل منع کړي او
هغوي حق لري چې خپلی لور ته ورشي او د هفې له حال او احوال نه خبر
واخلي. اما میره دا حق لري چې د هغوي اوسيدل یو خای د میرمنی په کور
کې منع کړي او هم ویل شوي دي چې میره نه شي کولای خپله میرمنه د
والدینو له زیارت نه په هفتنه کې یو خل منع کړي^(۱)

د افغانستان په مدنی قانون کې د میرمنی د اوسيدلو خای په دوه لادینیو
موادو کې داسي تنظیم شوي دي.

۱۱۵ ماده: میره به د خپل مالي قدرت سره سم د خپلی بسخې د پاره د
اوسيدلو مناسب خای برابروي

۱۱۶ ماده: که یو سپری د یوی خخه زیاتې بسخې ولري نه شي کولای چې د
هغوي د رضا په غير د اوسيدلو په یوه خای کې هغوي اوسيدلو ته مجبوري
کړي.

۴۴- د میرمنی د کالیو حق

پر میره واجب دي چې له نفقي سره جامي هم خپلی میرمنی ته ورکړي
مخکې مود رسول اللہ(ص) د خطبې په ھکله گوته نیولی وه. چې فرمایلي
یې (وله خدای) تعالی نه د بسخو په هکله ودار شي د هغوي نفقة او جامي
په معروفه (په بنې دستوره سره) پر تاسې واجب دي او جامي د عرف او

(۱) الفتاوى الهندية ج(۱) ص ۵۷۶ - ۵۷۷

عاداتو د هغې سیمې په نظر کې نیولو سره ورکول کېږي چې میرمنه ورکې او سیبېری نه د سورو تولو بسارونو او استوګنخیو د نړۍ په انډول او له دي کبله ده چې د میرمنی د دوبې او ژمي جامې د میره د حالت د توان سره سم په فتاوی التشارخانیه کې تصریح او تینګکار پړی شوی دی او هم د میرمنی دکور^۱ فرش او د هغې د چاډم او نوکر جامې پر میره ضرور دي. اوس دا سوال کېږي چې آیا میرمنه نوکر لرلای شي؟

هو، دا په اجماع سره ثابته ده چې د میرمنی د معیشت او ژوند تامین ټول د میره په ذمه ده او د امام الطحاوی نه دا اجماع رانقل شوی دی چې میره نه شي کولای چې د بېڭۍ نوکر له کوره ویاسي نو دا خرګندېږي چې پر ده باندې د هغې د حاجت په آنېول د نوکر نفقة او جامه ضروري ده او دا د امام الشافعی (رحمه الله)، کوفيونو او امام مالک نظر دی چې د الله تعالى د دي امر سره چې (وعاشروهن بالمعروف) له معنی سره تراو لري نو که میرمنه نوکر ته محتاجه وي او میره د توان په صورت ورنه خان ژغوري، هغه له دستور سره سم ژوند له میرمنی سره نه کوي^۲

اما بي بي فاطمي (رضي الله عنها)، غوبنتنېي ته منفي خواب نه کوم چې له خپل پلار نېي کريم (ص) نه يې د خادم مطالبه وکړه او حاجت يې هم ورته بیان کړ چې نور لاسونه يې د میچنې د ګرځولو توان نه لري او له همدي قصې نه ده چې ابن حبیب له اصبع نه او ابن الماجثون له امام مالک نه حکایت کوي چې د کور خدمت پر میرمنی لازم دي که چېري میره يې بي وزله وي که خه هم میرمنه يې ډيره د قدر وړ او شرف خاوندې وي.

اما په بل روایت کې: اسماء د ابوبکر (رضي الله عنه) لور د خپل میره زبیر بن عوام د تنګ لاسې او ناداري حالت بیانو چې هغه خه مال، مملوک او هیڅ شي نه درلوده چې زه يې واده کرم غیر له یو اوښ او یو آس نه او ما د کور کارونه کول او بر سیره د آس او اوښ وابنه او او به ورکول هم زما په غاره وه، اوړه مې خمیره کول او به مې په دلواو ویستلي او کله چې پیتی د وښو

^۱ پورتنې مرجع ۵۷۵ ص.

^۲ فتح الباري ص ۴۱۸ ج ۹

تنو سره روان و ماته بی را غبر کر چی خپل او بین باندی ما شاته سپره کری خو ماته حیاء راغله چی نارینه و سره ولاره شم، ما توله قصه زیرته و کره هفه دیر غیرتی سری و خو هفه به مدلن زمان د پلار سره جهاد ته تللو، کارونه تول بیه ما کول تر خو چمی پلار می بیو خادم ماته را ولستاوه او بیا د اس له کارونونه خلاصه شوم .

٣٤- له دی حدیث نه لاتدیشی مطالیب خرگندیبی:

لومبری دا چی میرمنی ته نیوکر نیوول عرف و عاداتو لو د منیره توان پوری اوه لری او منتوغ ته دی. لاما دا چی د بی بی فاظلمی غوبتنه په دی اوه و نه منل شوه او رسول الله (صلی الله علیه وسلم) هقی ته د الله (عالی) ذکر کول د خادم پر خای ور تلقین کړ، او د لسی ورته و فرماینل چی د خوب په وخت دری دی بش (٣٣)، واری سیحان الله لو (٣٣)، واری الله اکبر لو (٣٤)، واری للحمد لله ووایه دا تانه غوره د له خادم نه (حضرت علی ویل: کله چی می او ویده بیامی هیڅکله ترک نکړ، ان تر دی چی د صفین په شپه می هم دا ذکر وکړ).^١ هفه ورته خیرو د اخروی اجر له پاره، او کیدای شي دغه دواړه واقعی تابع د عرف او عاداتو د خایونو او وقت او زمان وي.

دوهم: دا چی که خه هم میرمنه د پرې شریفه او قدرمنه وي که چېری د میره په خدمت کي زیات له خپلی وجیبی نه برخه و اخلي، پلار او نور پلار ګنی بی که هر خومره د قدرت خاوندان وي نه شي کولای خه نیوکه پری و کپری او د هغوي په چاروکی مداخله وکړي.

دریم: دا چی په دی حدیث کی د هغی د ستر مسله نه ده یاده شوی او هم رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ورته نه دی ویلی چی مخ دی پت کړه او ستر وکړه. له دی نه دا خبره خرگندیبی چی حجاب یوازی د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) میرمنو پوری خانګرتیا لرله.^٢

^١ دا حدیث په بخاری ١٩ / کتاب فضائل اصحاب النبی او باب مناقب علی بن ابی طالب ٣ / ٦٥ او کتاب النفقات باب خادم العرا ته مسلم ٤ / ٢٠٩٢ - ٢٠٩١،

او ذکر د خوب په وخت په ابوداود ٤ / ٤٣٠ ص ذکر شوی دی

^٢ فتح الباری ص ٢٦٦ ج (٩). دا که خه هم ضعیف نظر دی، په پورتی مرجع کی ذکر شوی دی.

خلورم: داسی بسکاري چي دا واقعه مخکي د حجاب د امر د نازلیدونه پیښه شویده، حکه بي بي عايشي (رض) يلي دي، کله چي د حجاب ايت نازل شونو بشخو خپل تینکري په سر واچول او تر تبره تولو مخونه پت کرل او دا د بشخو عادت د پخوا زمانی نه تراوسه دی چي خپل مخونه له پرديو نه پتوي او هقه خه چي عياض ويلي دي په دي هکله د امهات المونين ستر يوازي مخ پتول نه و تول بدن يبي داسی مستوره کول و چي خوك يبي ونه پيرشي چي دا کومه وه، او دا يوازي زوجات مطهراتو پوري اختصاص درلود.

پنځم: د اسماء دا حدیث هغه نظر تقویه کوي کوم چي په حنفي مذهب کي د بشخي د حجاب په هکله ويل شوي دي چي د بشخي مخ او لاسونه تر کفینو (لومړۍ بنده) روا دي چي لوح شي او د پښو تر غوزانو (بعلکو) پوري لوخولو کي دوه روایتونه دي.

٣٥ - د بشخي د پت، عزت او کرامت حق: د اسلام اصلی
 سره جينه د احکامو (قران مجید) کي گورو چي د بشخي پر شخصيت باندي تيری او تجاوز او د هغې د کرامت او درنښت مقام ته سپکاوی کول د لورو جرايمو په کچ چي د حدود جرايم دي شميرل شوي دې او لکه خرنګه چي تولو ته خرګند دي: حدود هغه یو شميرل لوی جرايم دي چي جواګاني يبي پخله الله تعالى تاکلی دي، او دا داسی جرايم دي چي د زمانی په بدليداو سره خه بدلون ورکي نه راخې او دا معدود او دير خطرناک جرايم دي چي استقرار او ثبات د اسلامي تولنو ته خطر د بې نظمي او بې امنيتي پښوی او کله چي بې ثباتي او بې امني خپور شي نو دولت خپل ماهیت د قوه قهر په توګه له لاسه ورکوي.

او دا جرايم لکه: زنا، غلا، لاري وهل، مرتد قتل، شراب، قذف او لعان دي دا وروستي يبي د قذف د جرم سره نړديوالی لري او لندېز يبي د بشخي د پت

او کراست د خوندي ساتلو په ترا او تر خيرني لادي نيسو، او بنائي دي تکي
 ته پام و ساتو چي د یولر اعتراض کونکو دا خبره چي وايسي : The law of
 gad is immutable يعني د خدائي (ج) قانون تغير نه منونکي دي. او دا
 اعتراض له دي کبله کوي چي دخلکوقانون کله چي خپله د خلکوله خوا
 جور سی هغوي خپل تغير منونکي حالتون سره یېي عياروي ، او قانون چي
 په ټیولو حالاتو کي یو شانته چلنډ ولري ډير نه شي کولاي پيريو، پيريو د
 مخه حالات تر کتنې لادي راولي، نوله دی کبله پر مذهبی قانون نیوکه
 کوي، خو داسي نیوکی پر اسلامي جزائي حقوقونه واردېږي، خکه تاسی
 ګوري یو محدود شميرد حدودو جرايم دی چي د هغوي جزاګانی د الله
 تعالى له خوا تاکيل شوي دي او نور ټول جرايم چي د تعزيراتو په نامه
 یادېږي، خپله خلکو ته پريښو دل شوي دي چي د زمانی او مکاني حالاتو په
 نظر ټیولو سره جزاګانی ورته وتاکل شي :

۳۴- د ملاعنی بسخی د نفقی حق خرنګوالی: کله چي
 اتهام د زنا د میره له خوا خپلې ميرمني ته وشي دا جلا حکم لري د قذف د
 حدا په پرتلله، خکه قذف دي ته وايېي چي خوک یوه پاکه عفيفه بسخه باندي د
 زنا تور ولکوي او که ثابتې یېي نه شوه کړايو نو اتیا درې وهل کېږي او
 شهادت یېي د تل له پاره نه قبليې او ثبوت یېي هم د خلورو نارينه و په
 شهادت سره چي عملې د زنا په دخول سره خلور واره په سترګو و ګوري او
 دا سخت شهادت بنې چي د الله تعالى رضا په دي کي ده چي دغه راز د
 فحشاء ثوروته د مسلمانانو مومنانو تر مينځ بند شي، او موخه د دي حد دا
 ده چي مسلمانان په تيره بیا خوانان په تولنه کي د یو مهندب انسان په توګه
 سره ژوند ولري او یو په بل باندي ونه لکېږي او په متقابل احترام سره
 مهديانه ژوند سره ولري .

نو که چېري میره خپلې بسخی باندي شکمن شي او کرکه ورڅخه وکړي او
 زړه یېي نه غواړې چي نور ورسره ژوند وکړي خو داسي ګواهان نه شي
 موندلاني چي ورته شهادت ورکړي او هم ډارېږي چي د ده له کښت نه په غیر
 بل خوک د ده په نسب کي داخل نه شي نو داسي اندېښنو او غمونو او
 نفسی زنځوتو نه د خلاصيدو له کبله الله سېحانه وتعالۍ دا مسارک آيتونه

نازل کړل او د خلاصیدو دول او کیفیت ته یې د اسی لارښودنه وکړه: (الذین
برمَوْن از واجهم و لم يَكُن لَهُمْ شَهَادَةً إِلَّا نَفْسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ
بِاللَّهِ أَنَّهُ لَمْنَ الْكَاذِبِينَ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ غَضْبَ اللَّهِ عَلَيْهَا أَنْ كَانَ مِنَ
الصَّادِقِينَ)^۱ یعنی هغه میرونه چې لکوی تور د زنا په خپلو میرمنه حال دا
چې نه وي دوی ته ګواهان مګر دوی پخپله، نو واجب دی شاهدی د یوه د
دوی خلور شاهدی د الله په نامه چې خامخا دی د رښتیا ویونکونه دی او
پنځمه شاهدی دا ده چې په تاکید سره لعنت دالله تعالی دی وي پر ده میره)
که وي دی له درواغجنانو نه او دفع کوي له دغې بنسخي نه عذاب (د میره
په وینا پرې حد) دا چې شاهدی ولولي دا بنسخه خلور واري په نامه د الله چې
بیشکه خامخا دغه میره زما له درواغ ویونکونه دی (په نسبت کولو د زنا
ماته) او پنځمه دا چې په تحقیق سره غصب د الله دی وي پرې که چیري وي
(دا میره یې) له رښتیا ویونکونه.

په دی توګه ملاعنه پای ته رسیبې او بیلتون د دواړو تر مینځ واجبېږي او
حکمت یې خرګند دی چې اعتماد د هفوی له مینځه زایلېږي او د واده
ترون او کورنی ژوند چې په دوستي او متقابل اعتماد ولار وي او کله چې
دغه عوامل له مینځه ولار شي نور نو کورنی ژوند د باقی پاتې کیدو
صلاحیت له لاسه ورکوي.

۳۷- د ملاعنې د صورت حال لنهېز د اسی دی هر هغه میره چې پر خپلی
بنسخي د زنا تور ولکوی په خلورو ګواهانو دی دا تور ثابت کړي، نو که
د اسی ثبوت بشپړ شو، پر میرمنی یې د زنا حد جاري کېږي او که له
ګواهانو نه پاتې راغي. نو ده ته دی وویلې شي چې خلور خلی دی په قسم
یادولو سره ووائی: زه پخپله دغه دعوی کې رښتینې یم، او په اخري کې پنځم
خلی دی ووائی: که دی پخپله دغه دعوی کې درواغجن وي نو پر ده دی د
الله تعالی لعنت وي. که چېرته پورتني الفاظو ویلو خخه ډډه وکړي. قاضي
دی دی زنداني کړي خو یا اقرار وکړي پر خپلو درواغو، او په دی صورت
کې د قذف حد پرې جاري کېږي، او یا دی همدغه الفاظ ووائی او وروسته

د ده له ويلونه بيا دي ميرمنه هم خلور خلی په قسم يادولو سره داسي ووائي چي: ميره نې په لگولو د دغه تور پر دي باندي درواغجن دي، او پنځم خلی دي ووائي د الله غضب دي پريوخي پر دغه ميرمني که وي نوموری ميره نې په دغه دعوي کي رينتني». لو ترڅو دغه قسمونه ونکړي بسخه هم بندی کېږي او که بسخې هم دغه الفاظ وویل: نو هلا عنه پشپه کېږي، او ميره نې بيا ورسه یو خای کېډاۍ نشي او پري حرامېږي. او ميره نې که خه هم طلاق ورنکړي د محکمې په حکم تفريقي د دواړو تر منځ صادرېږي، او دغه تفريقي د بانن طلاق حکم لري.

فقهاء رحم الله د ملاعنې بسخې په نفقه کې یو شان نظر نه لري، احنا د نفقى او اوسيدو خای حق ورکوي. حنابله وائي که حامله نه وي د نفقى او اوسيدو خای حق نه لري. مالکيان وائي د اوسيدو خای حق لري او دا یو نظر د شوافعو هم دي.

که چېري د هلال بن أمية قصى ته چې ابن عباس رضى الله عنهماله رسول الله صلی الله علیه وسلم نه روایت کريدي و ګورو: کله چې هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راخى او ورته وائي: زه خپلی تورنې ته دشپې راعلم ما هغوي سره یو سري وليد، ما په خپلو سترګو وليد. رسول الله پري غوشه شواو کرکه نې له داسي خبری راغله، وروسته بيا پورتنې ايت نازل شو، او رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوي تر منځ د بیلتون حکم وکړ، او د هغې د نفقى او اوسيدو خای حکم نې ونکړنونو عنون المعبود کي د خطابي په وينا: لعان د نکاح فسخ دي او طلاق ندي

او د ملاعنې بسخې د اوسيدو خای او نفقه پر ميره نشه. او که چېري ملاعنې بسخې بلاريه وي او ميره د نس بچې خانته نسبت ورکړي پدی صورت کې نفقه او د اوسيدو خای حق لري، خکه کله چې بچې د خپل خان وګنۍ دا خړګندېږي چې د خپلی مخکينې وينا تکذيب کوي او اسلام هم د ماشوم د پاملنې ^ا له کبله نفقه او د اوسيدو خای حق ورکوي. والله اعلم.

۳۸- د بسخې د ميراث حق: بسخې ته مخکي له اسلامه خه حق د ميراث په توګه نه ورکول کيده، او یوازي ناريښه و ته او په تيره بيا هغه

خوانانو ته ورکول کيده چي په جنگونو کي به يي گيون کولو اما د اسلام له راتنگ سره قرآنکريم چي اصلي سرچينه د احکامو ده د ميراث حق يي د بسخي او د ميره او نورو خپلوانو تر مينځ په تفصيل سره بيان کر، او د لومړي خل له پاره د ميراث حق يي د داسي قواعدو او پرنسپيونو په اساس وراندي کړ چي مخکي خلکونه ولیدلی او نه يي اوريدلی و مخکي مو په. مقدمه کي اشاره کړي وه چي قرآنکريم د الله تعالى له خوا په خپل وروستي استازي د مباديو او بنسيز و قواعدو په بنه نازل شوی دی خود زمانی او مکاني راتلونکو پیښو سره تطابق ولري او مجتهدین د امت د اجتهاد له لاري کولاي شي نوي پیښي د اسلامي اساسی اصولو په نظر لرلو سره ورته اسلامي خواب پيداکړي، اما یولر محدود وسائل دی چي د عمدہ او اساسی جزايوی حقوق او مدنی حقوقو په برخو کي ورته تفصيل ورکر شوی دی اودا له دی کبله چي دا عمدہ او اساسی تغير نه منونکي مسائل دی او له دغه ڈله مسائلو نه یو هم د ميراث مسائل دی چي د شارع الله (ج) له خوا ورته تفصيل ورکر شوی دی خوا رشان یو د بل پر حقوقو تيري ونه کړي او هم يي د ميراث حکم ته د جبri اجراء لتهدي نیولو اشاره ورکړي ده، خود مورث په ارادي پوری اره ونه لري او ونه شي کولاي شرعی وارث د خپل ارث له حق نه بي برخې کړي. او هم د چل او تزویر لاري چي یو وارث ووايي ماته مورث ډومره زياته برخه وصيت کړي دی تول د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) په حدیث چي فرمایلی دی (وصیت د وارث له پاره اعتبار نه لري) تړل شوی دی او په دی پلمه نه شي کولاي یو وارث د بل حق تر لاسه کړي او دا حدیث دومره قوي دی چي معنوی متواتر ګنل شوی دی.

٣٩- خور د ورور نيمه برخه د ميراث ورې: دغه مسئلہ
 په ظاهرکي داسي بریښي چي اسلام بسخي باندي غښ کړي دی او دا اندیښنه هغه وخت زیاتېږي چي د اسلامي حقوقی تګلاري باندي چاته به درک نه وي حاصل شوی، خکه دا مسله په حقیقت کي د اسلامي کورني مالي مکلفیتونو نظام پوري اره لري او په دی هکله شریعت سری مکلف ګنې، چي د خپلی بسخي او اولادونو او مور او پلار که غریب وي نفقه ورکړي، نو خور مخکي له ودیدو نه پر هغه چا د نارینه و له ډلي نه چي په.

کورنی کی دی ته نبودی وی د نفقي حق لري او وروسته د ودیدو نه په میره
باندی د نفقي حق لري او هم د خپل اولاد له پاره د نفقي خه مکلفيت نه
لري.

په دی توگه که چيري خور په ميراث کي نيمه برخه د ورور نه اخلي هفه
وروره چي مکلفيت د خپل خان او د خپلي بسخي او اولادونو او د دغتی خور د
نفقي لري کله چي کنده شي، نو په دی حقیقت سره که خیر شو بیا هم خور
چي د هیچ چا د نفقي مسؤولیت نه لري، ورور نه همیره برخه وري. اما یو
تعداد خلک چي حقوقی تگلاره د اسلام د مدنی التزاماتو او وجائبو په تیره
بیا د شخصیه احوالو په برخه کي په نظر نه نیسي او یا خان پري نه
پوهوي، بی خایه پر اسلام په دی هکله د انتقاد گوته نیسي.

٤٠ - د خلعي په وسیله له میره نه د بسخي خان

خلاصلو حق: پاک الله (ج) فرمایلی دی (وان امرأة خافت من بعلها
نشوزاً او اعراضاً فلا جناح عليهما ان يصلحا بينهما صلحا والصلح خير و
احضرت الانفس الشع وان تحسنوا و تتقدوا فان الله كان بما تعملون خبيرا)
یعنی که کومه بسخه د خپل میره له بدی رویی او مخ اروني نه وبریده نو
په دواړو باندی ګناه نشته چي په خپلو کي سره سوله وکړي او سوله خير
ده، د مال حرص د هر چا په زړه کي خای نیولی خو سره له دی هم که نیکي
وکړي او تقوی پیشه وګرخوي نو خدای (ج) ستاسي په کړو وړو خبر دی.

نو که کوم وخت د سولي نه نامايد شول او بسخه او میره هم له روغی جوری
نه عاجز شول او هیات متصفه له خوا هم ونشوه چي دواړه سره سولي ته
راضي کړي او دهفوی تر مینځ مخالفتونه زیات شول او میره په هر حال
خپله دغه بسخه نه طلا قوله او بی له کوم زیان او ضرر نه یې ساتله، خود
بسخي ورڅخه بد راته او ورسره خوبنې نه وه او نه یې غوبنېل چي ورسره
داوسېږي نو اسلام بسخې ته حق ورکړي چې له خپل مال نه خپل میره ته یو
څه ورکړي او خان تري خلاص کړي دغې معاملې ته په اسلامي فقه کې

(خلع) ويل كيربي چي الله(ج) په خپل دي کلام سره ورته دا حق ورکړي دی. ولا يحل لكم ان تاخذوا مما آتيموهن شيئاً الا ان يخافوا ان لا يقيما حدود الله فان خفتم ان لا يقيما حدود الله فلا جناح عليهمما فيما افتدت به تلك حدود الله فلا تعتدوها^۱ يعني تاسي (ميرونو) ته روا نه ده چې هفه خه چې مو خپلو بسخو ته ورکړي دي یو خه بيرته تري واخلي، مېګر دا چې دواړه ډاريدلئ چې د الله(ج) د تاکلو حدودو رعایت به ونه شئ کړاي او د واده د تړون حقوق به ونه شئ ساتلای نو په دوي خه ګناه نشته چې بسخه یو خه فديه ورکړي او خان تري خلاص کړي دادي دالله تاکلي حدود نوله هغونه تيری ونه کړي.

(ابن عباس (رضي الله عنهمما)نه روایت دی چې د ثابت بن قيس بسخه. حبیبه د سهل لور رسول الله(صلی الله علیه وسلم) ته راغله او داسي یې وویل: ای د الله رسوله! زه په ثابت باندي د بې دیني او بدوم اخلاقو خه عیب نه واردوم اما ډاریږم چې مانه ناسپاسی د زوجیت په ژوند کې پیښ نه شي څکه ډیر می بد اپسیبې او کرکه ورڅخه لرم، نو د نشوز او د هغه د بې اطاعتی نه کیدای شي د الله له حدودو نه تیری وکړم او په دی توګه د اسلامي اخلاقو او اوامر و نه زه خلاف رفتاري وکړم حال دا چې زه مسلمانه یم او دا نه غواړم، او دا خبری یې څکه وکړي چې دا ډیره بنايسته بسخه وه او ثابت بدمنځي، تیټت قد او ډیر زې طبیعته سری و، او بسخې یې ډیرې وهلې، همدا بسخه یې داسي وهلې وه چې لاس یې ورمات کړي و نوله هماغه وخته یې ورڅخه کرکه راتله، نور رسول الله(صلی الله علیه وسلم) ورته وفرمایل: آیا هغه باغچه یې بيرته ورکوي؟ هغې وویل: هو، بیار رسول الله(صلی الله علیه وسلم) وفرمایل میره ته یې (باغچه تري ومنه او طلاق ورکړه)^۲ د ابو داود او ترمذی په روایتونو کې چې ترمذی حسن مرتبه ورکړیده راغلې دی: د قيس د زوی ثابت بسخې خان په دی خلعي

^۱ د بقري د سورې ۱۲۲۹ ايت

^۲ دا حدیث بخاری روایت کړي دی. بلوغ المرام ۳۱۷-۳۱۸

ورخخه خلاص کړ، او نبی کریم (صلی الله علیه وسلم) یې عدت تر یو
حیض تیرولو و تاکه.

د امام احمد په روایت دا لومړی خلعه په اسلام کې وه.^(۳)
له پورتنی حدیث د امام بخاری نه خرگندیږي چې خلع په طلاق ورکولو سره
پای ته رسیبیری کله چې میره ومنی د هغې فدیه. او په بل روایت کې
رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ورته و فرمایل: هغه دواړه باغچې د چې
په مهر کې ورکړي وي ورخخه واخله او بیل شه ورنه. او په بله طریقه همدا
روایت داسې راغلی دی، چې هغه باغچه واخیسته له هغې نه او هغه
کیناستلم په خپل کور کې.^(۴) الله دی نه دا خرگندیږي چې کله میره د هغې
فديه ومنی نو د دوي تر مینځ بیلتون راخي او نکاح فسخ کېږي په غير د
طلاق نه، له دی کبله ده چې فقهاء، اختلاف کړي په دی چې خلع طلاق دی
او که فسخ؟ او ظاهر داسې برینې چې خلع فسخ دی خکه نبی کریم (صلی
الله علیه وسلم) ورته د یوه حیض تیرولو تر مودی عدت و تاکه، او دا ثابته
ده چې د طلاق عدت په هیڅ صورت یو حیض نه شي کیدلای او دری حیضه
یې ضروري دی.

په هر صورت دا سوال پیښبیری که میره په بسخی باندی زور زیاتی وکړي او
سختی پری راولی خو یو خو ورخخه واخلي او بیا یې خوشی کړي، خو
بسخه راضي نه وي او په خپله خوبنې یې نه وي منلي، په دی حالت کې میره
ظالم دی او د فديې په اخستلو سره د الله تعالی له تاکلو حدودو نه تیری
کوي، او داسې خلع روا نه ده، خود میره په طلاقولو سره د هغې طلاق واقع
کېږي تر خو چې د خپل میره له ضرر او اذیت نه حلاصه شې، او بنساې
قاضي حکم وکړي چې هغه مال ورخخه بیا بیرته واخستل شي او بسخی ته
یې ورکړي او د حاکم له خوا دی مجبور کړل شي په دی حکم باندې.

^(۳) مخکنې مرجع ۳۱۸ ص

^(۴) بلوغ المرام ص ۳۱۷.

۴۱- د افغانستان په مدنی قانون کې خلع د اسی بیان شوي ده.

۱۵۶ ماده: ۱- خلع عبارت ده د ازدواج د عقد د منحلولو خخه د هغه مال په بدل کې چې بنځه یې میره ته ورکوي.

۲- خلع د هغې په صريح لفظ. یا بل هر لفظ چې د خلعي مفهوم افاده کړي صورت نیسي. او په ۱۶۰ ماده کې د اسی راغلې دی: خلع د بائن طلاق حکم لري د محکمی د حکم پوري موقوفه نه ده.

نورو موادو د افغانی مدنی قانون ته دی مراجعه وشي چې په بنده صورت سره تنظیم شوي دي یوه خبره د یادولو وړ ده چې ډیرو اسلامی ملکونو کې د بنځی اقتصادي حالت په عامه توګه د اسی مرحلې ته نه دی رسیدلی چې بنځه وشي کولای خان ته وکیل مدافع ونیسي. نو خکه په د اسی نظامونو کې چې د کیس د وړاندې کولوله پاره محکمی ته ضرور وکیل مدافع ونیول شي، نو ډیرې بې وزلى او غربې بنځی د میره ظلم او ناروا تیره وي، خو خان محکمی ته نه شي رسولاني. او که چیرې د اسلامی حقوقی تګلارې نه دغه نظامونه متاثر شي. ضعیف او مظلوم خلک به ټول وکولاني شي له عدالت نه بهره مند. خکه په اسلامی فقه کې دا حتمي نه ده چې خوک که خپله دعوی وشي کولاني هم ضرور وکیل مدافع به نیسي. او یو لپه دعاوی دي چې حسبوی بنې لري لکه د ظالم میره له لاسه د مظلومي بنځی استغاثه چې په مجرد د اطلاع محکمه دنده لري چې تحقیق وکړي او ظالم ته جزا ورکړي.

د بنځی د کفایت حق

۴۲- کفاء: برابری. نزدیوالی یوشانته توب او سیالی ته ویل کېږي. او دا حق د بنځی له خوا اعتبار لري په دی معنی چې نارینه له بنځی سره سیال وي خکه دا نه بنائي چې د کور د چارو سمبالوونکي. شریفه میرمن د غیر شریف او نا سیال میره لاس لاندی راوستل شي. له دی کبله په حنفی^۱، مالکی^۲، شافعی^۳ او حنبلی^۴ مذہبونو کې کفاء د میرمنو حق

کنیل شوی دی، نه د نارینه او په نصوصو کی د سپی سیالی ارومرو له بنخی سره راغلی دی، نه د بنخی له نارینه سره، او دا لدی کبله چی بنخه پخپله فیزیولوژیکی طبیعی جورپست د بدن سره د نارینه و په پرتله توپیر لری او کمزوری وي نو هغئی ته د داسی لور پوزیشن او مقام ورکولو سره اسلامی فقهی د هغئی د حقوقو پاملرنه ساتلی ده او هم اولاد د پلار په شرافت یادېږي نه د مور. ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی ((چاچی مینځی ته پوهنه او روزنه ورکړه، او بیانی ازاده کړه او خانه ئی واده کړه دوه اجره ورته شته^۵ له دی حدیث نه د بنخی حق په رضائیت سره خرگندېږي. او دا په اتفاق سره ثابته ده چې کفاء حق په رضائیت سره ساقطېږي. او په همدي معنی توجیه کېږي هغه د واده تروونه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کې له غیر کفاء لرونکو سره شوی دی. او د اختلافاتو او خصوماتو د ژغورنی له امله د کفاء مسله د بنخی د رضایت په صورت یو منل شوی شرعی اصل کنیل شوی دی.^۶)

د خپل میره په غوره کولو کې د بنخې حق

۴۳- که چیري حره عاقله او بالغه پخپله خوله^۷ یا پخپل تعبير له چا سره چې غواری واده وکړي یا د بل چا ولیه یا وکیله د نکاح ورکولو شي، جواز لري او واده یې صحيح کېږي.
دا د امام ابوحنیفه، امام زفراو حسن رحمهم الله نظر دی او هم د امام ابو یوسف رحمه الله ظاهر روایت دی. او د امام محمد (رحمه الله) په نظر بې د ولی له اجازې خخه نه صحيح کېږي او داسی روایت هم شوی دی چې هغه د امام ابو حنیفه نظر ته د وفات خخه اووه^۸ (۹) ورځې مخکې رجوع کړي دی^{۱۰}

^{۱۰} حاشیة الدسوقي ج ۲ ص ۲۴۹.

^{۱۱} روضة الطالبين ۷ ج، ۸۴، ۸۸۵ ص.

^{۱۲} المعنی ج ۷ ص ۳۹ او کشاف القناع ج، ۵۲ ص.

^{۱۳} سنن ابن ماجه، ج ۶۲۹ ص.

^{۱۴} الاختیار لتعليق المختار ص.

نامتو فقيه ابو جعفر هندوانى حكایت کري، چي يوه بنسخه امام محمد ته د هفه له وفات خخه دري ورخى مخکي راغله او داسى ورته وويل زما ولې خود پر مال وانخلى مانه ودوي . امام محمد ورته وفرمايل: ورشه پخپله دي بغیر د ولې نه نکاح وکره دا خبره د امام محمد رحمه الله رجوع تقويه کوي او د چا چي عقل یکامل شي او بشپړ نظر او راړي خاوند شي، د بل چا ولايت ورخخه زانلېږي . بل دا چي د ولايت په برخه کي مطلق عقل او بلوغ شرط دی، نه ډېر والي او لېوالي، خکه ټول خلک د راي او عقل په توپير سره له ولايت خخه نه منع کېږي، او د ناقص تعقل او تفکر لرونکي پخپل خان او مال داسى ولايت لري لکه چي د کامل عقل او نظر خاوند يې لري، او ډېري بنسخی دي چي د ډېرو ناريئنه و په پرتله د ډېر تعقل او د صائب نظر خاوندانۍ دي .

او له بلې خوا که دغه راز توپيرونه په نظر ونیول شي، نو خلک به له سختو ربپو او ستونزو سره مخه شي او د هفه حرج او تنگى راوستل په خلکو د توپيرونو په اعتبار ورکولو سره دي .

نو نتيجه دا سوه چي یوازي بلوغ او عقل معتبر دی چي په بنسخه کېږي وجود لري، نو قياس پر مال هفه حق چي ناريئنه وته شته بسخو ته هم پدې برخه کي شته .

د امام ابو حنيفه رحمه الله دليل دا دي چي الله تعالى فرمایلی دي: « حتی تنکح زوجاء غیره ^(۱) - او فلا جناح عليکم فيما فعلن فى انفسهن بالمعروف ^(۲) »

د قرآنکريم په پورتنيو آيتونو کي د نکاح اضافت او فعل بسخو ته شوي دي، او دا نه یوازي دا چي د بسخو د عباراتو په صحت دلالت کوي بلکي د واده په ترون کي يې کوم تعبيړ چي له خپلې ارادی نه کوي پخپلو الفاظو سره په مستقله توګه هفه صحيح دي خکه په آيت کي ددي نه پرته نور خه ندي ذکر شوي . سربيره پر دی بنسخه اهليت لري چي خپل حقوق استيفاء کري .

^(۱) سورت البقره ايه ۲۳۰

^(۲) سورت البقره ايه ۲۳۴

او کفاءة دا د اولیا و حق دی او بنخه نشي کولای چي هغه ساقط کپي منظور دا چي بنخه پخپل تعبیر سره یوازي کولای شي له چا سره چي غواوري نکاح وکپي پدې شرط چي هغه د بنخه کف، وي ((سیال بی وی)) او د مهر مثل نه بی مهر لب نه وي.

حکمکه دا د اولیا و حق دی او د هغې عارپدې اړه هغوي ته راجع کېږي. ابن عباس (رض) روایت کپي دی چې یوه پیغله رسول الله صلی الله علیه وسلم ته پراغله او داسي بی وویل: آی د الله أستازیه! زما پلار ما د خپل ورور زوی ته په نکاح ورکوي او هغه می بدایسپري.

رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل: پلار دی چي خه کپيدی قبول بې کړه او اجازه وکړه. هغې وویل: د پلار په دغه کار کې زما رغبت بیخې نشته بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم، ورته وفرمایل: ورڅه هر خوک چي غواوري ور سره د واده تړون دی وکړه.^(۱)

حجع - د بنخې وجائب: بنخه د حقوقو په انډول وجائب هم لري او زه نشم کولای ټول وجائب بی دلته په تفصیل سره ذکر کرم، حکمکه زما هدف د هغې غلطې فتوا خواب ورکول دی چي مخکې مو ورته ګوته ونیوله، خو خامخا د یو لړ حقوقو او وجائبو تذکر بی ورسه تړاو نیسي، تو حکمکه له یو لړ حقوقو نه بی وروسته لنډیز د وجائبو په لاندې توګه وړاندې کېږي.

۲۵ - د بنخې حجاب: حجاب دوه ډوله دی: لومړی د لاسونو، مخ او پېښو پټول. دوهم له مخ سره د ټول بدن داسي ستر چې کورنه بهر شي او خوک بی ونه شي پېژندلاني. له احادیثو د حجاب او له تفاسیرو د حجاب د آیت نه داسي خرکندې بی چې دوهم ډول خاص ازواج مطهرا تو، امهات المؤمنینو، پوري دی. حکمکه له عایشې (رضي الله عنها) نه روایت دی: چې سوده بیست زمعه د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) میرمنه وروسته د حجاب له حکم د نازلیدو نه د خپل کوم حاجت له پاره ووتله، او د هغې لوی اندام و، چې نه شوه کیدای چې سره د حجابه خوک بی ونه پېژتني، د حضرت

عمر(رض) ورته پام شو او داسی یې ورته وویل: ای سودی قسم په الله چې له موبه خان نه شي پتې ساتلى، وگوره خرنګه بهر وختي؟ سودي وویل بيرته راوګرخیدم او رسول الله(صلی الله علیه وسلم) زما په کورکې و، او د شپي د طعام په خوراک بوخت و. ما ورته وویل: زه د خپل یو حاجت لپاره ووتلم او حضرت عمر(رض) داسی او داسی راته وویل، سودي وویل الله تعالى پر رسول الله(صلی الله علیه وسلم) وحی نازل کړ او بیا ورڅخه پورته شو، نو بیا یې ماته وویل(الله رج) اجازه وکړه خود حاجت لپاره به وختي^(۱) د انس بن مالک(رض) نه روایت دی: چې رسول الله(صلی الله علیه وسلم) د خپلې یوې پسخې د واده تړون ته خلک راوبیل، په دی وخت کې ام سلیم یوه لوښې کې له خرما او خید کونه مخلوط په غورو کې یو طعام ورته جور کړي ورولیږه، حضرت انس وايې هغې ماته وویل: دا رسول الله(صلی الله علیه وسلم) ته وروره او زما له خوا ورته سلام ووايې او خبر ورکړه چې ده ته دا زمود له خوا ډیر لې شې دی، او زه راغلم دا تولی خبری مې ورته وکړي، رسول الله(صلی الله علیه وسلم) ورته وکتل او ماته یې وویل: کېږدې ما د کور په یوه خوا کې کېښوده، او ماته یې وویل: لار شه فلان او فلان ډیر خلک یې یاد کړل او بیا یې وویل: هر یو مسلمان دی چې ولیده بلنه ورکړه، تول مې خبر کړه، او بیا مې کتل چې کور، صفه او حجره له خلکونه ډکه وه، په حدود د درې سوه کسان راغلي و، بیا انس(رض) وايې ماته یې امر وکړ چې راوره هغه لوښې ما چې ورته راوره، خپل لاس یې پرې کېښود او دعا یې وکړه او بیا یې وویل: ماشاء الله او بیا یې ماته وفرمایل: لس لس نفره دي حلقة شي، بسم الله دې ووايې او هر یو دې له خپلې مخې نه خوري، کله چې تولو و خوره نو ماته یې وویل: ورشه پورته یې کړه، ما چې ورته وکتل پوه نه شوم کله چې ما ایښې و ډیر و او یا کله چې پورته مې کړ ډیر و، ورکې هماغه طعام او یوه ډله خلک وروسته له طعام خورو نه بیا هم ناءست و، او د رسول الله(صلی الله علیه وسلم) میرمنه چې ورسره عقد شوی و، مخ یې دیوال خواته او شا یې د خلکو خواته اړولې وه،

او رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نه حیا، ورتله چې هغوي ته ووايی، پورته
شی اما هم یې میرمنه او هم دی دیر په تنگ و.

نو لنیه دا چې کله هغوي پاخیدل د الدرج له خوا دآیت نازل شو.^(۱)
ريا ایهاالذین امنوا لاتدخلوا بیوت النبی الا ان یوذن لکم الی طعام غیر
نظرین انه ولكن اذا دعیتم فادخلوا... و اذا سالتموهن متاعاً فسالوهن من
ورا، حجاب ذالکم اطهر لقلوبکم وقلوبهین)^(۲) یعنی ای مومنانو مه ننوخی
کورونو د نبی ته، غیر له هغه وخته چې اذن درکړې شئ طعام ته په داسې حال
کې چې منتظر نه او سی پخلې د هغه ته، مګر کله چې بلنه درکړې شئ بیا
ننوخی، او کله چې غواری تاسې له دغه مطهرا تو ازواجونه کوم متاع، نو
غواری هغه له دوی نه د پردي تر شا، او دا زیر پاک ساتونکې دی د زړونو
ستاسي او د زړونو د دوی.

مخکي د سودي (رضی الله عنها) له قصی نه او هم له بل روایت نه چې
حضرت عمر (رض) رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته وویل: نیک او بد خلک
امهات المؤمنینو ته راخي او پوبنستني کوي، دوی ستر کړه،
رسول الله (صلی الله علیه وسلم) خه اقدام نه و کړي خو چې د الله امر د
حجاب په هکله نازل شو، دا تول بنسی چې حضرت عمر (رض) غوبنستل چې
دیره زیاته تنگي په حجاب کې راولي، چې ونه پیژندل شي او هم له کوره
بهر نه شي، مګر الله تعالی د حاجت لپاره وتلو ته اجازه ورکړه، او هغه
مشقت او تنگي چې د شخص په محجوبيدو سره راتله او نه شوکولای له
کوره ووئي رفع شو او وسعت ورکي راغي.

لومړي ډول د حجاب: نقاب په مخ راکشول او بیا د حاجت لپاره وتل دي،
حافظ ابن حجر (رحمه الله) ویلي دي چې زه ورتله حجاب د مخونو وايم.^(۳) او
دوم ډول حجاب نه چې له کوره نه وتل و، کله چې اجازه د وتلو د حاجت

^(۱) ابن کثیر ص ۳/۶۶ ج جمعیه احیاء التراث الاسلامی

^(۲) د احزاب د سوري ۵۳ ایت.

^(۳) فیض الباری ج ۱ ص ۲۵۴

لپاره وشهه، نو یوازی یو ډول حجاب پاتی شو چې هغه د بدن ستر دی او په
لاندې تفصیل سره به ئې خپرو

۴۴- د مخ او لاسونو تر لومړی بندونو پوري لوڅول

استثناء شوي دي خکه الله تعالی فرمایلې دي (ولایدین زینتهن الاما
ظہر منها، ابن عباس (رضی الله عنهم)، ویلی دي: هغه چې لوڅیدی شي مخ
او لاسونه تر لومړی مفصله پوري دي، او عایشی (رضی الله عنهم)، روایت
کړی چې اسماء د ابوبکر (رض)، لور رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته نتوهه
په داسې خال کې چې نازک لباس یې اغواسې، رسول الله (ص) ورنه مخ
واړاوو، او ورته یې وفرمایل: اى اسماء بسخه کله چې بالغه شي دا مصلحت
نه دی چې د دي له بدن نه ولیدل شي غیر له دغه او دغه، اشاره یې مخ او
لاسونو ته تر مړوندو وکړه.^(۱) نوله دینه خرگندېږي چې بدن د بسخی ټول
عورت دی غیر له مخ او لاسونه او واجب دي چې خپل بدن له ټولو نه ان تر
دي چې له خپلو نبودي خپلوانو نه په کور کې پت وساتي، غیر له خپل میړه
نه له پلار، ورور د ورور زوی نه ټول اندامونه پت وساتي، او هم د اسماء له
حدیث نه په ډاګه کېږي چې بسخی ته روا نه دي داسې جامی واغوندي چې
نازکي او رقيقی وي خو د هغې بدن ورنه بشکاره نه شي، اما د مخ لوڅول د
يو ضرورت پر بنست جواز لري، لکه چې فقهاء وايې: شاهد ته لازم دي چې
که پر بسخی شهادت ورکوي د هغې مخ ته وګوري خو شهادت یې پر عین د
همېي بسخی واقعیت ولري، امام احمد (رحمه الله) ویلی دي، شهادت پر
بسخی نه ورکول کېږي خو شاهد هغه بعینها ونه پیژنی، او که چېږي چاله
بسخی سره کومه معامله د یېعی او احاري وکړه هغه ته دا حق شته چې د
هغې مخ ته وګوري خو هغه وپیژنی او د استحقاق په صورت ورته رجوع
وکړي.^(۲)

(۱) المغنى لابن قدامة ص ۴۶۹ ج ۹ وابو داود مرسلا.

(۲) المغنى لابن قدامة المقدسي ص ۴۹۸ ج ۹ د استحقاق صورت هله واقع کېږي چې بسخه د بل چا
مال پر مشتری خرڅ کړي او کله چې مسحق (مالك) یې پیدا شي هغه د مشتری له لاسه اخلي نو یې
مشتری کولای شي، پر خرڅونکو، سخه مراجعته وکړي.

عیاض ویلی دی: مخ او لاسونه تر مروندو پوری پتیول د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) بسخو پوری اختصاص لری، اما د نورو بسخو په هکله په استحباب د ستر کی اختلاف دی. او د امهات المؤمنینو مخ لخوخل د شهادت او نورو چارو لپاره جواز نه لری.^(۳)

په هر صورت تانسی گوری چې د مخ او لاسونو لخوخل یوازی د ضرورت له کبله روا شوی دی او ضرورت که د تعلیم یا تداوی یا نورو چارو لپاره وی د هماغه ضرورت د رفع کولو پوری مقید دی نو بسخه وجیبه لری چې خپل حجاب رعایت کری یعنی یوازی کولای شی مخ او لاسونه تر بندونو پوری لخوچ کری، نور غاره، پسندی او تیول بدن به پی پتی وی.

۴۷- د بسخی وجیبه ده چې کورنی مسایل تنظیم، ترتیب او سرته ورسوی. مخکی ما دوه مثاله یود بی بی فاطمی او بل د اسماء ذکر کړه، ددی دپاره چې خادم او مرستندوی له میرمنی سره د میره د اقتصادي توان پوری اړه لری، بی بی فاطمی ته د کور په چارو کې خادم نه ورکول کېږي او په عوض کې اخروي ګټوری دعاګانی ورته توصیه کېږي او د اسماء د پاره خادم ورلیپل کېږي. دا تیول بشی چې بسخه د کور په کار کې وجیبه لری که میره یې توان د خادم ونه لری.

۴۸- د بسخی وجیبه ده چې د کور خدمت لکه پخلی، وینخل، پاکول او داسې نور وکړي.

په دی مساله کې علماء اختلاف لری، چې په لاتدی ډول وړاندې کېږي:
۱- شیخ ظفر احمد عثمانی ددی مبارکې آیې: «ولهن مثل الذي عليهن بالعرف»^(۱) تفسیر په لړ کې ویلی دی، چې مراد له مماثلت نه مماثلت په وجوب کې ده نه په جنس کار کې، نو پری واجب ندی کله چې هغې کالی ووینخل یا پخلی یې وکړ هغه هم همدغه راز کارونه میرمنی ته وکړي، اما

^(۱) فتح الباری ج ۸ ص ۴۳۰ او ص ۲۰ ج ۱۱.

^(۲) د بقری سورت: ۲۲۸ ایت.

بنایی داسی عمل د میرمنی ددی کارونو په مقابل کی غوره کړی چې د
نارینه وړو وي.

۲ جمهوراً د علماء د کور خدمت د میرمنی وجیبه نه ګنې^(۱)، او وائی چې
میره د کور د چارو مسئولیت په غاره لري، او که میرمنه پخپل رضاه او
لختیار سره د کور کارونه وکړي دا ورته غوره ده.

۳ امام مالک رحمه الله وايي، د کور خدمت د میرمنی وجیبه ده، که خه هم
شریفه او د قدر وړو وي. که چیری میره یې ناداره او تنګ لاسه وي.
او دغه نظر ابن عربی په بیان د میره د حقوقو پر میرمنی باندی تایید کړي
دي، او داسی یې ویلی دی:

۱ میرمنه وجیبه لري چې د میره اطاعت وکړي او دا عام حق د میره پر
میرمنی دی.

۲ میره حق لري چې میرمنه یې د کور خدمت وکړي او دا د ده خاص حق
دي.

۳ میرمنه له تصرف نه د میره په مال کي ممنوعه او محجوره ده؛ غیر لدینه
چې اجازه ورته ورکړي.

۴ میرمنه د میره فرمانبرداري پر طاعت د الله تعالی پر نوافل کي مقدم
وګنې، خکه نو نفلی روزه بې له اذنه د میره به نه نیسي، او حج به خپل
میره سره کوي.

اما میرمنی حق پر میره باندی مخکي مو په تفصیل سره ذکر کړیدی چې
عبارت دی له مهر، نفقة، لباس او نیکه معامله^(۲) پلویان دهی مذهب
د خپلی خبری استبنا د حضرت علی او فاطمی رضی الله عنها ٿه سی باندی
کوي، خکه رسول الله صلی الله علیه وسلم فاطمی ته د کور خدمت پریبودی،

(۱) ام د امام شافعی رحیمه الله ۸۷/۱، المحتلی د ابن خرم ۷۴/۷، فتح الباری
(۲) المفتی د ابن قدامه ۷۵۶۹ و مکررة ۲۰۴/۲۲،

(۳) احکام القرآن د ابن عربی ۱۸۹/۱، فتح الباری ۱۹۵/۲، موسوعة عباس
محمد العقاد الاسلامیه ۳۹۷/۴، دارالکتب العربي بیروت- لبنان ۱۳۹۰- ۱۹۷۱ م.

او على رضى الله عنه ته د کور نه بھر کارونه، او هم خپلو میرمنو ته امر کوي چي دده خدمت وکري او کله چي فاطمه ورته د ميچني د گرخولو شکایت کوي او نوکر ورخخه غواري، دا تول دلالت کوي پر وجبيه د ميرمني د کور خدمت کي^۱ اجناف وائي منظور د نکاح روا کيدل د گتني ماجستلو له ميرمني نه ده، نو نور شيان لکه د هغه خاروو ته اوبيه ورکول، د کبست رېيدل او تولول او داسي نور پر دي نشنه او د على او فاطمي تر مينځه رسول الله لخوا د کارونو ويسل، پر لورو اخلاقو، او پر عرف او عادات بنا شوي دي نه دا يجاب په توګه^۲ لکه چي آسماء د آبوبکر رضي الله عنه لور د زبیر رضي الله عنه آس ته يي اوبيه ورکولی، او وابنه يي ورته کول او پښي يي د وښو پر سر اينسوده، خو دا تول پردي واجب نه^۳ ده نو خدمت د ميرمني خپل ميره ته زمورو په مذهب کي اسلامي ديني واجبات ده.

نه قضائي او حق د ميره پر ميرمني دا دی چي په هرو مباحو چارو کي چي پري امر کوي اطاعت يي وکري^۴ نيزدي صواب ته دا گنوه چي ميره حق د خدمت پر ميرمني د عرف او ديانه له لاري لري په لاندیني دلاتلو^۵ ۱ د حضرت على او فاطمي رضي الله عنهمما له قصي نه داسي خرگندېږي، چي رسول الله صلي الله عليه وسلم د کورني چارو کارونه د هغوي ترميغ ويسل، نارينه ته د کور بھر کارونه، زنانه ته د کور دنه کارونه لکه پخلي، پاکول او نورو چارو باندي اشتتمال لري چي د ميرمني دنده ده. ۲ د پورتنې خبرو اترو نه دا خرگندېږي چي هغه قول ته بنائي پام وساتو چي ويل يي د ميره حق پر ميرمني ده چي پر هر مباح امر کي يي اطاعت وکري، نو گورو چي ميره خورلو، خکلو او ډوډي ته اړتیا لري، هغه پري امر کوي

^۱ احكام القرآن الشیخ ظفر احمد العثماني، القسم الثاني من الجزء الاول ۴۷۶/۱

^۲ الفقه الاسلامي و دلته الدكتور وهبة الزحيلي ۳۳۴/۷

^۳ احكام القرآن الشیخ ظفر احمد عثماني، القسم الثاني من الجزء الاول ۴۷۶/۱

چې دا شیان ورته نیار کړي، او کله چې امر کوي د هغې و吉بې ده چې
اطاعت وکړي

۳- په یوه روایت کې له أبوهريرة له نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه داسې
نقل شوي دي چې داسې یې فرمایلی دي: ((که چیري ما امر کري شوای
چې یو خوک دي چا ته سجده وکړي، مثو ما به ميرمنو ته امر کړي واى چې
خپل ميره ته سجده وکړي)). او که چا خپلی ميرمني ته امر وکړي چې له تور
غره نه سور غره نه واورې یا له سور غره نه تورغره ته نو ميرمنه و吉بې لري
چې دا امر پرخای کړي^(۱)

دا اطاعت که خه هم ګته نلري ورته لازمي ده چې پرخای یې کړي، نو
خونګه به د ژوند د چارو په تامين او سمبالولو کې د ميره اطاعت نکوي.

۴- الله تعالى فرمایلی دي: ((الرجال قوامون على النساء^(۲)))

قوامت او سر پرستي د ميره ایجاد کوي چې ميرمنه یې خدمت وکړي.

۵- کله چې ميرمنه د کور نه بهر په سختو او شاقه کارونو چې نارينه یې
سرته رسوي لکه محاربه، درنده کارونه، د څمکي خيرل او داسې نور، نو
ميرمنه ضرور به د ميره او اولادونو خدمت کوي.

څکه ميرمنه باداره د کور ده او د کور د چارو سمبالول ددي دنده ده.

۶- که چیري ميره شتمن غني وي نو د ميرمني دا حق دی چې ميره ورته
نوکر د کور د خدمت لپاره ونيسي او دا حکم پري د جمهورو^(۳) علماء په

^(۱) کنز العمال فی سنن الاقوال والافعال ۳۳۲/۱۶ د وکتل شي. او په همدي معني
حدیث د عایشی رضی الله عنها په روایت په سنن ابن ماجه کې د وکتل شي چې د
محمد فواد عبدالباقي لخوا تحقیق شوي دي.

او په ترمذی کې د ابوهريرة نه روایت شوي دي او ویلي دي چې دا حدیث حسن
غريب دي ۲۱۹/۱، او په دی اړه معاذ بن جبل، سراقه بن مالک، عایشه، ابن

عباس، ام سلمه، انس او ابن عمر رضی الله عنهم نه روایات شته دي.

^(۲) سوره د نساء، ۳۴ ایت.

^(۳) المغني لابن قدامة ۵۶۹/۷

نظر دیانه او قضاۓ لارم دی. اما ابن حزم لدی خبری سره مخالفت کوي او
وایي چي نفقة د ميرمنه د خادم پر ميره^(۴) نه لازميپري.
۷ - که چيري ميرمنه د ميره خدمت لکه پخلی او نوري چاري ونه کري، او
نوکر هم ونلري آيا دغه ميرمنه لکه ميره غوندي خوراک ته ارتیا نلري؟. نو
ضرور به ميرمنه خانته خدمت کوي او خ به د خوراک لپاره تيار وي، او
پدي کي ميره ته هم برخه ورکوي.
۸ - له ميرمنه نه استمتاع (کته اخستل) يوازي جنسی غريزی اشباع کول
نه بلل کپري، لکه چي شيخ ظفر احمد عثمانی صاحب وایي دا کته اخستل
عام دی هر راز گتیو ته شاملپري، نو خدمت د ميره او دهげه احتیاجات او
اړتیاوی رفع کول تول په استمتاع کي شاملیدای شي.
نو ځکه امام ابن حبیب^(۱) د ميره خدمت پري لارم ګنې لکه پخول، د کور
جاروکول، تنظیم د کور د چارو کول او داسي نور د کور د چارو دننه کارونه
د دی په غاره دی^(۲).

۴۹ - بسخه وجیبه لري چي خپل د زینت خایونه غیر له
خپل ميره نه بل چاته بسکاره نکري. الله پاک فرمائي (ولاییدن
زینتهن الابعولتهن)^(۳) او مراد له زینت نه مخ او دواړه لاسونه تر لمړي
بندونو پوري دی، که چيري وویل شي: د بسخی همدغه خایونه د فتنی را
پارولو خایونه دی او دا خرنګه کیدای شي چي غیر له ميره نه نا محرومته
هم استثناء، شي نو په همدي علت د جمهورو نظر چي د بسخی تول بدن پت
وي راجح نظر دی. خواب کي ویل شوی چي په دی اعتراض سره یوی نکتي
ته مو توجه وشه، خو ډير شيان مو هير کره آيا په نظر نه لري چي په دی

^(۱) المحتل لابن حزم وهو الامام ابو محمد بن علی بن احمد بن سعید بن حزم ۹۰/۱۰.

^(۲) وهو عبد الملك بن حبيب بن سليمان الاندلسي القرطبي، فقيه ولغوی توفی سنہ

^(۳) راجع: میزان الامتدال ۶۵۳/۲ لابن حجر العسقلانی ۱۶۹/۸ - ۱۱۷.

^(۴) زاد المعاد لابن الجوزی بتحقيق شعیب الزرنوچ (۱۸۶/۵) موسسه الرساله

۱۴۱۲ (۱۹۹۲م).

^(۵) ۳۱ آیت د نور د سوری.

دنیا کې ھېر غریبان او فقیران ھم او سیبی، نو که چیری بسخو ته امر و کړئ چې د غه اندا منه پېټ کړئ د هغوي ټول حوائج معطل پاتې کېږي^۴ یعنی دا د خدای لوی حکمت دی چې د غه خایونه یې استثناء کړی دی په شریعت کې او بنائي پام وکړو چې سیاق د قران د میرمني لوخول د خپل د زینت خایونه خپل میړه ته دی نه پرديو ته او که چیری وویل شي چې مخکې همدي آیت کې راغلې دی ((ولایدین زینتهن الاما ظاهر منها))^۵ او مراد له استثناء نه همدا لاسونه او مخ دی، چې اجانبوبه هم د ضرورت له کبله لوخولی شي ھواب کې ویل کېږي دا که جواز لري دلته مقصد د قرآن جواز یې د میړه لپاره دی. دا هغه جواز چې مخکې آیت نه خرگندېږي نه نفی کوي او د هغه بحث وروسته رائې. والله اعلم.

۵۰ - بسخه وجیبه لري چې امینه وي: خپل خپلوانو ته د میړه له کوره خه وزنه کړي بې د اجازې د میړه نه.

۵۱ - بسخه وجیبه لري: چې د لمانځه په وخت خپل د بدن غړي سره جوخت او جمع کړي. د اسې خو علماء وايې مګر عموم د دی صحیح حدیث چې رسول الله ((صلی الله علیه وسلم)) فرمایلی دی: (لمونځ وکړي هغه شان چې گورئ زه لمونځ کوم) د غه شان لمونځ کول د بسخې ردوی. څکه د غه خطاب نارینه او بسخې دواړو ته متوجه دی، یعنی دا چې دومره خان جمع نه کړي چې تعدیل د ارکان او نور وجا بې د لمانځه وزنه پاتې شي.

۵۲ - بسخه وجیبه لري: کله چې بلوغ ته ورسیبی د لمانځه په وخت کې خپل سر پېټ کړي که شه هم په مینځ د کورکې وي. دا بنې چې د بسخې ستر حق الله دی پر بسخو باندې څکه که نارینه یې ونه گوري هم دی ته لازمه ده، او دا وجیبه لري چې سر، غاړه او بدن ټول غړي یې مستوره او پېټ وساتې، او یوازې د ضرورت پر بنسټ کولای شي مخ لوش کړي.

^۴ فیض الباری ج ۴ ص ۸۰

^۵ ۳۱ ایده د سوره نور

۱۱۵- بسخه وجيبة لري چي ئان د نارينه و په شان چور نه
 کري. ئكه رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فرمایلی دي: چي الله (صلی الله
 علیه وسلم) لعنت وايی پر هغې بسخې چي ئان نارينه غوندي گرخوي او پر
 هفو نارينه و چي خانونه لکه بسخو په شان کري او ورته مختث ويل کيږي.
 او په تاکيد امر شوي دي چي مختشان له کورونو نه و باسني اړئ ئكه امام
 شافعی او احمد او نورو رحمة الله تعالى، د هفوی د تبعید کولو حکم
 کړي دي.

٤٦ - بنخه وجيبة لري: چي داسې جامي وانه غوندي چي بدن يې ورخخه بسکاره شي، خکه صحيح مسلم يو حدیث روایت کوي چي رسوالله(صلی الله عليه وسلم) فرمایلي دي: (دوه ډلي زما د امت د دوزخ د اور وړ خلک دي او ما تر او سه پوري هغوي نه دي ليدلي: یوه ډله هغه بنخه دي چي داسې جامي يې اغوستې وي چي بدن يې ورخخه معلوميري دا جامي لرونکي لوخي بنخه دي یعنې دوي جامي پر تن لري خو په حقیقت کي لوخي دي، او دوي څېل سرونه لکه د اوښانو ګویانو په شان پورته غونديوي، دوي هيڅکله جنت ته نه داخليري او نه بوی د جنت ميندلاي شي دوهمه ډله: هغه نارينه دي چي ورسه داسې تازيانې وي لکه د غوايانو لکي او پري د الله(ج) بندگان وهي)

استعمال کري او په یوه ډله خلکو تيره شي خو هغوي د دي له خوشبوبي نه استشمام کري هغه زانيه (زنناکاره) ده.^(۱)

۵۴- بنسخه وجيبة لري: چي د جاهليت د زمانی غوندي خپل د بنایست خايونه برينه نه کري او کله چي له کوره و خي خان سينگار نه کري.

۵۷- بنسخه وجيبة لري: چي خپل تيکري له سر، غاري او تپر نه تاو کري خکه اللہ(ج) په قرآنکريم سوره نوره ۳۱ آيت کي فرمایلي دي: (وليضربين بخمرهن علی جيوبهن) خمر جمع د خمار ده او خمار هر هغه شي ته ويل کيږي چي بل شي ورلاندي پت کړل شي، نو بنسخه خپل سر په تيکري سره پتموي، او په دي آيمه مبارکه کي په تيکري سره پتمول د سر او غاري او گريوان ذکر شوي دي خکه جيوب له جب نه اخیستل شوي او هغه سيني او تپر ته ويل کيږي يعني بنسخه خپله غاره او خپل گريوان پت کري. او بيا په صدر د همدي آيت کي وايسي چي (قل للّمومين يغضوا من ابصارهم ويحفظوا فروجهم وقل للّمومنات يغضضن من ابصارهن) يعني ووايده مومنانو ته چي خپلي سترگي پتني کري، دا پخپله بنې چي په بنسخه کي یو خاى لوح شته چي سترگي پري لکيږي او اللہ(ج) امر کوي چي سترگي ورنه واروي، هغه خاى غير له مخه او لاسونو تر مړوندو بل خاى نه دي، نو د مخ لوڅول د ضرورت له کبله جواز لري خود غاري او سيني لوڅول په هیڅ صورت جواز نه لري.

او بل دا چي عادت د بسخو په هغه زمان کي داسي و چي خپل تيکري به يې له سر نه د شا خواته اچول او په دي توګه غاره او سينه يې چي عورت و لوح پاتي کيدل، نو اللہ(ج) امر و کړ چي تيکري د مخې له خوا په غاره او سينه راتاواکري او د مخ ورکي خه اشاره ونه شوه او دا هم بنې چي مخ عورت نه دې.

^(۱) دا حدیث نسانی په (۲/۲۸۳ او ابوداود په ۱۹۲/۲ او ترمذی ۴/۱۷ د مبارکفوری په شرحد او حاکم ۲۹۶/۲ او احمد په ۴/۴۰۰-۴۱۲) او ترمذی ویلی دی «حسن او صحیح» دی او ذہبی ورسه موافقه کري ده.

۵۸- او په دی غرض چې تول نارینه او بنځی خپل مسویتونه د الهی احکامو په وړاندې د بنځی د حجاب په هکله درک کړي، لزمن بولم لمړي د سوره نور ۴۲ آیت او بیا ورپسی دا هزايو ۵۹ آیت او د دواړو آیتونو د توفيق ورکولو په هدف په لاندې ډول خیرېنى ته تاسی پام وا پوم: لومړي د سوره نور نه چې د بنځی بذړ، ټول پټیول غیر له هغه خایه چې اللہ (ج) استشنا کړي دي داسی افاده کوي: وقل للهؤمنات يغضضن من ابصارهن ويحفظن فروجهن ولا يبدين زينتهن الاما ظهر منها وليضربن بخمرهن على جيوبهن ولا يبدين زينتهن الالبعولتهن او آبائهن او آباء، بعولتهن او ابناههن او ابیاء، بعولتهن او اخوانهන او بني اخوانهන او بني اخواتهن او نسائهن او ما ملکت ايمانهන او التابعين غير اولى الربة من الرجال او الطفل الذين لم يظهروا على عورات النساء ولا يضربن بارجلهن ليعلم ما يخفين من زينتهن وتوبوا الى الله جميعاً ايها المؤمنون لعلكم تفلحون.

ڇباره: او ووايده (ای محمده) ايماندارو بنځو ته چې پټي دي کړي له (نامحرمو) سترګي خپلي او بنه تینګک دی وساتي خپل د شرم خایونه په ستر سره او نه دي بنکاره کوي خپل د بنایست خایونه مګر هغه چې بنکاره کېږي له دغه زینت خخه (د کار او کسب په وخت کې) او ضرور وادچوی پېونې خپل پر خپلو ګريوانونو او نه دي بنکاره وي زینت (ځای دبنایست) خپل هیڅ چا ته غیر دخپلو مېړونو نه او یا خپلو پلرونو یا پلرونو د مېړونو خپلو ته یا خامنو او لمسيوخپلوته یا خامنو د مېړونو خپلو ته یا ورونو خپلو ته یا خامنو د ورونو خپلوته یا خامنو دخویندو خپلو ته یا بنځو خپلو ته (يعني هغې بنځي ته چې دي سره ناسته ولاړه لري) یا خپلو وبنځو ته یا هغو نوکرانو ته چې خه حاجت بنځو ته نه لري یا هغو هلکانو ته چې نه وي خبر په اسراو د بنځو او نه دي وهې بنځي پښی خپلي له دي کبله چې د خلکو پام هغه خه ته واوري چې پټوي یې دوي له زینت، بنایست (پازېب) نه غرض دا چې داسې حرکات او سکنات ونه کړي چې د نارینه و شهوانی توجه خان ته راجذب کړي. او توبه وباسې تاسې اللہ ته ټول ای مؤمنانو له پاره د دي چې تاسې ته بنیګنه او کامیابی در په برخه شي او په دارینو کې (يعني هر

خه چي مخکي شوي ورنه توبه وباسى او بيا د خدای (ج) د هدایاتو او
احکامونه غاره ونه غروي)

۶۹- منظور له تذکر د دی آيت دا دی چي (الاما ظهر منها) استثناء شوي
اوله احاديث او اثاره خخه ثابتېږي چي مخ او ورغوي تر لومړي بندونو
ورخخه مراد دي، خکه ډير ديني او دنيوي ضروريات د هفو په لوشولو
ښځي مجبوري او که چيري مطلقاً د پتولو حکم ورکړ شي، بسخو ته په
کاروبار کي ډير رېرونه او تکاليف وړاندي کېږي او اوس د احزابو د سورې
حکم د حجاب په هکله راورو، چي ظاهراً د مخ پتیول ورنه خرګندېږي او لازم
بول چي د دواړو تر مینځ تطبيق ورکړ شي (یا ایهالنبي قل لازواجک
وبناتک ونساء المؤمنين یدنین علیههن من جلايیبهن ذالک ادنی ان یعرفن فلا
یوڻن وکان الله غفورا رحیما^(۱) یعنی: اینبي ووايده بسخو ته دی او لوپو ته
دي او د مومنانو بسخو ته چي خواره دي کړي پر تولو خانونو خپلوله خپلوا
جلاییبونه (جلاییب جمع د جلباب ده او جلباب شیخ انور کشمیری په فیض
الباری^(۲) کي داسي بیان کري دي. هغه یولوي حجاب دي چي د تیکري په
خیر له سر نه تر پښو پوري پري ښځي خان پتیوي) دغه پتیول د بدن نزدي دي
دي ته چي و به پیژندی شي دوي ، نو ایداء به ونشي رسولی دوي ته او دي
الله (ج) بنسونکنی د خطایاتو، ډير رحم والا په انعام د اجر او ثواب سره.

له دينه خرګندېږي چي مخ د تول بدن سره پر دغه لوی خادر ((جلایاب)) چي
معمول او سرته حجاب ویل کېږي او د تیکري د پاسه اغوستل کېږي پت
کړل شي او دا په ډاګه متناقض دي له (الاما ظهر منها) سره د نور په سوره
کې چي د مخ او ترلومړي بندونو پوري له پتیولونه استثناء شوي دي هم
دغه راز بخاري او مسلم او نورو له ام عطیه (رضي الله عنها) نه روایت کري
چي هغې وویل: رسول الله ((صلی الله علیه وسلم)) موبه ته امر وکړ چي د
وروکې او لوی اختر لمانځه ته ولای شو، او خوک چي موبه نه میاشتنی
عادت (حیض) پري راغلي وي، په لمانځه کي به شرکت نه کوي خود
مسلمانانو د خير او نیکمرغې، په دعا کي به ګډون کوي، ما ورته وویل: ای

^(۱) د احزاب سوره ۵۹ ایت.

^(۲) فیض الباری ۱/ ۳۸۸.

د الله استازيه کوم يو زموږ که جلباب (په اصطلاح حجاب چي تول بدنه يې پېت کړي په شمول د مخ) ونه لري؟ رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وفرمایل: د هغې خور دي خپل جلباب پري واچوي.

د جلباب په تفسیر کې (۷) قوله حافظ ابن حجر (رحمه الله) په فتح الباري^(۱)

کې نقل کړي دي. یو قولې دا دی چي هغه توره لویه جامه ده چې بسخه يې. د خپلو جامو او تیکري د پاسه کله چي له کوره وڅي اغوندي. بغوی په خپل تفسیر کې ویلې دي: جلباب یوه لویه پراخه جامه ده چې بسخه يې برسیزه د خپل کمیس او خادر آغوندي او خان پري پتومي.

ابن کثیر^(۲) کې ویلې دي: جلباب هغه لوی خادر دی چې د تیکري د پاسه اغوستل کېږي او قرطبي هم دغه شان لوی خادر بللى دی، او ئکه ما د حجاب په نامه چي نن زمان د تولو جامو د پاسه اغوستل کېږي تعبير کړ.

۵۴ - په هر صورت دواړه آیتونه د سوره نور او احزاب سره متناقض خرگندېړي او بنایې دی قاعدي ته پام وساتو چې د قرآن یو لړ آیتونه د یو لړ نورو تفسیر کوي، نو د سوره نور د آیت نه خرگندېړي چې مخ عورت نه دی او پتولې يې واجب نه دی، په دی توجیه سره کولای شو چې خورول د جلباب په سوره احزابو کې مقید په غیر د مخ کړو، خود دواړو آیتونو تر مینځ توافق راشي او له تضاد نه خلاص شي. دوهم دا چې سنت بیان د قرآن کوي، عموم يې خاص ګرځوي مطلق يې مقید کولای شي او دا خرگند واقعیت دی چې د مخ پتول واجب نه دی د ډیرو نصوصو د سنت په واضح دلالت سره، نو ارو مرو تفسیر دی آیت د احاديثو او تولو سنتو په ریا کې صورت ونیسي، او مطلق پري مقید و ګرځول شي.

نو په مجموع کې د تولو نصوصو په نظر کې نیولو سره ثابتیېږي چې د مخ پتول او ستر واجب نه دی، او دا د ډیرو علماء مذهب دی لکه چې ابن رشد (رحمه الله) په (بدایه)^(۱) کې تذکر ورکړي چې دا د ابوحنیفه، مالک او

^(۱) فتح الباري ۱ ج ۳۳۶ ص.

^(۲) ابن کثیر ۵۱۸/۳

^(۱) بدایه المجتهد ۸۹/۱

شافعی (رحمه الله) مذهب دی او دا یو روایت د امام احمد (رحمه الله) هم دی.

لکه چې په (المجموع)^(۲) کې راغلی او امام الطحاوی^(۳) په (شرح المعانی) (۹/۲) کې له دواړو یارانو د امام ابوحنیفه نه تذکر ورکړي دی او په (المهمات) د امام شافعی له کتابونو نه په اسلوب د قطعیت سره مخ لونخول د ضرورت پر بنست صائب نظر بللی دی، همدغه راز شیخ شربینی^(۴) په (اقناع) ۱۱۰/۲ کې همدغه رای تائید کړي دی. اما یو قید بنایې په نظر ونیول شي چې پر مخ او لاسونو زینتی او د بنایست شیان پوري نه کړي نظر په عمومي قول د الله (ج) چې فرمایلی دی: ولا يبدِّيْنْ زِينَتَهُنْ، یعنی نه دی بنکاره کوي خپل زینت خلکو ته، او یوازی خپل میره ته به بنکاره کوي، او که چیري زینتی او د بنایست شیان یې پر مخ ووهل نو پري واجب دی چې ستر و کړي، په تیره بیا په دی زمانه کې چې بسخو د ډول ډول آرایش او رنگونو او پودرو د استعمال فنون لاس ته راوري دی، چې هیڅ یو مسلمان نه شي کولای په تحریم یې شک و کړي. او که ئیر شو همدا حکمت د الله تعالی (ج) په امر کې خرگندېږي چې په خورولو د لوی خادر پر مخ او تبول بدنه کړي دی، څکه فرمایلی یې دی چې په دی توګه تا سې پیژندل کېږي چې پاکه، عفیفه، محصنه او ازاده یې، او ګنیز او لاو بالی او بی دینه او بی تقوی نه یاست خو فاسقان او فاجران تاسې ته اذیت او مزاحمت و کړي.

۴۰- اوس یو تحقیقی بحث د احزابو د سوری د (یدنین علیهنه من جلابیهنه ذالک ادنی ان یعرفن فلا یوئذن) د معنی په توجیه کې په لاندی ډول خیرو: یعنی خواره دی کړي پر تولو ځانونو خپلو له جلبابونو (خادرونو) خپلو خخه، دغه پتول د تول بدنه نزدی دی دی ته چې و به پیژندل شي دوي نو اذیت به ونه شي رسولی دوي ته.

(۱) المجموع ۱۶۹/۳

(۲) شرح المعانی ۹/۲

(۳) الاقناع ۱۱۰/۲

شيخ ناصر الدين الباني په خپله^(١) رساله کي د (حجاب المرأة المسلمة) يعني د مسلماني بشخي حجاب تر نامه لاتدي داسي ليکللي دي: یوی ډلى چي لومړي خلی معنی د دي قول د الله(ج) تر کتنی لاتدي نیولی دي ويلي دي د الله تعالى امر په بشپړ خورولو د (جلباب) لوی خادرپه خان نوموري آيت کي داسي معنی افاده کوي چي په دي وسیله د فاسقانو له تعرض نه دوي وړغورلي شي خکه فاسقانو بشخو باندي تيری او تجاوز کولونو ازادو بشخو ته امر وشو چي دغه لوی خادر باندي خانونه پت کري خو فاسقان تشخيص کړي چي دوي حرائری (آزادي) بشخي دي او خکه نو د هفوی له تعرض نه ډډه وکري.^(٢)

له دغه راز تفسير نه دا خرگندېږي چي د جلباب (هغه لویه جامه له سر نه تر پښو پوري چي اوس اوس ورته حجاب ويل کېږي) هله امر نه کېږي چي فاسقان بشخو باندي خه تعرض نه کوي، او یا کله چي وینځي وجود ونه لري، لکه چي اوس اوس زمونه زمانه کي مريتوب له مينځه وړل شوی دي نو د علت په نشتوللي سره معلول (په لویه جامه خان پټول له سره تر قدمه) پوري نغښتل هم له مينځه خي او همدغه راز توجيه یو لړ معاصره ليکوالتو کري دي او په هغه رساله کي چي د (قرآن او وینځي) په نامه څېره شوي ده په ٥٩ پانه کي داسي داګیزه شوي ده. ((د تاسي پام دی تکي ته اروم چي داسي روایتونه د احزابو د سورې د دغه آيت په اړه راغلي چي د آزادو بشخواو وینځو لباس یو شانته و، او فاسقانو بي له کوم توپير نه بشخوا ته مزاحمت او اذیت ورساوه)) نو پورتني آيت رآنابل شو خو آزادي بشخي د داسي لوی خادر په آگوستلو سره مشخصي شي او ویژندي شي او په دي وسیله له اذیت او ازار نه بچ پاتي شي. او یا په بل تعییر سره: دغه لویه جامه باندي خان پیچل یو زمانی خانګړي ضرورت بېښي.

يعني دا چي غواړي داسي خرگند کړي چي اوس دغه جلباب ته (لوی خادر چي له سر نه تر پښو پوري) پري پټول کېږي خه ضرورت نه ليدل کېږي.

^(١) حجاب المرأة المسلمة في الكتاب والسنة، ناصر الدين الباني، ص ٤٤-٤٥

خکه د دغه لیکوالاتو په نظر علت د اغواستو یې زائل شوي دی ۵ مریتوب
د زوال سره او اوس تولی بنسخي آزادی دی.

و گوره چي خرنگه نه پوهیدل په ضعف د یو لپ روایاتو موجب کېږي چي یو
قرآنی امر او بیانا نبوي امر معطل پاتی شی او نبوي امر مخکي د ام عطیه
په روایت کي ذکر شوي او په داسی غلط توجیه سره له تطبیقه پاتی شی
د علت د زائلیدو په گمان.

۶۱ - شیخ ناصرالدین البانی (رج) چي د زمانی نامتو ستر محدث او عالم
دین دی، په پاکی کي داسی وايی: مور له داسی فاسد تفسیر او توجیه نه
بیزاره یو خکه دغه راز نظر یا د عالم خطایي او یا د فاضل او عاقل بی
تجربه توب او نه پوخوالی او دقت په تفکیر کي بنی او یا دا یو برینډ ناروا
درواغجن تهمت او افتراء ده، خکه ورکي فاسقانو ته لاس خلاص پرینسودل
شوي خو پر شرف او عزت د اسلامي وینخو، بنسخو ډاګیزه تعرض وکړي، او
دا مصیبت د تل له پاره نه د یو زمانی خانګوري وخت له پاره دی. او دا هم
جوته ده چي دوه تنه اهل د اسلام په دی کي اختلاف نه لري چي حرمت د
زنانه له ازادي بنسخي سره لکه حرمت د زنا له کنیزکي سره دی، او حد د زنا
پر زانی له ازادي بنسخي سره لکه حد د زنا پر زنا کوونکي له وینخی سره یو
شان نافذ کېږي، او د دواړو تر مینځ په دی برخو کي خه توپیر نه شته. نو د
داسی او ورته د داسی مسایلو په هکله واجب دی چي وروسته له
رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نه د هیڅ چا وینا ونه مدل شي غیر له هغه
صورت نه چي اسناد یې رسول الله (رج) ته ورکړ. ^(۱) شوي وي.

(۱) دغه تغییر سره البانی (رحمه الله) د حضرت عمر (رض) هغه وینا ته گوته نېښي چي د زادي بنسخي او
وینخی تر مینځ د ستر په هکله کړي دی. او زیلعي په نصب الایه «۱/۲۰۰» او این ای شیبیه په «۲/۲۸»
او بهیقی «۲/۲۲۶ - ۲۲۷» تشریع کړي دی او ویلی دی (اثار له عمر) په دی برخه کي
صخت لري او این حزم وروسته له «۲۲۱/۳» پانی نه د خپل کتاب المحلی کي تصریح کوي چي غیر له
رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نه د بل چا وینا حجت نه شي کیدای او خپل د دی خبری ګواه د بیښی
عايشی حدیث ګرځوی چي وايی (رسول الله) د دی حجری ته ورځي او د دوی وینځه ورنه پته شوه،
رسول الله (رض) وفرمایل: بالغه شوي ده؟ هغه وویل: هو نو د خپلی لنګۍ (دستار) نه یې یوه برخه ورته
پېړکه او ورته یې وفرمایل: یه دی خان بت کړه. این ای شیبیه دا یه «۲۲۲» تخریج کړي دی.

۶۳- اوکه خه خیر شو زموږ مخکینې توجیه له حدیث د انس(رض) سره تعارض او تکر نه لري، او دا حدیث د انسی پیل شوي چې: کله نبی کریم(ص) خپل خان له پاره د خیر له اسیرانو نه صفیه بنت حیی غوره کړه، صحابه کرامو سره وویل: پوه نه شولو چې نکاح یې ورسره وکړه د بسخې په صفت او یا یې ونیوله د ام ولد په بنه وینځه، نور و صحابه و په څواب کې وویل (که چیري حجاب لاندې یې پته کړي هغه یې بسخه ده او که حجاب یې پري وانه چولو نو وینځه یې ده) نو کله چې وغونېتل سپور شي هغه یې د اوین په شا کینوله او د حجاب لاندې یې پته کړه. نو پوه شول چې هغه یې په نکاح کري ده، او په بل روایت کې د انسی راغلې دې: هغه رسول الله(صلی الله علیه وسلم) پته (مستوره) کړه او خپل شاته یې کینوله او خپل خادر یې پر شا او مخ د هغې وغور او له پېښونه یې راتاواکړ او لاندې یې کلک و تاره او د خپلوبسخو په شان یې وګرڅوله.^(۲)

موږ وايو کوم مخالفت چې د دې حدیث او هغه توجیه چې موږ په تفسیر د پورتني آیت کې غوره کړي ده نشته ئکه په دې حدیث کې د صحابه و قول چې (که حجاب پري اچولو سره یې پته کړه بسخه یې ده) دا احتمال ورکې شته دی چې مخ یې هم پټ کړ لکه چې د هغوي له دې برخې وینا نه خرګندېږي

او خپل خادر یې د هغې پر شا او مخ و اچولو او اراده ددې احتمال دا خبره تقویه کوي چې د رسول الله(ص) د حرائر(وازادو بسخو) له خصوصیاتو او خانګرتیاونه دا هم و چې مخونه به یې پټیول لکه مخکې چې اشاره مو کریده، او وروسته به هم راشی، د رسول الله(ص) د ازادو بسخو پر دغوا خانګرتیاود وینځو په پرتله صحابه کرام پوهیدل چې د انسی یې وویل: که چیري یې پته کړه بسخه یې ده او که چیري یې پته نه کړه نو یې وینځه و ګرڅوله نو د صحابه کرامو دا وینا چې (که پته یې نه کړه) مقصود د هغوي نه پټیول د مخ دی او دا دا معنی نه لري چې نور بدن د وینځي په شمول د

^(۱) دا حدیث بخاری په (۷) او ۱۴۶-۱۴۷ او مسلم په ۹/۱۰۵ او ۳۸۷ دا حدیث

نخربیکړي دی

سره سینه او غاره یې پت نه شي او په دې توګه دغه حدیث له نوموري آيت سره تطبیق ورکول کېږي او الحمد لله په دې تطبیق سره خه تعارض نه پاتې کېږي.

که خه هم شیخ الاسلام ابن تیمیه (رحمه الله) په تفسیر د سوره نور کې وروسته له دې چې د انس (رض) حدیث ته یې په اشارې سره په ۵۶ پانه کې داسې ویلی دې: حجاب آزادو بسخو پوري خانګړتیا درلوډه نه وینځو پوري لکه خرنګه چې دا د مومنانو کړنلاره وه او د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) او د هغه د خلفاو په زمانه کې آزادو بسخو به حجاب اغوست او وینځی به بې حجابه وي.

دا خبره د هغه دیره زیاته غریبه ده خکه یې اسناد د مومنانو کړنلاری ته د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) په زمانه کې کړی ده، یعنی په سنت تقریری د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) اتكا لري، که چیري دا خبره په صریح نص سره ثابت واي، نو بشپړ حجت به و، د خانګړتیا په دعوی کې او واضح دلیل به و په تخصیص د دی قول د الله تعالی (ج) (ونساء المؤمنين) په آزادو بسخو، نو بیا به موږ له خپلو پورتنيو خبرو نه راګړی دلی و، مګر زه فکر کوم داسې تعبیر صحت نه لري او هم نه دی وارد شوی کوم نص چې د هغه پري اسناد شوي وي، یوازی او یوازی د حضرت انس (رض) حدیث دی په دې باب کې او د هغه په محتوي او بیا تطبیق یې له ذکر شوي آيت سره و خیړل شو، نور غیر له همدي حدیثه د ابن تیمیه له خوا نه دی وارد شوي.^(۱) والله اعلم.

نو زما په نظر د دی خیرنې پايله په تفسیر د (ذالک ادنی ان یعرفن فلا یوژنین) کې پر خلاف د ډیرو تفسیرونو داسې تفسیر صحيح خرګند ډیرو چې بسخه کله خان پر حجاب پت کړي، نو خلک پوهیږي چې دا عفیفه، محسنه او پاکه بسخه ده، نو د فاسقانو او غیر مهذبو خوانانو او د ټولنیزه روزنې نه بې برخې او بې باکو خلکو له اذیت نه په ناوره ویناواو او یا حرکاتو بچ پاتې کېږي، او که چیري د بې ستړه او بې حیاء په شان له کوره ووتله، د

(۱) شیخ ناصر الدین البانی (المرأة المسلمة) ص ۲۴ - ۴۷

غیرمهذبو او فاسقانو د تعرض او اذیت موجب گرخی، او دا یو واقعی تصویر د قرآنکریم دی چې نن زمان یې مويه وینو او په راتلونکې کې هم همدا واقعیت به خلک گوری، نو که چیری بشخی د الله د امر په مقتضی حجاب واغوندي هم دوى ته او هم ناريته و ته تولو ته خير دی او مخکي مو د حجاب معنی د جلباب په معنی غوزه کره، خکه حجاب په اصطلاح ددي وخت عبارت له لؤئي جامي نه دی چې د تیکري او کالیو د پاسه اغostel کېږي په کابل کې به اکثراً حجاب تور رنګ درلوده او مخ ورکي د پوزتنيو ذکر شوو دلایلو له مخی لوح و خو خپل وظایف او کار په تولنه کې ترسه کړي:

۲۴۶- د مخ پتیول واجب نه دی:

دیر مشایخ نن زمان پرله پسې لیکنی کوي چې د بشخی مخ عورت دی او مخ لوخول یې جواز نه لري او حرام دی، او کوم بحث او خیرنه چې ما مخکي له تطبیق ورکولو د آیاتونو او احاديثو له تذکراتونه راپیول کړي دی، د هفوی د داسي سوچ پر ضد کفایت کوي، او همدغه راز یوه ډله نور داسي لیکولان دی چې مخ پتیول بدعت او زیاتی په دین کې بولی. دغه دواړه ډوله فکر و نوکي زیاتی لیدل کېږي خکه د مخ او لاسونو تر مړوندونو پوري پتیول اصل په سنت کې شته دی او د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) په زمانه کې معروف و، لکه خرنګه چې رسول الله (صلی الله علیه وسلم) دغه معلومدار امر ته ګوته نیسي او وايې (بشخه دی د احرام په حالت کې نقاب نه اغوندي او نه دی (لاس کشي) په لاس کړي)^۱ د بشخی تول بدن پتیول په هر خه چې ګندلې یا غير ګندلې شوي شي وي لازم دی، او یوازي د مخ پتیول یې په احرام کې حرام دی او ضرور دی لوح وي، او د لاسونو پتیول په لاس کښو د احرام په حالت کې په اصح روایت د شافعی مذهب حرام دی. په دی توګه د مخ او لاسونو لوخول په حج کې د احرام په حالت کې ضروري دی.^۲

^۱ صحیح مسلم بشرح النووي ص ۷۴،الجزء (۸) موسسه مناهل العرفان بیروت

ص، ب، ۱۴/۵۹۲۱

۱- شیخ الاسلام ابن تیمیه (رحمه الله) په دی اړه وايې: دا بنۍ چې نقاب او لاس کشي به هغو بسخو اغوستلی چې احرام کې به نه وي، نو دا ډاګیزه بیلګه ده د بسخی د مخ او لاسونو ڈپتولو.^(۳)

۲- حضرت عمر(رض) سوچ کاوه چې د رسول الله(صلی الله علیه وسلم) پر نبوي حريم او د مطهرو ازوجيوا نامحرمو خلکوراتک او پوبنستني کولو محدودیت او بندیز ولګول شي، ان تر دی چې په ډاګه یې وي وویل: ائ رسول الله(صلی الله علیه وسلم) پر بسخو دی حجاب ولګو همکنډ یې یوازې د مخ پتول نه و غوبنستل یې چې ټول بدن یې پت وي او خوک یې بیخې ونه وینې، بیا وروسته آیت د حجاب نازل شو چې الله تعالى وفرمایل: (و اذا سالتموهن متاعاً فاسالوهن من وراء حجاب ذاتكم اطهر لقلوبكم وقلوبهن) یعنی کله چې له زوجات مطهراتونه د کوم شي په هکله پوبنسته کوي د حجاب تر شا پوبنسته او دا کار ستاسي او د هغوي زړونوکې ډير پاکوالی ساتونکې دی. او وروسته له دی امر نه بیا خلکو د پردي تر شا د بیبیانو سره پوبنستني کولې نه مخامنځ او که کوم متاع به یې غوبنست هغه هم د پردي تر شانه، دا چې مخامنځ ورسره کینې او ډوډي و خورې دا آیت د حضرت عمر(رض) د نظر سره موافق نازل شوی دی، لکه څرنګه چې بخاري^(۱) په کې له انس(رض) نه روایت کوي چې عمر(رض) وویل: ما رسول الله(صلی الله علیه وسلم) ته وویل: ستا کورنې ته نیک او بد خلک ننځي که چېري دی امهات المومنین باندي د حجاب امر کړي وای، خدای(ج) د حجاب دغه آیت نازل کړ. او بیا حضرت عمر(رض) کله چې، سوده ولیدله او له بدن نه یې چې هغه جسمیمه وه وپیژاندله، نو یايشه(رضی الله عنها) وايې چې د عمر(رض) رغبت پیدا شو چې یځی د

۳- قفاز: هغه ورین یا نخی الله ده چې بسخی یې په لاس کشوي، ګوتې او ورغوي یې او کله تر مرووندې پورته د یځنې په حالت او یا د اوپېلوا په وخت کې د دورو او ګردو غبار نه د بچ پاتې کیدو له کبله اغوستل کېږي هغه په لاس کې د پېښو د سوزو او جرابو په شان ټبل کېږي.

نقاب: هغه پرده ده چې پر پوزي او د مخ پر شاوخوا تړل کېږي.

(۱) بخاري ۴۲۸/۸

رسول الله (صلی الله علیه وسلم) بنخی له کوره ونه وختی او خانونه هم له
خلکو نه پت وساتی، خو شارع حکیم الله تعالی دا ئلی د هغه د منظور
برخلاف د کور نه د وتلو اجازه وکره خو تنگی او مشقت له هغوي نه لري
کری او الله (ج) حرج او مشقت په دین کی نه غواړي.

۳- د صفیه بنت شیبہ نه روایت شوی دی چې ویلی یې دی: ما ولیده عایشه
(رضی الله عنہا) چې د کعبې د طواف په وخت کې نقاب یې اغوستی و.

۴- همدغه راز له اسماء بنت ابوبکر (رض) نه روایت دی چې ویلی یې دی
موبه مخونه له نارینه و نه پتول.

داسې او داسې نور احادیث افاده د مشروعیت د مخ پتولو کوي اما دا تبول
دلالت په وجوب د ستر نه کوي او افاده د جواز کوي یعنی که وی کری هم
صحیح دی او که مخ لوح کری هم پروا نه لري منتهی نه شی کولای کوم
ګروپ یا حکومت پر چا په زوره د مخ لوحی او یا مخ پتی امر وکری، او د
ضرورت تعلیم او نورو ارتیاوله کبله کولای شی مخ لوح کری. لکه خرنګه
چې گورو په (۱۶۸۸) ماده د مجلة الاحکام په شرح کی داسې پذکر ورکړ
شوی دی د ذخیره په کتاب کی دا مساله راغلی ده که حجاب داره بنخه د
کور دننه اقرار وکری او شاهد د دروازی له خولی نه د هغې اقرار واوریده
او دغه کور یله لاره نه درلوده او پوه شو چې غیر له هغې نه بل خوک ورسه
نشته نو پرې شهادت ورکړ صحیح دی څکه ده ته علم حاصل شو چې دا د
دی اقرار و^(۲)

لدينه دا خرگند پرې چې که بنخه محدره وي «خان پتیه و ساتی» او و نه
غواړي چې حجاب لري کری خوک پرې جبر نشي راوستی چې ضرور د مخ
لوح کری او بهر له کوره شی،
او همدغه راز په همدغه مرجع کې^(۱)

(۱) دعوی ووسائل اثبات ان از نگاه فقه و قانون. تالیف پوهاند محمد اسحاق حسین خیل،
کتاب درسي برای صنف سوم پوهنځی شرعیات، سال طبع ۱۳۷۵ هـ، ص ۱۵۷.

(۲) دعوی ووسائل اثبات پورتنی مرجع ص ۱۶۱

داسی راغلی دی!) که چیری مالک با حجابه بسخه وه چی له کوره باندی نه
وتله آو نارینه و هفه نه لیدله، که چیری ملکیت یی شهرت در لود شاهد ته
جواز شته دی خود هفه په ملکیت شهادت ور کری.
او دا په ڈاگه بسی چی خوک نشی کولانی بسخه په زوره له کوره وتلو ته
مجبوره کرپی، آو یوازی مخ لوحول د ضرورت پر بنسته جراز لری او واجب .
ندی چی مخ پت کری یا لوح کرپی، د جواز آو وجوب تر مینځ تو پیر بنا یی په
نظر و نیول شی.

د مخ حدود: د مخ حدود د فقهی په کتابونو کی بیان شوی دی چی له پاسه
د سرد و بستانو له پیل نه ترا خرد زنی، او د غور له یوی نرمی نه تر بلی
پوری، همدغه راز د آهل لغت له خوا تعریف شوی دی لکه چی اصیهانی په
خپل (مفراداتو) کې ویلی دی مخ یوه ډیره لوره ، شریفه او معظمه برخه د
بدن ده چی لومړی له بل چا سره پری پیژند ګلوي را خی. اما غورونه له ظاهر
وینا د رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) نه چی فرمایلی یی دی: (الاذنان من
الراس) یعنی غورونه د سر یوه برخه ده، نو په دی توګه د مخ یوه برخه نه
کنیل کېږي.

ج ۴- د کورنی نارینه د بسخو کو ټو ته له اجازې پر ته نه شي
ننوتلای، خو بسخی بی خبره داسی حالت کې ونه وینې چی نه بنا یی په
داسی حالت کې ولیدل شي. قرآنکریم فرمایی (و اذا بلغ الاطفال منكم الحلم
فليستاذنوا كما استاذن الذين من قبلهم)^(۱) یعنی او کله چی ورسیدل واره
هلکان ستاسی حدد (بلغ) عقل ته نو اجازه دی وغواری په ننوتلو کې پر
تاسی باندی، لکه چی اجازه غوبسته هفو کسانو چی بالغان شوی و پخوا له
دغو اطفالو.

په دی مبارک آیت کې گورو چې علت د دی امر ته اشاره شته او هغه بلوغ او
پیدا کیدل د جنسی غریزی د احساس حالت دی چی په دغه سن کې
حاصلیبی او له دی کبله دا حکم پری لکیږي او مخکی له دی حالت نه خه
لزوم د اذن غوبستو ته نه لیدل کېږي. او همدغه راز پر دیو ته امر کوي چې

بی له اجازی د چا کورته مه نتوخی او داسی فرمایی : (یا ایه‌الذین آمنوا لا تدخلوا بیوتا غیر بیوتکم حتی تستانسو و تسلموا علی اهله‌ذالکم خیرلکم لعلکم تذکرون) ^(۲) یعنی ای مومنانو مه نتوخی تاسی هغه کورونو ته چی د تاسی نه وی تر هفی پوری چی تاسی اجازه وغواری او سره وغبیبی (له بهره او اذن واخلي) او مسلم و اچوی پر اهل د دوی (دغه خبر ورکول او اجازه غوبتل) د تاسی غوره دی تاسی ته له ننوتلو بی اجازی نه بسایی تاسی پند واخلي په دی سره .

له دی آیت نه بنسټیز اصل د یو مدنی ژوند خرگندیبی چی د هر چا کور د هغه د امن خای دی او په نورو باندی حرام دی چه ورکی بی اجازی نتوخی او له دینه د کور حرمت خرگندیبی چی دا دومره په تولنیز ژوند کی اغیزناک عمل دی چی په اساسی قوانینو د نن زمان مدنی ژوند کی پری تینگار کیبی، او نن زمان په امریکا او ارویا کی کله چی خوک زنگ د کور وهی د کور دننه ورسه مخابره کوی چی ته خوک بی او کله چی وی پیشنه او بی وغواری بیا ورته اجازه ورکوی او که نه ورته خواب ورکوی، په حدیث کی راغلی دی چی دری خلی دی دق الباب وکری که چیری چا خواب ورنه کړ نو بیرته دی ولار شي نو په دی توګه که د چا کومه پوبستنه او یا د کوم متاع غوبستنه وه د حجاب ترشا دی د بشو نه وغواری او د کور حرمت دی بی له اجازی نه هتک نه کړی او دا له عمومی حقوقو د هر یو په تولنیز ژوند کی دی چی خوک د ده د کور حرمت ته سپکاوی ونه کړی او حتی تلاشی د کور او پلته نه بی اجازی د محکمی په قانون کی اجازه نه ده ورکړ شوی .

۶۵ - دا تول مخکی ذکر شوی احکام چی په لنډه توګه و خیړل شول، د خوانی بشخی له پاره و، چی د بلوغ له نېږدیوالی نه ستر د عورت پری نافذیبی تر هفه وخته چی جنسی جاذبیت ورکی وي، او کله چی عمر بی له دغه حالت نه واوری او په اصطلاح لويه بودی شي د عمر په تیریدو سره بیا تخفیف پری راخی لکه خرنګه چی قرانکریم فرمایی (والقواعد من

النساء اللاتي لا يرجون نكاحاً فليس عليهن جناح أن يضعفن ثيابهن غير متبرجات بزيته وان يستعففن خير لهن^(١) يعني زرعي ناستي له بسخو هفو خخه چي اميد نه لري دوي د نکاح په سبب د هير زوروالي نو نشته پر دوي هیچ گناه چي کيپري (واباسي دوي ظاهري) جامي خپلي لکه چادری يا نقاب په داسي حال کي چي بسکاره کوونکي نه وي د بنياست خپل او دلچي دوي خان وساتي له ويستلو د ظاهري جامي خخه هم، خير دی دوي ته او اللد(ج) بنه اوريدونکي د ټولو اقوالو بنه عالم دی په ټولو احوالو.

په دی آيت کريمه کي هم علت د تخفيف پخپله نص کي تصريح شوي دي او هغه رسيدل داسي پراو د عمر ته چي نوري شهوانی غوبنتني پي له مينځه چي او د هغه جنسی جاذبيت زايلېري او همدغه مراد له (لایرجون نکاحاً) خخه دي او بیا هم اللد(ج) په اخري کي توجه د داسي بسخو دي تکي ته اروي چي د دوي ويستل د جامو د خپل زينت د بشودلو په منظور نه وي او که چېري داسي قصد دوي ولري نو بیا ورته جواز نشته چي له سر نه جامي لري کري او دا حکم د تخفيف یوازي هفو زرو بسخو ته دی چي زربست هغوي له هير پاملنې جامو ته خپل بي اعتناء گرخوي او خلک هغوي ته د درناوي او احترام په سترګه گوري نو داسي بسخې کولاهي شي خپل تيکري په کور کي له سره وباسې او هم د باندي خپل حجاب چي برسيره پر تيکري او جامو اغostel کيپري وباسې او یوازي د تيکري او عادي جامو سره له کوره ووخي. والله اعلم.

٦٩٩- بسخه وجيبة لري چي د ميره اطاعت وکري او که نه هغه ناشزه ده او نفقه يې ساقطېري.

کله کله بسخه د خپل ميره له او امروننه غاره غروي، د هغه خبری نه مني، په تيره بیا د خوب پر وخت يې که راوبولي او د هغې له خواونه منل شي په داسي حالت کي يعني د ميره له اطاعت نه وتلي ته ناشزه ويل کيپري او د نشزله کلمي نه اخستل شوي چي د خمکي جګ خاى ته ويل يګري، ابن منظور وايي: ناشزه په دی منظور سره هغې بسخې ته ويل کيپري چي له ميره

نه خان پورته گئي او د ميره نه نافرمانی کوي او د ميره د اطاعت نه خان
باسي نو کله چي بسخه داسي رویه ولري د هغې تاء دېب په محرومېدو له
نفقې سره سرته رسپوري او اصل د دې تاء دېب کې د قرانکريم دا مبارک
آيت دی چي فراماني.

[وهجوونهن فه المصالح وضربوهن فان اطعنکم فلا تبغوا اعليهين سبلا ان الله كان عليا كبيرا]
زباره:- او هغه بسخې چي ويرېري تاسي له سرکشى (بد گذرانى) د دوى نه
نو نصیحت وکرې دوى ته او پېرسىدى تاسي دوى (خپلې شاوي ورته
وگرخوي) په خاى د خوب (که په نصیحت سمي نشوي) او ووهى تاسي
دوى که (په بیلتوون هم سمي نه شوي) که اطاعت يې وکړ تاسو ته نو مه
لتيوئ تاسي پر دوى باندي لاره (د ضرر او اذایت) بيشکه الله دي ډير پورته
په غلبه او مرتبه کي) ډير لوی (له تولو اشیاو) (۱) الله تعالى لمري موعظي
ته هدایت ورکري او بیا د خاى بیلولو د خوب پر وخت او که موعظه ګتوروه
نشوه، او هم موعظو او پندو نصحت او خاى بیلولو خه اغیزه پري ونکړه بیا
خبره تاء دېب ته رسپوري او که چېري غاره ئې کېښوده نو الله تعالى بیا منع
کوي چي زياتي ورسره وشي او که خير شو قران په اخرد ایه کي د الله
تعالي داسي صفت ته توجه اپوي چي الله علي کبير دی خو خلک له تيری او
زياتي نه خانونه وژغوري خکه د الله تعالى قدرت او توان لوی دی د تاسي
د توان په پرتله کوم چي پخېل لاس لاتدي خلکو یې لري^(۱)
او فقها رحهم الله اتفاق لري پر دې چي که ميرمنه د ميره له اطاعتنه و وخي
او د هغه بستر ته د ننوتونه ډډه وکري یا له کوره د ميره بې د هغې له
اجاري نه ووخي یا د ميره د ستونه ګنځي نه بل خاى ته ووخي یا له سفر کولو
نه ميره سره خان وژغوري نونه نفقه او نه د ستونه ګنځي خاى یې پر ميره
لارمېري.

ابن قدامه ويلی دې چي دا د علماء قول دې چي له هغوي خخه موږ شعبي
 Hammond، مالک او زابعی او اپوثوریا دولی شو هغه ويلی دې چي ابن منذر
لتریخ کړي په دې خبری چي زه علم نلرم په هغه چا چي له دوى سره مخالف

شويوي غير له حكم بن عتيه نه. دغه علماء ويلي دي چي نفقه د ميرمني له خان د تسليمدو لپاره واجببوري. او له همدي كبله مخکي له تسليمبندو نه واجببوري. نو كه چبوري مپرماني له خان تسليمولو نه ڏده وکره، ميره هم کولاي شي له نفقه نه ڏده وکري.

د المبسوط د كتاب صاحب (احمد بن محمد بن ابي الشهل السرخسي) ويلي دي چي شريح رضي الله عنه ته وويل شول چي (ناشزي ته نفقه شته ده؟ هغه وويل نه نشته دي).

راجح نظر - والله اعلم - دا دي چي كه ميرمنه ناشزه شي او د ميره له کوره بي اجازي ووخي نو دا ناشزه ده گنهگاره ده او چکه نفقه ورته نشته. اما که له کوره ونه وخي او ناسته وي خود ميره بستري ته له تللو نه خان وزغوري، نو ورته لمري وعظ وشي او بيا دي پرپوري او ورسره دي نه خملی او بيا دي په تدریج سره پخلا کري خونفقه دي پري نه بندوي او هم لباس دي ورته ورکوي چکه په کور کي چي وي کولاي شي ورسره یو خاي شي والله اعلم. دغه وجيبة د بسخی پيره مهمه و چکه اکشرو حالتوكی د بسخی نه اطاعت کول له ميره نه د شخرو او بد بختيو عامل په کورني کي گفلي کپري او نور وجایب په بله جلا پانه کي ادامه لري.

۶۷: ميره وجيبة لري چي ميرمني سره په خلاص تندی،
بنه اسلوب او خوشالي سره رویه وکري. چکه الله تعالى
فرمایلی دي: "واعشوهن بالمعروف" ^{يعني زوند وکري ورسره په بنه}
وجهه او رسول الله (ص) فرمایلی دي چي "خياركم خيارکم لنسائهم و
انا خيرکم لاهلي" ^{يعني هبر زييات خير روسونکي بهتر د تاسی هغه کسان}
دي چي "خپلوبسخو ته بنه په خير سره رویه کونونکي وي نه په شر سره
او زه د تاسی تولونه بنه رویه کونونکي له خپلی کورني سره یم. او که
چبوري خوک بسخه توهين او تحقير کري يا بده رویه ورسره وکري لمري د الله
اود هغه د استازی له ارزښتناکه ارشاداتو او هداياتو پر ضد عمل کپري دي

او دوهم بنسخه کولای شی چې د اذیت رسولو ادعا پري وکړي او د محکمي په حکم خان ورنه خلاص کړي.

۶۸- د بنسخي موقف په اوسنیو' قوانینو کې

د غربی اوسنیو قوانینو سرچینه د فرانسی د لوی انقلاب نه پیل کېږي چې نایلیون د قرون وسطاپی تولو ناوره قوانینو ته بدلون ورکړ، او د خپل نوی تقنین (Codification) په راوستلو سره هغه د شدت او قسوت کړنلاره پاڼه ته ورسول په کومه کې چې د کلیسا مذهبی دکتاتوری او امرو په لړ کې بشريت د اختناق ژوند تیراوه.

پوهان وايی چې د فرانسی قانون ناپلیون ته د ده تولو فتوحاتو په پر تله زیات شهرت وروباښه. له همدي قانون د فرانسی قدیم مدنی قانون او پر له پسی جدید قانون د تطوراتو اوضاع او حالاتو په تطابق سره د تفسیر له لاری اخیستل شویدی او همدغه راز د مصر قانون وروسته د فرانسویانو له استعمار نه چې عسکری قواوی له اسلامی خاورو نه ووتلی اما قانون یې تر نن زمانه پاتی دی.

خو بنسخي ته د ناپلیون په قانون کې هغه اصلی مقام چې د هغى کرامت او عزت د هغى د فطرت سره سم ایجاد کوي په نظر کې ندي نیول شوی او یوازی د شهوانی اغراضو هدف ګرخیدلی ده، خکه د ناپلیون په قانون کې پدی هکله وايی: "بنسخه کولای شی چې خپل اندام د نارینه و د توجه د جلبلو لوپاره بربنده ه کړي" او همدغه راز د فرانسی په قانون کې تصریح شوی چې: "زنا" یو شخصی عمل دی که چیری مزنيه په خپل رضا سره مرتکبه د دی عمل شی کومه جزا پري نشته، او دا یو غیر ادبی کار دی. اما په یولو حالاتو کې جزا لري چې په زوره ورسره زنا وشی او با له معین سن (۱۶) او (۱۸) کلنی نه یې عمر کم وي او یا د اداري مشر د خپل اداري سلطني نه په کار اخیستلو سره ورسره زنا وکړي چې ورته اصطلاح د (Abuse of power) یعنی سوء استفاده له قدرت نه کول ویل شوی دی. لکه فضیحت د کلنتن او مونیکا گیت چې له هغى سره په مقر ریاست جمهوری کې مرتکب د زنا شوی و. دا اکثراً که خده هم اصلی عامل و خو ډېر نه یاد پدده او (Perjury) یعنی په قسم باندی حانث کیدلو

باندی او دا چي مونیکا ته یې ویلی و. چي دروغ ووایی. پدی جرمنونو نیول شوی و. او وروسته له دیارلس میاشتو چي جهانیانو ورته کتل چي دالوی دولت چي علم بردار د حقوق بشر او زعیم د ازادی نړی دی، خرنګه عدالت خپروی خو بالاخره دا محاکمه په مجلس سنا د امریکي کي وشه نه په اصلی عادی محکمه کي او دوه څله چي معزول کیدو د رس س جمهور ته لازمي و بشپړ نشو، او په پانی کي یې برأت حاصل کړ خونظام د خلکو په نظر غیر عادله خرګند شو. او د قضایي عدالت د ارزښتونو په وړاندی د هغوي کمزوري بربند شو. خکه د قضایي عدالت له مخې هغه نشو کولاهي چي برائت لاس ته راوري هغه ته یوازی تحزب او حزبی عصیت برأت ورکړ. او د قضاء استقلال چي په اسلامي او غربی نظامونو کي خصوصیت لري تر سوال لاتدي راغي.

که یو لپ ووایی: چي په اسلامي نړی کي حاکمانو لکه مقدس شخصیت خان د قانون نه پاس ګنې او همدومره محاکمه هم نشی کیندای. دا واقعیت دی خوموب د نظام په هکله وايو چي د خلکو په نظر امریکاين نظام یو مثالی نظام بلل کیده چي له هغه نه بهتره بل نظام نشه. حال دا چي تاریخ ګواه دی چي حاکم د مسلمانانو له خپل مقابل لوري سره چي ذمی غیر مسلمان و په محکمه کي محاکمه شوی او حکم هم د هغه پر ضد شوی دی.

او یا په زور سره تبستول یې (Rape) په داسی حالاتو کي یو خه مجازات د ظروفو او حالاتو په نظر کي نیولو سره زانی ته ورکول کېږي.

۶۹ - د مصر قانون چي له فرانسوی قانون نه اخیستل شویدی، هم زنا ته جرم نه وايی او یو شخصی عمل یې بولی مګر د نورو ذکر شوی حالاتو په شمول هغه یو خالت ته هم اشاره کوي چي که یو سړی داسی په زنا معتاده پسخه خپل کور ته راولی او د خپلی پسخی په بستر کي ورسه زنا وکړي نو د هغه د پسخی د شکایت په صورت کي تر تقریبا خو میاشتو پوری ورته د حبس مجازات شته دی دالدي کبله نه چي زنا جرم دی بلکه لدی وجهی نه چي "د واده د ترون د کور درناوی ته یې

سپکه کړیده" دا نص او عبارت د مصر د قانون دی. او کله چې په خپر سره ورته وکتل شی د قانون دغه راز منطق د بنځی په هکله د هغه له مطلقه ازادي او خپلواکي نه سرچینه اخلي، ان تر دی چې کولای شی د لپه خه اختلاف له کبله خپل مېره طلاق کړي. په غربی ذهینت کې زنا یو شخصی عمل تصور شوی دی او د اسی وايی: چې د بی واده سری یو خای کېدل له غیر متزوجی بنځی سره خه تولنیز زیان پېښوی په د اسی حال کېچي دواړه سره رضایت ولري؟ حقیقت دا دی، چې وضعی قانون دی

مسئلې ته په تنګ نظر ګوری او شخصی عمل یو تصور کوي.

اما اسلامي فقه پدې هکله لوی نظر لري او د دوی دغه عمل ته تیری او اعتداء په کورنۍ نظام بولی، تیری په نسل باندي ګنې او هم تیری په هغه نظام ګنې چې خدای د بنځی او مېره اړیکې د یو ترون په واسطه پکې تینګی کړیدی او هغه د واده ترون دی. او خوک چې غیر لدی لاری نه بنېڅه خانته حلاله وګرځوی په ربستیا سره تیری کوونکی د خدای په نظام ګنل کېږي، او سره د نورو اضرارو او مفاسدو چې د دی عمل له کبله منځ ته راخی او د انسان له غیرت او فطری ناموس سره سازگار ندی په امراضو لکه سفلیس، ایدز او نورو باندي هم مصاب کېږي چې د دی تولو ملحوظاتو له کبله دا یو تولنیز جرم په اسلام کې تاکل شوی

چې د حدودو په کچ یې عقوبات مشخص شویدی.

او په نورو چارو کې لکه عبادات، معاملات او عقوبات خه توبیر د بنځی او سری تر منځ نه لیدل کېږي، یوازی دومره ده چې په اسلامي فقه کې دا ټول حقوق بنځی ته سره د بنځی د عفت ساتلو او وقار او شخصیت د نه مبتدل کولو او د هغه د عزت په رعایت کولو سره ورکوي. د بېلګې په توګه بنېڅه مکلفه ده چې لکه سری غونډی لموټخ وکړي خونز زمان په هغه جوماتونو کې چې جلا خای د بنځولپاره پکې نه وی جمعی ته به نه خې او په زیور د اخلاقو متخالقه کېدل چې د فتنې او فساد له خایونونه بچ وساتله شی او نارینه وته د خپل اندام او زینت له بنودلو نه په تینګه ممنوعه شویده.

دا خکه چي اسلامي تولنه کي کورني چي لومړي خښته د دی تولنى د جوري ده که روزنه او پوهنه ورکي په علیا او فاضله اخلاقو بناشی نو دا تولنه به هم د فاضله اخلاقو د نیکمرغی او صافونه برخورداره وی.

٧٠ - د بسخي پوهنه او روزنه: پوهان واي چي روزنى ته د مهذبنو تولنو په جوريست کي دېره ارتیا ليدل کېږي او روزنه یوازی د پوهنى او درس او کلاس محسول نشي تصور کیدای او سره د دی چي پوهنه بې کچه اغيزمنه سرچينه د روزنى ده، خو محیط او چاپيریال هم دېر موثر عامل د روزنى ګکيل کېږي، خکه رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فرمایلی دی: (هر مولود پخپل اصل فطرت او خلقت سره مسلمان پیدا کېږي، خو مور او پلار بې هغه یهودي، نصراني یا مجوسي ګرځوي. علماء حدیث واي چي مور او پلار یه حدیث شریف کي رمز او اشاره چاپيریال ته ده او د ټول چاپيریال او تولنى مهذب جوريست لومړي له کورنيونه پېل کېږي او په کورني کي د مور او پلار او تيره بیا د مور ثقافت او پوهى ته دېره ارتیا وي، لدی کباء ده چې په روایت د ابوداود له ابن عباس (رضی الله عنهم) نه دا حدیث ذکر شو^۱ چي رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فرمایل: د چا چې یوه لور یا یوه خور وي او هغه بې ژوندي بنسخه نه کړه او هغه بې سپکه نکړه (يعنى د بسخيتوب له کبله بې توهینه نه کړه) او پر هغى باندې بې زوي ته ترجیح ورنکرنو خدای به هغه جنت کي داخل کړي

نوکوم تعليم چې زوي ته لازم بولی، لور ته هم لازم وګنې، خپل اولاد یو د بل نه ګران ونه ګنې، او د هغوي تر منځ توبیر ونکړي. مګر د لور او خور د پوهنى لپاره دا شرطونه چې د هغى اخلاق او دين داري، تقوی او عفت وساتله شي، او هم د هغى د فطرت او خلقت سره سم کومه دنده چې ورسپارله کېږي د هغى رعایت وکړي. د هغى د پوهنى او روزنى څانګړيتوب په اسلام کي په نظر ونیول شي.

قرانکریم چي د هدایت او اصلاح سرچینه ده، خدای پاک خپل د وحی مبارک او مقدس ایات او خپل پیام او روستی احکام بشر ته په قرائت او لوست سره ورکی داسی پیل کوی چي : " ولوله^(۲) (ای محمده! قرآن) په برکت د نامه درب خپل هغه رب پالونکی چي پیدا کرپی دی تول مخلوقات ، پیدا کرپی دی انسان له توبو د ترليو شويو وينو خخه، ولوله (ای محمده! قرآن) حال دا چي رب ستا لوی کریم دی (پرتوولو کریمانو) ، هغه (رب پالونکی) چي بشوولی دی (خط انسان ته) په قلم سره، بشونه بی کرپیده انسان ته د هغوشیانو چي دی پری نه پوهیده (پخوا له بشوولو) دا په وضاحت سره علم د بشخی او سری دوارو لپاره لزمی او ضروری گنی، چکه خطاب انسان ته شوی او عام خطاب دی.

د اسلامي او وضعی روزنی توبیر

۷۱- د بشري تولنو اصلاح او سمون د تولو ادياتو او مادی فلسفو هدف دی، کله چي د قرانکریم اصلاحی تکلاري ته ئېر شود انبیاء عليهم السلام اد قصصو په لړ کي یو حقیقت په زړه کي تینګوی او سری جذبوی چي خومره هغوي پدی لازه کي له رېبونو سره مخامنځ کېږي خو بیا هم خپل هدف نه نه تېږې لکه چي شعیب عليه السلام وايی^(۳) : ان اريد الا اصلاح ما مستطعت و ما توفيقی الا بالله. عليه توکلت والیه انيب " زیاره": هر اندازه چي توان لرم غیر له اصلاح نه بل شی نه غواړم او پدی لازه کي توفيق له خدای نه غواړم او زما د توفيق او کاميابي مسأله د خدای لخوا ده او زه په هغه خدای اعتماد لرم او توکل کوم او هغه جل جلاله ته په زاري سره رجوع کوم " همداسي د تولو انبیاء عظامو او زموږ دنبي محمد (صلی الله عليه وسلم) جامع او کامل شريعه تول د بشر د نیکمرغی او اصلاح له پاره رانازل شوی دی، او زمزد د ګران نبی لوروالی د نورو نه د استن په لرلو سره روښانه برښی.

پرسنت عمل کول چي د قرانکريم درک او پوهيدو له کبله د قران کلى بلل کېږي، د اسلامي شريعت دوهمه سرچينه ده وروسته له کتاب الله نه چي لومړي سرچينه ده او سنت لکه د نوح (عليه السلام) کشتی د انسانی ټولنو د نجات اصلاح او حقيقی نیکمرغی دوهم لارښود دي. او که په پرتليز نظر د دواړو نظامونو تګلارو ته وګورو د خمکنی مادی فلسفو پلویانو په ختيغ او لويدیغ کي د روزنې د تګلاري په هکله یو شانته هدف لري او هغه د " صالح وطنوال" روزنه ده اما دي هدف ته د رسپدو لاري چاري سره بیلی دی خينې د صلاح نښه کار او تولید معیار تاکي او پدی اړه داسی تیت ستیح ته انسان راکوزوی چي لکه د کار د سامان اټو د یوی پرزا نه زیات ارزښت نلري او کله چي کار بند کړي نو لکه ورانه پرزا د کرکي وړ ګرځي چي بیا به یا د تولید سیمی ته دانګي، او یا به له سره ورته نه کتل کېږي او په دی توګه انسانی لور مقام نه نزول کوي او غورځي او یا به د ده د صلاح رمز په داسی روزنه کې وي چي له ټولو مقدساتو نه به سترګي اړوی او یوازی د خپل حزب تقدس او درناوی به کوي او پدی اړه دومره ډوب شی چي د لیونی په شان د وطن او وطنوالو نوری ټولی بنيګنی ده ته په نظر نه ورځي او نه به خوله ورباندي خوزولی شي، کنه د صلاح رمز او لور حزبي مقام ورنه اخیستل کېږي او په دی توګه له خپل حزب نه د نا مطلوب غړي په نامه شړل کېږي.

او یا به دی د صلاح په رمز داسی روزل کېږي چي د خپلی ژې، سیمی، نژاد او قومیت د تقدس لپاره د ناسیونالیزم د عصیت په ایدیالوژی داسی سمبالېږي چي نور قومونه او مليتونه ورته خادمان او بدر ګان غلامان بربنسی او دا د یهودانو د فلسفې نه سرچينه اخلي چي خان ته د خدای غوره ملت او نور وته د انسان په خېړه ځناوران وايی او د هتلر نازی فاشیسم چي پخپل کتاب "زما مبارزاتو" تر عنوان لاتدي یې لیکلی دي: د صهیونیزم د ایدیالوژی غکس العمل په داسی مفکوره وړاندې کوي، چي یوازی غوره نژاد آریاې نژاد بولی او نور ټول د دوی تر لاس لاتدي محاکومان ګئي.

داتولی فلسفی هدف ته درسیدو لپاره هر راز وسائل منی لکه چی
ماکیاولی غربی سیاسی فیلسوف داگبزه کری ده چی هدف ته درسیدو له
پاره هر راز وسائل په کار ورل کېږي نو، که خوک بنارونه سوزوی او
ملتونه ریپوی خلک وزنی او له هېڅخ راز تخریب، عامه وزنی او
ورانکاری نه پوهه نه کوی، خوخرنګه چې چپل حزب یا وطن ته وفادار
دی، د صالح غری په نامه تقدیر کېږي.

۷۳ - اما د اسلام نپی لید په پراخ نظر سره د قومیت، وطنیت او نورو
تنګو دائرو نه لورو، لویو آفاقوته کتنه کوی، او اسلامی رسالت بشپړه
انسانی روزنی ته پام لری، خکه دا دین د فطرت دین دي، نواصل او
جوهر د انسانیت ته پرته درنګ، نسب وطن او نژاد نه په خپر سره
ګوری، او لدینه هم په پورته معیار انسان د "مصلح" په صفت روزی،
خکه انسان چې مصلح وی نو صلاح نه ارومرو برخمن وي، اما
بالعکس صالح انسان د مادی فلسفو په تعريف هر کله مصلح نشی^۱
کیدای. هدف او غرض د اسلام لور او لوی دی او د دی دین د عامی
تکلاري نه سرچینه نیسي، خکه دا جهانی تګلاره ده چې تول بشريت
ته عام دعوت او بلنه ورکوی او دا هدف یوازی د صالحو اشخاصو په
روزنې سرته نشی رسیدلای خو مسلمانان د مصلحینو په توګه ونه روزل
شی او یا لېټر لېټه دوی نه پاک روزل شوی مصلحانه تولنی ته وراندی
نشی. خدای پاک فرمائی: "والذين يمسكون بالكتاب واقاموا الصلاه ..، انا
لانضيع اجرالمصلحين".

ینعنى هغه کسان "له دوی خینې" چې بنه تینګ نیسي کتاب "د قرآن په
لار بې له تردد نه په سمه روانېږي" او قائموی سه اداء کوی سره له تولو
حقوقو" لمونځ بیشکه موبه نه ضایع کوو ثواب "عوض بدل" د نیک
کارانو، چې خان او د نورو اصلاح ته متوجه کېږي "له دوی خخه".

او همدغه راز فرمانی^۱ و ما کان ربک لیهلك القری بظلم و اهلها
مصلحون^۲ ۱

يعنى: اوله سره ندى رب ستا، (اراده کوونکى د دى) چي هلاک کرپى
(اهل د) قريو په ظلم سره، حال دا چي وي اهل د دغۇ قريو (مصلحان
مومنان) چي انصاف کوي خپل تر مينخە او فساد په ئىمكە کي نه بىپا کوي
چي يوه دله نور و وزنى او مراد له قريه نه. په قران كريم کي چي دېر
خاپونه راغلى دى، بشارونه او ملکونه دى. همدغه راز علماء د نبى (عليه
الصلة والسلام) د روزنى موخي باندى بوه شوى دى: او لدى كېلە يولى
علماء د روزنى په تراو احاديث يېھ تصنیف کرپىدى لىكە هغە احاديث
چي په "الترغيب والترهيب"^۲ کي د روزنى په هكلە واغوندە شوى دى.
او دا مجموعه د احاديثو د انسان په نفس کي داسى اغېزمنه روزنە پيدا
کوي چي ارمۇرۇ د خير کار خواتە يېھ خويى او داسى رېبىسى د خير په
زىرە کي پىدى چي تل يې د شر او فساد خخە لرى ساتى او هىدا رنگە هر
خېرونكى چي شخصىت د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) تر خېرپى
لاتدى و نىسي په هغە کي تول اسلوب د روزنى پيدا كولانى شى، ئىكە هغە
لوى معلم او مربى د ماشومتوب ماھپىت او ارتياو تە توجه اپرى او خلک
د هغۇرى د عقولو په انىول تر خطاب لاتدى نىولى يعنى خانگىرى فرقونە
د هغۇرى تر منع په نظر کي نىولى دى لىكە چي د هغۇرى ذاتى استعداد
او طبیعت تە توجه کوي. د عقل، روح او جسم توانمندى تول د هغە
بایصىرته سترگو لاتدى و نوئىكە مولف تول مادى، روحى، مالى،
بىدنى، فردى، اجتماعى، تعبدى او فکرى احاديث يې د روزنى په اپوند
پكى يوئىخاي کرپىدى او هم ابن قيم الجوزى د "تحفه المودود فى احكام
المولود"^۳ تر نامه لاتدى د روزنى مسائل ورکى راتپول کرپىدى. هغە هم
د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د زوندانه لمەتربىسى انوارونه او

۱۱۷ هود

^۱ الترغيب والترهيب، لعبد العظيم المنذري ۵۸۱-۵۵۶

^۲ تحفه المودود فى احكام المولود، لابن قيم الجوزى رحمه الله.

احادیثونه خه د روزنی ارخونه راغونه کریدی خود راتلونکی مسلمانانو کره وره له هماغه سپیخلی پاکی ریستینی ارزیستونونه په الهام سره د نورو انحرافی شرقی او غربی خط السیر نه بچ پاتی شی او پدی توگه د دین او دنیا بسیگنی دواره د دوی په لاس کی پاتی وی او همدغه راز د "الادب المفرد"^۱ کتاب چی د "محمد بن اسماعیل البخاری" لخوا تصنیف شوی دی پدی کتاب کی تولی د روزنی چاری خپرل شویدی. لنده دا چی د سنت سرچینی نه روزنیز توجیهات د مسلمانانو لپاره په بشپره توگه شته دی که خوانانو ته په سکولونو او یونیورستیو کی تدریس شی نبوی روزنیه به د هفوی نصیب شی او د ماکیاولستی روزنونه به بچ شی چی تول پکی ریا، تظاهر او نفاق اچولو او گته پورته کولو مفاهیم دی. په ادب المفرد کی نبوی روزنیه ده، د اولادونو او یتیمانو روزنیه او تولنیز اداب او پر ماشومانو باندی د رحمت او مهربانی لاس رابنکل او هفوی سره په نرمه غبیدل او داسی نورو باندی مشتمل دی او هفه کی اقوال د صحابه واو د چینی تابعینو هم په دی اره شته دی.

نم ۷ - د پوهنه او روزنی پروگراموانه له نظام عام د یو ملت نه گنل کېبې: پوهنه او روزنیه د متمدنی پرمخ تللى نړیه د تولو نورو اهمو ارتیاوه په صدر کی خای لری او پدی نړی کې داسی یو ملت نشته چی د پوهنه او روزنی تاکل شوی کړنلاری نه لری. او دا هم یو خرگند حقیقت دی، چی دا کړنلاری د تولو د پرمختیا او وروسته پاتی هنداره ده او هر خومړه چی یوه تولنه د هوسابینی بشپړ او ته رسنیدلی وي، د هفه د پوهنه او روزنی کړنلاری د لورو علمی معیارونو پر بنست بنا شوی دی. او په داسی کړنلارو کی د تولنی د هر راز نیمگړتیا و د چارو چاره په نظر نیول شوی وي، اما له بده مرغه بېرته پاتی په رنخونو او ګراونو اخته تولنی هفه دی چی دې دیو پوهنه او روزنی کړنلاری ورباندی وټپل شي حال دا چی د فقهی او قانون پوهان د پوهنه او روزنی کړنلاری او

تکلاری د نظام عام (Order Public) خخه گنی خکه هر هفه وسیله چي د عامه گتو د لاس ته راولو په کارول کېږي اجتماعي وي که سیاسي يا اقتصادي د تولني د عامه بنسټيزو مبادئو خخه شمېرل کېږي چي عامه خلک یې غواړي او نظام عام حقوقی درنښت لکه حقوق الله په اسلامي فقه بکي لري او حق الله هر هفه حق ته ویل کېږي چي تولو . افراډو د تولني پورې اړه لري، خکه نو یو حزب يا یو حکومت نه شي کولای د پوهنې او روزنې داسې پروګرامونه په خپل سر وضع کړي چي د خلکو عقیدوي او دنیا يې مصالحو پر ضد وي او دا دومره د پام وړ ده ، چې عفو، تنازل او اسقاط ورکي نشي راتلای او مصالحی لاندې نه راځي . نو د پوهنې او روزنې کړنلاری د یو امت د نظام عام یا په فقهی اصطلاح د حقوق الله خخه دی چې خاصو توافقاتو سره خوک ورکي خلی نشي راوستلای او دا لکه عامه اداب (Bonnes mocurs) چې اخلاقی بنسټيز منل شوی مبادی او اصول دی چې خوک ورکي تغییر او بدېون نشي راوستلای . مګر په ډپره خواشینې سره زموږ ګران هیواد افغانستان کې خو لسېزی زموږ د اصلی پوهنې او روزنې په خای، په رسمي او غیر رسمي توګه د ماتریالیزم او تاریخي د یالکتیک او جامعه شناسی علمي د ضروری مضامينو په توګه جبراً په پوهنتون کابل کې چې دحالې پوهنې او روزنې اصول او اساسات یې پلی کول، لوستل کېدل او د خونانو عام ذهنیت یې مغشوشه او په اصطلاح دماغی وینځل ئې ورکولو او زما یادېږي چې محصلانو به ویل: یو راځي زموږ د دماغ نه تول دینې رزښتونه ویاسي او بل راځي تول ماتریالستی جرېږي ویاسي په رښتیا سره د فکري جنګک د ګرم و سره د تشدد او نیولو او وژلوبیا هم دغه فکری جنګک روانه او هم شوروی اتحاد دوخت خپل و تونه مخکي دیر زهرجن افکار پلی کول چې د یو واحد ملت په توګه د ورورولی مزی وشلیدی او د یوی خاوری داوسيدونکو په شان چې مشترک تفاهم سره ولري او د عامه گتو د نه ویجاريدو په اړه د فکري توافق اړېکې یې وشلولی او نتیجه کوم چې لدی کړکېچنی پوهنې او روزنې په لجن زاره ماده پرستو فلسفه کې لاس ته ورغله هغه د کړکې او نفرت فضاء جنګک او چور او

چپاول ، عامه وژنی دی. چې د افغانانو دېمنان ورته د خوشالی لاسونه پې قول او یوئی د بېل په ضد تقویه کول، خوبې پای کې دوی ته دا متروکه ورباتی شی، او افغانان تول سره تباه شی مګر « ۱۱ د سپتامبر » یوه لویه نړیواله فاجعه و چې نړیوال ائتلاف د امریکی په سر مشری، جوړه شوه او پخوانی سیاست د رئیس کارتر له زمانی نه تر او سه د افغانستان په اړه بدلون وموند او پخپله غلطه پالیسی او اهمال او تقصیر د افغانانو په هکله پوه شول او د امریکی د نوی سیاسی تګلاری له امله د تول نړیوال ائتلاف مرستی افغان ملت ته را جاری شوی او اوس اوس هر افغان ته فرض دی چې سره یو موقی شی او یو مشترک تفاهم ته سره ورسيپري او د اوستني تحولاتو په رنیاکی بې د تبعیض او تفرق نه په هوښياری سره د خپل ملي او اسلامي هويت په ساتلوا سره خپل هیواد ودان کړي.

۷- د اسلام د عقیدی او شریعت دین دی:

او شریعت بې د عقیدی له تینګښت نه خمه پایبیت نلري، نو اړومرو اسلامی پوهنه او روزنه د دواړو اساساتو په رنیا کې تر سره کېدای شی، او دا پوهنه او روزنه چې د الحادی فکرونو خلا ډکه کړي او بېرته اسلامی ورورولی، مینه او محبت په جنګ خپلی افغانی خاواړه کې پلی شي او دا هله را خرګند پېږي چې پوهنه او روزنه لومړي له کورنیو نه پېل شي او په مدارسو، مکاتبوا او پوهنتونونو کې په بېړه عملی شي.

په اسلامی کورنی نظام کې لومړي ماشوم د مور او پلار په غېړ کې وده کوي او اسلامی روزنه له هماغه وړوکوالی د ده په خټه او روح او روان کې خای نیسي. د قرانکریم ایاتو او د رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم) احادیثو ته چې پام واروو، ګورو چې د اسلامی کورنی د جورولو نه هداف، اسلامی پالنه او روزنه ده. لکه خرنګه چې اللہ تعالی فرمائی: « و من ایاته ان خلق لكم من انفسکم ازواجا لتسکنوا اليها و جعل بینکم موده و رحمة . ان في ذالک لایات لقوم یتفکرون^۱ »

زباره: او خینی له نبسو د (قدرت) د دغه (الله) دا دی چي پیدا کری
دی تاسی ته له نفسونو (خانونو) ستاسی بسخی (جوره) د پاره د دی چی
مایل شی دوی ته (او مطمئن اوسي) او گرخولی بی ده په منع ستاسی
او (د بخو) کي دوستي او مهرباني بيشكه په دغه (پيداکولو د مودت
اور حمیت په منع د ازواجو کي خامخا هپری نبئی د قدرت. دی د پاره
د هغه قوم چي فکر کوي د (الله په صنعت) کي.

نوکله چي بسخه او میره درحمت او نفسی اطمینان او متبادلی
خواخوری په فضا کي سره یو خای په صمیمیت او محبت سره ژوند
کوي، دغه راز ژوند ماشوم ته اعتماد او اطمینان وربنی او د مینی او
محبت روزنه ورکوي او دراز، راز عقدو او نفسی او روانی امراضونه
بي بچ ساتی چي دغه راز رنخونه د ده شخصیت ته په راتلونکی کي
سخت تاوان رسوي.

نو دغه نجوني چي د صبا میندي دی د دوی پوهنه او روزنه له هپرو
اهمو ارتیاو، او اولویتونو خخه دي، چي نشی کیدای د اسلامی نظام
پایبنت په عالمانه توګه غير لدی لاری نه خلانده مستقبل ولري. همدا
علت دی چي بستی شاعر وايی: "لام مدرسه اذا اعددتها اعددت
شعبا طيب الاعراق" يعني مور مدرسه ده که چيری مور مو منقفه کره او
اسلامی پوهنه او روزنه مو ورپه برخه کره، نو داسی ملت به روزی چي د
اسلامی مدنیت تینگی او پاکی ریبني خاوند به بی او د داسی ملت د
غرو تر مینع د مینی او محبت او وروری رشتی به تینگی وي چي نشی
کیدای په اسانی سره د نابودی خواته بی منع شی.

۷۵- او همدا داز لازم بولم چي د یولپر اسلامی مفکر انو نظر خرگند
کرم، خکه هفوی د مسلمانانو انحطاط او تخلف پدی وروستیو پیرپو
کي د یولپر عواملو موجب گهی چي بی یو بی د مسلمانی بسخی جاهله
پرپسندونه ده، خکه بسخه نشی کولانی خپله دنده د خپل اولاد د سمی
اسلامی روزنی په هکله سرته ورسوی. اسلام خلکو ته لاربیونه کوي چي
یوه تولنه هله د نیکمرغی لورپراو ته رسپری چي د هغی خلک نارینه وي
که زنانه صالح او با تقوی وي او دا صفات د پوهنه او روزنی له لاری

په سمه کړنلاره لاس ته ورځی نه د جهل له لاری. خدای پاک فرمایی: " و ان هذا صراطی مستقیما فاتیعو ولا نتبعوا السبل فتفرق بکم عن سبیله، ذلکم وصیکم به لعلکم تتقوون" ^(۱)، یعنی په تحقیق سره دغه زمانا لاره مستقیمه او سمه لاره ده، نو پر دغه لاره ولار شی، او پر هفو لارو مه خی چې تاسی د خدای هغه لاری نه لیری کړی، په دی توګه تاسی ته پدی برخه کې توصیه وکړه، خو تقوی مو په برخه شی. د بسخی د پوهنی او روزنی په هکله، لوړی ښایی دی حقیقت ته پام وکړو، چې په اسلامی مصادرو کې داسی یو صحیح نص نشته چې د بسخی پوهنې او روزنې تحریم کړی، او بالعکس ګورو، چې په حدیث شریف کې چې این ماجه له انس بن مالک (رض) نه روایت کوي فرمایی: " طلب العلم فریضه علی کل مسلم" یعنی د علم طلب په هر مسلمان فرض دی. او د تولو علماء په اتفاق سره بسخه په دی عام حکم کې شامله ده، او پدی هکله په ^(۱۱) فقره د الاحزاب د سوری د شان نزول په تفصیل کې اشاره وشه، چې کوم حکم په شرعی نصوصو کې نارینه و ته صادر شوی هماغه زنانه و ته هم شامل دی د بیل نوم اخیستلو ضرورت نشته، او په دی اړه د تولو علماء تر منځ خه اختلاف نشته، که خه هم دغه روایت په این ماجه کې په زیادات د و (مسلمه) نقل شویدی مګر محدثین دا زیادات ضعیف ګئی او د پورته ذکر شوی قاعدي په موجب هېڅ شک نشته چې دا حکم لکه نورو اکثرو احکامو په شان بسخه هم ورکی شامله ده.

۷۹- استاد محمد رشید رضا په خپل کتاب کې " د بسخی حقوق په اسلام کې" تر نامه لاتدي داسی لیکلی دی " یو د پام وړ موجه د امهات المؤمنین د تعدد وجهه دا و چې هفوی د یوی مدرسی په حیث تولو بسخو ته د دینی احکامو بنوونه او روزنې ورکړی او سریو هم د خپل دینی احکامو پوبتنی له هفوی نه کولی.

دكتور مصطفى السباعي ليکي چي د بسوونى او روزنى په هکله کومى غوبىستنى چي له سريو خخه کېرى له بىخونه هم دا مطالبه ده چي علم په زiyor خان سينگار کپى بىخه مکلفه ده چي پر الله (ج) ايمان راوري او هم مکلفه ده چي پر تولو معتقداتو معتقده وي، د الله پاک د امر اطاعت او د نهی نه خان و زغورى، او دا یتول په علم سره حاصلېرى، او که چېرى علم ونلى او د پوهنى او روزنى نه محرومەشى نو د اسلام په دين نه پوهېرى او په نتيجه کي کەلب د تبشير دعوت سره يانورو فلسفو ته د وربىللو سره مواجهه شى دېز زر تر اغېز لاتدى ورخى، او لدی کبله دوى په بىرې بىا اسلامى تهذىب او سلوك او اخلاقيات پرېردى، عقیده وينا او یتول کپه ورھ د کفارو منى.

دا چي يوه ناوى خپل خاوند تەخە مشروب وراندى کوي په داسى حال کي چي مخ يې لوخ وي. د رسول الله (ص) په حضور کي او دا حدیث په صحيح مسلم ^(۱) کي دى. دا او داسى نور احاديث لکه ^(۲) د خشمعىه بىخى حدیث چي رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته راغله او پوستنە يې ورخخه کوله او فضل بن عباس هغى ته وکتل او هغى هم ورته وکتل بىخه هم خوانه او بنايسته وه او فضل هم خوان او بنايسته و. نور رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د فضل مخ بلى خواته واراوه، دا حدیث يو مرجع استدلال دى د مخ لوخولو د جواز په هکله اما سر او غاره او متي او سينه لوخول ناروا دى او یتول فقهاء په حرمت د دغۇ خايونو د لوخولو اعتراف لرى پر دغه مطالببو ضرور باید بىخى پوه وي، خود شريعت په مقتضى خانونه عيار کرى نو پدی تراو.

۷۷- هغه علوم چي بىخى ته يې زده کپه فرض عين ده او هغه علوم چي زده کپه يې فرض كفائيي ده: د هغه علم طلب چي د ايمان اصولو او د شريعت اسلامى ضروري اركانو او حلال او حرامو پورى اره لرى

^(۱) مسلم/۱۹/۳

^(۲) دا حدیث له ابن عباس رض الله عنهمما نه روایت شوي دى. فتح الباري ۸/۱۱
امام احمد رحمة الله ۲۱۱/۱

فرض عین دی او فرض کفایی د امام ابوحامد غزالی په وینا د مباحو علومو زده کړی پوری اړه لري چې د دنیا یې چارو د سمون لپاره ورڅه استغنا نشي راتلاني لکه د طب علم چې د بدن د روغتیا لپاره ضروری دی او هم لکه د ریاضی علم چې معاملات ، وصایا او د میراث توزیع او ترکه ورته اړتیا لپری او همدغه راز د تولو صنایعو زده کړه لکه او بدل ، ګنډل ، کرل ، پخول او داسی نور چې د تولنی اړتیا و خخه ګنډل کېږي دا تول پدی شرط چې اسلامی ادب په زده کړه کې رعایت شی او په مناسب کیفیت سره وی او هم پری لارمه ده چې اصول د روزنی ولولی خود اولادونو روزنه او د کورنی د امورو بنه رعایت وکړی شی ، نو پدی بنسټ ویلای شو چې علوم په اسلام کې دری ډوله بنودل شوی دی لومړی هغه علوم دی چې زده کړه یې واجب دی ، لکه عقاید ، تفسیر ، حدیث او فقه .

امام بخاری د (باب الحیا فی العلم) ۱۸ د عایشہ (رضی اللہ عنہا) نه روایت ذکر کوی چې فرمایلی یې دی (نعم النساء نساء الاتصار لم یمنعهن الحیاء ان یتفقهن فی الدین) یعنی د انصارو بنه خه بنسټ بنه خی دی چې حیا هغوي نه منع کوی له زده کړی حاصلو نه په دین کې پدی حدیث شریف کې یوه خانګړی متود د اصول تدریس ته هم اشاره ده چې په زده کړه کې حیا او تکبر د پوهی په لاره کې لویو موانعونه ګنډل کېږي او حینا چې لوی وصف د ایمان داری دی که چېږی سبب د یو شرعی حکم د پت پاتی کیدو شی مذمومه ده او پدی توګه د تعلیم فضا د داډ وړ او کمال د ازادی سره بنودل کېږي .

دوهم هغه علوم دی چې زده کړه یې مباح وی لکه مخکی مو اشاره وکړه دریم : هغه علوم دی چې زده کړه یې حرام او منوع وی لکه العادی ایدیالوژی چې شریعت سره سمون ونلري .

او بنايی دی تکی ته پام واروو ، چې په عامه توګه د مسلمانانو نارینه دی که زنانه بیرته پاتی کیدل د بنوونی او روزنی په برخه کې ، ټولی نړی ته زیانمنه ګنډل شویده ، ظکه چې د اسلامی مدنیت خپریدل که چېږی خنډونو سره د استعمار لخوا نه وای مخامنځ شوی ، بشريت ته د او سنی

مادی مدنیت پر خای چې تول معنوی ارزښتونه د مادیاتو د ګړندي هڅو بنکار شوی دی، روحی اخلاقی او معنوی هڅو ته یې خپل مقام د مادیاتو سره سم د اسلامی عالی نصوصو په رنای کې وریه برخه کیدل یو لړ اسلامی پوهان د مسلمانانو انحطاط او تخلف پدی وروستیو پېړیو کې د یولر عواملو له کبله ګنې چې یود تولونه ستړ عامل د مسلمانی بسخی جاھله پرینسپیول دی. څکه بسخه مور ده او مور لوړنی مدرسه ده چې ماشوم یې غږې کې روزل کېږي، نوکه مور متفقه متدينه او د شریعت پر مقاصدو پوهه وي، همدغه شان اولاد روزی.. او که چېږي د اسلام تاریخ ته کتنه وکړو، په سلھاو عالماني، محدثاني بسخی وینو چې د تراجمو کتابونه د هغوي سیرت په ویاړ سره ذکر کوي.

۷۸- لکه خرنګه چې ګورو پدی اروند محمد بن سعد پخپل کتاب کې د "الطیقاتو" په نامه د اووسو (۷۰۰) بسخو نومونه د حدیث شریف د پوهو راویانو په توګه له رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نه ذکر کړیدی همدغه راز ګورو چې د ساره په نامه د عمر بن عبیدالعزیز (ج) لور لویه روایت کوونکی د احادیشو ده، چې دپرو امامانو د هغې پر روایاتو اعتماد کړیدی. په دی لړ کې صاحب التراتیب الاداریه لیکلی دی چې: القلقشندی په صحیح صورت سره دا نقل کړیدی: چې بسخه په ټولنیزه او دله ایزه توګه، لیک لوسټ او پوهنه او روزنه حاصلوله او له سلفونه هېڅ یوندی لیدل شوی چې د هغوي دا عمل یې غندلی وي. د امام بخاری روایت "کریمی" نه چې یوه د دا دور راوی او د علم حدیث پوهه زموږ د وینا د واقعیت ګواه دی.

همدغه راز د صلاح الدین ایوبی د خور تعلیق او حاشیه په سنن ابوداود باندی، او د شیخ علاء الدین سمرقندی حنفی لور د فاطمی په نامه چې یوه لویه فقیه د مذهب وه، او د پلار شاګرد یې شیخ علاء الدین کاسانی له فاطمی سره واده وکړ او د خپل استاد پر کتاب "تحفه النقها" مشهوره شرحه د البدائع الصنایع په نامه وليکله چې د حنفی مذهب له مهمو مراجعو خخه ګنل کېږي او همدغه وجه و چې خلکو به ویل: تحفه یې ورله شرحه کړه او لور یې ورله ورکړه. ویل شوی: چې کله به

یې مېرە خطا کيده صواب تە فاطمى راڭرخاوه او هر كله بە د فتوى خواب د دى او د دى د پلار پەلىك او امضا ورکول کيدل او كله چى واده شوھ ، فتاوى بە د دى او د دى د پلار او د دى د خاوند پەلىك صادرىدى. (۲۰)

دا او زمۇرد امت د اسلامو درېغ د بىخۇ پوهنى او روزنى پەھكەلە چى بىنە ثمر او داسى لور علمى شخصىتىنە د بىنى پوهنى او روزنى د بىخۇ خېگىندویھ واقعىت دى.

دا بىنېي چى اسلام د هر دين او ائين نەزىيات پوهنى او روزنى مسئالى تە پام ساتلى دى، او علم او زىدە كېرە يې پە مسلمانانو فرض گرخولى دى او دا خبرە يقىنى دە چى كوم خطاب چى نارىنە و تەشىۋى وى ھماگە خطاب بىخۇ تە ھم دى. لىكە د لىمانخە پە اداء كولو، د روزى پە نىيولو، د حج پە كولو او داسى نور. هو يۈلر خاص احکام دى چى يوازى بىخىنە تە د هەفى د فطرت د غوبىتنى سەرە سەم ورته جلا شوي دى.

رسول اللە (صلى اللە علیه وسلم) كله چى عمير بن وھب مسلمان شو، خېپلو اصحابو تە و فرمایل خېپل ورور تە مو پوهنە پە دين كې ورکپى او د قران لوتت ور زىدە كېيى. ^۱ او لىدېنە داسى خېگىندېپى د چا چى اسلامى احکام زىدە وى او ياخىدە لې احکام يې زىدە وى. پىرى لازم دى چى نورو تە يې وېنى دانە بىايى چى مسلمانان پە عموماتو اكتفاء و كېرى او ووائى چى اسلام د هر زمان او مکان سەرە جوربىست لرى او نور تفصىل ورکى ورنكراي شى اسلامى ھدایات بىنېي چى مسلمان پە هەرە خانگە پە تىرە بىيا د اسلامى علومو پە بشپېر تفصىل خان پوه كېرى دالدى كېلە چى او سە عەرمونە لە او علومو پە هەرە خانگە كې دېرانكشاف كېرىدى او نىشى كىدای لىكە د ابن سينا زمانە يو سپى پە طبىعى او اجتماعى تولو علومو كې بشپېر تحصىل ورکراي شى نو خەكە يې تخصصات پە هەر علم كى لازمى بىللى نولدى كېلە دى زمان تە د تخصصاتو عصر ويل

کېرى او په مقدمه مجله الاعکام العدليه کي دی خبری ته گوته نیولى
شويده.

رسول الله (صلی الله علیه وسلم) خپل د تره زوی عبدالله بن عباس
(رضی الله عنہما) ته داسی دعا وکړه: "اللهم فقهه فی الدین و علمه
التاویل" ای خدايی ده ته. فقاہت په دین کي ورکړه او په تاویل او تفسیر
کي یې پوه کړه"

79- فقاہت هله چاته وریه برخه کېرى چې د استنباط او اجتهاد توان
ولري او د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د همدي دعا په برکت و چې
عبدالله بن عباس (رض) ته، چې ترجمان د قرآن لقب ورکړشو او رئيس
المفسرين او لور د پوهی مرجع او د معتمد نظر خاوند و ګرځیده، چې
تر او سه د تولو علماء د اقنانع ور رای د قرآن په تفسیر کي د هغه نظر
دي.

او د هغه د بشپړ علم خرگندويه بیلګه د خوارجو سره یې مناقشه ده،
چې دی وائی زه علی (رض) خوارجو ته ور ولپېلم خو په حورویه نامی خای
هغوي سره مباحثه وکړم، نو هلتنه هغوي ماته وویل: "لارکم اللہ" یعنی
حاکمیت یوازی د خدای (ج) دی دالله (ج) له حکم نه بل حکم پرته نشته،
نو علی ولی په حکمیت درخلکو راضی شو.

ما هغوي ته وویل: دا ریستیا ده چې یوازی حکم د خدای دی، مګر
تاسی نه گوری چې خدای د بسخی او میره تر منځ اختلاف او شخړه کي
د حکم تاکلو امر کړيذی او فرمایلی دی چې: "فابیعوا حکما من اهله
و حکما من اهله" ایا د میره او بسخی مسئله مهمه ده او که د تول
امت مسئله چې وینی توبی نشي او د هغوي شخړی بی د جنګ او
تباهی له لاری چل شی، هغوي وویل: چې د امت مسئله تر تولو مهمه
ده. نو ما وویل پدی خبره مو قناعت وشو او ما وکړای شو ستاسي دغه
سوال خواب کرم هغوي وویل: هو بیا هغوي وویل: هغه له خانه د
امیرالمؤمنین صفت لري کړ، نو چې امیرالمؤمنین ندي، امير الکافرین
دي ما وویل: تاسی اوريدلی دی او فکر کوم تاسی ته به رسیدلی
وی، دا چې د حدیبی په ورڅه کله چې سهیل بن عمرو رسول الله (صلی

الله علیه وسلم) ته راغی، او رسول الله ، علی (رض) ته و فرمایل چی و لیکه پدی مسئله باندی سوله و شوه د محمد رسول (صلی الله علیه وسلم) او... هفه وویل: که چیزی موبه پوه شو چی ته رسول یی نوتاسره به نه کو جگره نوبیا رسول الله (صلی الله علیه وسلم) علی (رض) ته و فرمایل: چنی پاک کرمه در رسول الله لفظ او و لیکه د محمد بن عبدالله لخوا. ما هفوی ته وویل ایا ما خواب صحیح در کر هفوی وویل: هو، هفوی نه دوه

زره کسان و گرخیدل او شپر زره بیا هم پخپل فکر پاتی شول. زما په نظر د خوارجو استدلال پدی ایه کریمه "ان الحكم الا لله" باندی بنا شوی و، چی دا ایه په دری خایه لومړی په سوره انعام ۵ ایه کی، دوهم او درېیم په سوره یوسف، ۴۰ او ۶۷ ایاتو کی بصراحت سره دا معنا ورکوی چی حکم په ټولو امورو کی د دنیا د هفه احکامو پر بنسته وشی چی خدای بشر ته رالیېلی دی. یا په بل تعبیر سره سیاست د دنیا په دین سره وشی یعنی یوازی حاکمیت په مطلقه توګه د خدای (چ) ده نه د بل چا او ټول شیان په کائنا تو کی د ذات باری تعالی تر حکم او تدبیر لاندی سیر کوی او پدی معنا بنا یابی ټول مسلمانان پوه شی خکه دا د لاله الا الله د کلمی مقتضی ده، او نه صحیح کېږي ایمان تر خو چی د خدای په حاکمیت او د شریعت په نفاذ تصدیق

ونشی:

اما د ابن عباس (رض) کمال د پوهی پدی کی خرگند پوی چی هفه کمال د شریعت د کلیه مبادیو او عامو قواعدو په لولو سره تفسیر کاوه او دا په واقعی فهم دی خکه د شریعت شمول او کمال د ژوندانه د ټولو غوښتنو په هکله دا معنی نه ورکوی، چی پرهه جزئیه او هره حادثه بعینه تصریح وکنی، او دا امکان نلری، حقیقت دا دی چی هفه اموروته چی تغییر نه مومی او د زمان او مکان او ظروفو تر اغېزی لاندی نه راخي او بدلون نه مومی، شریعت ورته تفصیل ورکپیدی لکه د کورنی چاری او لکه حدود او تعبدی امور. اما داسی امور چی اصل هدف یی ثابت وی، خو صورت او اسلوب یی د زمان او مکان او نورو عواملو تر اغېزی لاندی راخي او تغییر مومی شریعت. داسی چارو ته

د کلیه قواعدو او عام مبادنو په توګه بنستیز اصول وضع کړیدی او جزئیات یې د مجتهدینو اجتهاد ته پرېښی دی خود زمانی او مکانی غوبښنو سره سمون پیدا کړی لکه د دولت اقتصادی چاری د پوهنۍ او روزنۍ اړتیاوی او بدلونونه او اداری چاری د ترافیکی سیر او مرور ټوانین او هم سیاسی چاری. اما پدی اړه مجتهد بنایی بنه پوهوی او اهليت کامل ولري او د ده اجتهاد کوم نص سره مصادمت ونلري. نو کوم مشاور قانونی چې د اسلام په هکله پوخ بکروند ونلري نشي کیدای چې په دولتی چارو کې موظف شی خکه دا تول پلانونه او نظامونه بیا خرابېږي لدی کبله ده چې تحصصی قوي پوهی ته په هره خانګه هوب مخکی د دی زمانی د اهمو اړتیاو خخه اشاره وکړه او لدی کبله موږیا تکرار کړ چې د ابن عباس (رض) استدلال پر همدي مفهوم و خکه په سیاسی چارو کې مسئله د حکمیت د الله له حاکمیت او د شریعت له حکم سره خه تضاد نلري او دا د شرعی حکم لاندې رائې او په جزوئیه مسائلو د سیاسی چارو کې داسی قید نشته کله چې عامه سیاسی تګلاره په اسلامی موخه بنا شوی وی.

نو هر راز بدلونونه چې د عامه بنیگنو له پاره او د ترقی او پرمختګ له پاره د حکومت له خوا اخستل کېږي جواز لري، تر خو چې هدف او عمومي چوکات د اسلامي اصولو سره تضاد ونه لري.

د خبری له لاري تخصصي پوهه لاس ته را ورل

۸۰- له دی خبری نه مراد په تولنيزو او طبیعی علومو کې د نظریاتوله پلې کولو خخه دی، کوم چې په درسي تولگي کې لوستل کېږي د بېلګې په توګه که خوک د شرعیات پوهنځي لولی، خو قاضی نشي او خپله نظری پوهه په قضایي چارو کې پلې نکړي قضایي خبره ورته نه حاصلېږي همدغه راز که خوک طب لولی خودا نظری معلومات په لابرتواري او تشریحی معاينو عملی نکړي هغه د طبابت په چارو کې بې خبره ډاکټر وي حتی په تدریس کې له پوهیالي نه تر پوهانده رسپدل په هر دری کاله متواصل تدریس سره یو بحث وړاندې کول چې د ترفیعاتو له کمیتې نه پاس کېږي دا تول ده ته خبره په تدریس او تالیف کې ورکوي همدغه راز په قضایي او خارنوالي او لیکوالی او نورو چارو کې او همدغه راز په حربي چارو کې د خبری حاصلوں او عملی او فني تجارت لاس ته را ورل د ملک په ودانولو کې انکار نه منونکی حقیقت دی.

اسلامي پوهانو د عصری فني خبری او علومو لاس ته را ورل کفایي فروضو خخه ګنلي دي، خکه الله (ج) چې خلک، تفکر او تعقل ته رابولي فرمایي: "وَمَنْ أَيَّاتَهُ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوْدَةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لِيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ وَمَنْ أَيَّاتَهُ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْخَلْقَ الْمُتَكَبِّرِ الْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لِيَاتٍ لِلْعَالَمِينَ" ^۱

ژیاره او خینې له نبیو (د قدرت) د دغه (الله) دا دی چې پیدا کړي دی تاسی ته له نفسونو (خانونو) ستاسي بشخ (جوره) لپاره د دی چې ما بل شې دوی ته (او مطمئن اوسي) او ګرڅولی یې ده په منځ ستاسي (او د بشخو) کې دوستي او مهرباني بیشکه په دغه (پیدا کولو د مودت او رحمت په منځ د ازواجو) کې خامخا ډېری نبېي د قدرت دی لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (د الله په صنعت ګری کې). او خینې له نبیو

(د قدرت) د دغه (الله) پیدا کول د اسمانونو او (پیدا کول) د خمکی او اختلاف دی د ژبو ستاسی او (بل اختلاف دی) د رنگونو ستاسی بیشکه په دغه (اختلاف کې) خامخا ډېری نبې (د قدرت) دی لپاره د عالمانو پوهانو

او په حدیث شریف کې رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فرمایلی دی: "خوک چې د علم د طلب په لاره کې ووځی، هغه د خدای په لاره وتلى تر خو چې بېرته راګرځی"^(۱)

لدي گبله هغه علم چې د خدای درضا لپاره کسب شي او آثار یې د نړۍ د مادی او معنوی ګټو په لاره کې استعمال شي له هغه علم نه عالم وروسته د مرینې نه هم بې برخه نه پاتی کېږي او کله چې یوسف (ع) خپلی خبری او اوپوهه د خزینې پر اشراف او کنترول وړاندې کړي، قرانکریم د هغه وصف داسي را خرګندوی: "اجعلنی علی خزانې الارض، اني حفیظ علیم"^(۲)

ژباره: وویل (یوسف (ع) باچا ته) چې مقرر کړه ما پر خزانو د خمکی (د مصر) بیشکه زه بنه ساتونکی (داموالو) بنه پوهه یم (په وجوده د تصرفاتو او جذب د فوائندو، نو باچا یوسف ع ته د خزانو کلی ګانې وروسپارلی او د سلطنت تول اختيار یې ورته ورکړ. نو د خبری حاصلوں د دنیا یې، په چارو کې لکه اقتصادي او مالی پوهه چې یوسف (ع) ورڅخه برخورداره واو بنه چلنډ او انتظام په اړوند یې چې د خدای د رضا لاس ته را پړلو سره د مخلوق د هو ساینې او رفاه سبب ګرځیده دا غوبښته یې باچا ته وړاندې کړه.

۸۱ - په هغه کتاب کې چې الله په دی عصر د سائنس کې "تجلى کوي" تر عنوان لاتدي لیکل شوی دی، دیرش مقیالی د دیرشو لویو امریکایي پوهانو چې د ډول، ډول علمی تخصصاتو خاوندان په سائنسی خانګو کې دی په اوښی وخت کې خپری شوی دی.

^(۱) دا حدیث ترمذی روایت کړیدی.

^(۲) یوسف ۱۵۵

د دی مقالو توله محتوى د الله تعالى د وجود ڏلal دی چي په هر ارخيزه چپنو کي دوي خرگند کويدي . خو دا تولی مقالی چي وکتل شی دغه یو ایت کي لنديز تبلور کوي چي : " افي الله شک فاطر السموات والارض^(۱)

ڦبار: آيا په وجود د الله کي خه شک شته دی، هسى الله چي بي له مثاله نه پيدا کونکي د اسمانونو او د زمکو او د هغه مخلوقاتو چي د هغوي تر مينځه دي

يعني دده په واجب الوجود کي خه خاى د شک او شبهد نشته! د علوياتو او سفليلاتو دقیق نظام شهادت ورکونکي په وجود الله دی . برهان د خلق او برهان د نظم دواړو پر خالقيت او تدبیرکونکي د کائناتو او نظم کي ساتونکي باندي دلات کوي .

برهان د نظم چي دغه تول کائنات بي په داسي یو نظم سره چلونکي دی چي هیڅ ور کي خلل نه پېښېږي او تول سماوي اجرام تروپی ذري پوري په خپلو مدارونو یسي په صحيح ترتیب سره چورپی او مدا او جزر د سيندونو په منظمه توګه نه زیات او نه کمېږي، دا د نظم برهان لږ دلات کونکي په وجود او مدبریت د الله تعالى له برهان خلق نه دی چي بي مخکيني مثال نه یي دا تول مخلوقات پيدا کړيدي .

او دا تولی مقالی نشي کيدا چي دلته رانقل کړو، د بېلګي په توګه یوی مقالی ته د تاسی توجه اړوم طبیعی دلایل په وجود د الله: دا مقاله " بول کلیرانس ابرسولد" استاذ د طبیعی علومو اورئیس د دیپارتمنت د ذروی نیرو، او عضو د هستوی چپنو او ذروی ماهیت لیکلی دی: چي لړ علم انسان العاد ته رسوی اما ډبر علم او دقیق سوچ په فلسفه کي بېرته انسان دین ته راګرخوی، دا د انگلیسی فیلسوف فرانس بیکن نظریه ده چي دری پیړی مخکی ویلی و. مګر ده پری داسی توضیح ورکړي دی چي : تولو خلکو یا د عقلی فاسفی او یا دروحاںی مبدی په طریقه دا حقیقت منی چي یوه ډېره عظیمه قوه او یوه معجزه

لرونکی نظام په دی کائنا تو کی شته دی، چي ډپر لور دی لدینه چي د مصادفت یا نور خود په خوده حoadثو په نوم تفسیر وکرای شی، او کله چي د انسان عقل او تدبیر د یولوی تدبیر او قوی په مقابل کی عاجز کپری او د استعانت غوبښنه ورنه کوی پخیله د الله په قوه او تدبیر او وجود دلالت کوی. دی وائی: هر خومره چي علم او خبره وده کوی هفومره د خدای (ج) لوی قدرت او تدبیر کائنا تو کی گوری او خکه انسان د ناتوانی احساس کوی: دا په حقیقت کی د دغه ایت قرانی تفسیر کوی چي فرمائی: "انما يخشى الله من عباده العلما" او له علماء نه مراد هر هغه پوه دی چي په ذری علم کی وی یا په عامه توګه په طبیعی علومو کی وی او یا تولنیزو علومو کی وی والله اعلم و صلی الله علی الہادی الامین و علی الله و اصحابه اجمعین.

۸۳- منظور دا دی چي نن زمان کوم علوم چي د جغرافیه ، تاریخ، کیمیا، فزیک، هندسه او نورو په نامه په سکولونو کی تدریس کپری تول د اسلامی اساساتو سره توبیر نلری او تولو ته په قرانکریم کی اشارات شته دی او د ساینس علوم شیطانی علوم بلل غلطه خبره ده خکه هر خومره چي علم ډپر حاصل شی هفومره د الله (ج) په ذات او صفاتو خلک معترف کپری. علما وایسی کله چي داروین خپله العادی نظریه بنا کړه خو وخته د خلکو اذهان یې مغشوشه کړی و، اما کله چي انشتاین د نسبیت نظریه بنا کړه نو په علمی توګه د الحاد نظریه ماتی و خوره او یوازی ناپوه کسان د داروین پلوی کوی خکه انشتاین په خپل کتاب کې (هغه نړی چي زه یې وینم" تر عنوان لاتدی لیکلی دی وایسی زما ایمان پر خدای د نورو عادی خلکونه توبیر لری، خکه ماته د خدای وجود او موثریت یې له وړی ذری نه نیولی ترلویو اجرامو پوری په ساینسی خپرنو را خرگند شوی او زه پرې پوره یقین لرم.^۱ او کله چي انم تجزیه شو او د جز لایتجزی خبره ختمه شو، هلتہ انشتاین مشاهده کړه چي وړی ذری چي هر یوه کې مثبت او منفی التریکی بار

Charge وجود لری او په بیره د خپل هستی نه چورلېبېي قوه د جذب او دفع یې يو برابره ده، نو بنایی مثبت، منفی خبشی کری، نو بناء دا نیرو له کومه کوي چې داسې په سرعت او قوت سره چورلېبېي، او پدې سوچ کې دېر بیخوده پاتې و، خوبیا یې درک کر چې دا قدرت په خارج د طبیعت او ماده د دی هستی کې دی، نه په داخل ددی ذروکې او هم یې تصویر د کائناتو په دی وړی ذری کې ولیده، نو هک حیران شو، او بالآخره په یقین او جزم سره یې وویل" په وراء د طبیعت کې یو عظیم قدرت شته او هغه خدای دی چې پخپل عظیم قدرت سره له دی وړی ذری نه نیولی تر ټولو لویو اجرامو پوری ورته خلقت او بدیع نظم ورکړی دی.

هو هغه ذات واجب الوجود دی چې د ټولو رسولاتو او نبیانو له خوا د خدای په رالېرل شوی صحائفو او مقدسو کتابونو او په آخر کې د خپل جامع کتاب قرآن مجید په رانازلولو مخکی لدینه چې د انشتاین په شان علماء پری اعتراف وکړی په کمال ذات او صفاتو سره ټول عالم بشريت ته ابلاغ شوی دی . که انشتاین پر یو ایخ د میتافزیکی هستی د علم له لاری معرفت شو، خود قرانکریم جامع او هر اړخیز بیانات د الله په وجود او کمال ذات او صفاتو او د الله په وحدانیت او خالقیت او مدبریت او نورو صفاتو بشپړ حقایق وړاندې کړیدی او که په دېر لندېز سره دا مطلب د حکمت تشریع که وشم کولای افادة کرم ویل شوی دی چې د ټول قران معنی په اجمال سره په الحمد لله او دالحمد لله معنی په بسم الله کې دی او د بسم الله ټوله اجمالی معنی په (با) کې دی او د (با) معنی په عربی لغت کې الصاق دی چې د ارتباط او تراو معنی ورکړی او اول توری د کلام د پیل دی چې پدې استعمال سره ټولو کائناتو تراو له الله تعالى سره ټینګول او ورته د اخلاق سر تیټمول او غایه او موځه د انسان د ژوند پر الله اعتراف کول او عبادت یې کول دی او له شرک نه په هرې بنه چې وی خان ژغورل دی او خپل ټول ژوند او مرګ او

عبادات او یولی هخی یوازی او یوازی د الله (ج) د رضا لپاره گو خول دی او یوازی همدغه راز عقیده او عمل کولای شی ورته نجات ورکری او دا یوازینی سمه لازه ده او نوری لاری کبری وری دی د بشر نیک مرغی ورکری نشته.^(۱)

۸۴۸ - یوه دله داسی خلک دی چی پخپله د دین پراخه افق تنگوی او انصاف په خپلو کرو ور کی نه کوی لکه خرنگه چی امام غزالی (رح) وائی: "من لم یعرف الھیئه و التشریع فهو عنین فی معرفه الله تعالیٰ"^(۲) یعنی خوک چی د فلک او تشریع د فلک باندی پوه نه وی نو د الله تعالیٰ د معرفت په اره توان نلری. لدینه دا خرگند ہبی چی د فلکیاتو علم مخکی له غزالی نه وجود در لود، او هدف د دی علم د زده کرپی هم خرگند ہبی چی اسلامی فضایی تحقیقات یوه وسیله له وسایل د الله د معرفت بنسودل شوی دی، خوپه دی ترخ کی په پیدایش د اسماونو او خمکی تفکر وشی او په نتیجه کی د الله تعالیٰ د خالقیت صفت علماً ورته ثابت شی. الله تعالیٰ فرمائی: "ان فی خلق السموات و الارض و اختلاف اللیل والنھار لایات لا ولی الباب، الذین یذکرون الله قیاماً و قعوداً و علی جنوبھم و یتفکرون فی خلق السموات والارض ربنا ما خلقت هذا باطلاب سبحانک فقنا عذاب النار"^(۳) ژباره: بیشکه په پیدا کولو د اسماونو او خمکی کی (سره له هفو شیانو چی د دغو دواړو کی دی) او په اختلاف د شپی او ورئی کی (چی تل او برد ہبی، لنه ہبی پرله پسی خی او را خی کله. رهنا کله تیاره کله یخ او کله تود ہبی) هرو مرو دلائل دی (د الله د قدرت) لپاره د خاوندانو د (خالصو عقلونو دغه عاقلان) هغه کسان دی چی یاد وی الله په ولاری او په ناستی او په اړخونو خپلو (چی پراته وی) او فکر کوی دوی په پیدایشت د اسماونو او خمکی او (د مافیهمما) کی (نو وایی) ای ریه

^(۱) جهانی که من می بیمن ص ۴۰ نوشته انشتاین چاپ تهران

^(۲) التصیریح طبع کامل ص ۳ تالیف امام الدین بن لطف الله الlahوری

^(۳) ال عمران ۱۹۰ - ۱۹۱

زموږه انه دی پیدا کړی تا دا مخلوقات عبیث (بی حکمته) نسبت د پاکی دی تا ته (له ګردو عیبونو) نو وساته موبو له عذابه د او (د دوزخ نه)!

د فاضل رومی د چغمیني د کتاب شارح د بیان لنډیز پدې هکله دasic دی چې: تفکر په کاشاتو کې ډېر خېر او تعمق کېدو ته اړه لري او علم د هیات همدغه دنده تر سره کوي.^۱

اویس دasic بدورد پر دی علم ویل کېږي چې داعبا له علم نجوم نه دی. نوبنایی لنډه اشاره د فرق د هغوي تر منځه دasic وشي. چې علم فلک یا هیات له احوالو او حرکاتو د سماوي اجرامو بحث کوي او هېڅکله دغه اجرام تاثیر کوونکي په شیانو نه ګنني او که چېږي داس عقیده ولر بیا یې تعلیم حرام دی، ئکه که کواكب علت فاعلی خوک و ګنني نو پېشکه چې مشرك کېږي.

(اعاذنا اللہ من هذه العقیده) نو دا تبول احادیث او اثار په ذم د علم نجوم همدا تاویل لري او که چېږي دا مطلب او مفهوم نه بغیر د خلقت پر اسرارو خان پوهول منظور وي نوبیا ورڅه پر موضوع او غرض وي ر لري.

۸۴- لدی کبله د ابن عادین په حاشیه کې^۲ د هغه علومو زده کړه کفایي فروضو خخه ګنل کېږي چې د دنیا یې چارو په سمون کې ورنه استغنا ئنسی راتلای لکه طب، ریاضي، نحو، لغت، کلام، قرائت، د حدیثو اسانید او د وصایا او مواریشو ویش، بدیع او بیان، اصول د ناسخ او منسخ پېژندنه، عام، خاص، نص، ظاهر، چې دا تبول وسایل دی د تفسیر او حدیث د علم لپاره، همدغه راز د اثارو او اخبارو علم او صحابه کرامو نومونه او صفات او عدالت په روایت کې، او علم په احوالو د راویانو تر خو تمیز د ضعیف له قوی نه وکړل شی. او د صنعت او

^۱ حاشیه د کتاب تصریح تالیف امام الدین الخطیب الlahوری طبع دهلي ص ۱۰.

^۲ حاشیه ابن عابدین ج ۴۲ ص ۲ الحلبی، کال

زراعت او سیاست پر اساساتو پوهه لاس ته را اورل د کفایی فروضو خخه دی. ابن تیمیه (رح) ویلی دی:^(۲) د شرعی ^{او}مو طلب کفایی فرض دی، مگر په هغه مواردو کی چی هره یوه غوبستنه ضروری وی لکه په هغه شیانو چی خدای پری امر کپری دی او هغه شیان چی ورنه یعنی نهی کپریدی طلب یعنی فرض عین گرخی لکه خرنگه چی په بخاری او مسلم کی له نبی کریم (صلی اللہ علیہ وسلم) خخه دا روایت تخریح شوی دی چی "من یردا اللہ به خیرا یفکه فی الدین" یعنی هغه چا ته چی اللہ اراده د خیر کپری وی هغه ته پوهه په دین کی ورکوی:

قرانکریم په هر هغه عمل چی گتیور وی خلکو ته او ور خخه داسی تولنیز اثار پاتی شی لکه تصنیف یا تالیف د یو کتاب یا اعمار د کوم جمات یا هر هغه عمل چی خلکو ته یعنی گتیه ورسپری لکه پولونه سرکونه او ددی زمانی په اقتضا هره پروژه چی عامه مرافقو او گتمو پوری اره و لری او د خلکو هو ساینه په ژوند کپری راولی داسی بیان کپریدی: "ونکتب ما قدمو اثارهم"^(۱) یعنی او لیکو موبه هغه چی مخکی لپېلی دی دوی او هغه نښی (چی وروسته پاتی کېږی) له دوی نه.

که چېری موبه قرانکریم ته په خېر نظر وکړو "قرانکریم د دنیا او د دین د علم تر منځ یې توپیر ندی کپری او د دواړو زده کپری ته یې یوشان توصیه کپریده، ټول د کائنا تو علم ته یې په یو ایت کی لارښونه کپریده او د کائنا تو علم یې لاره د اللہ د ډار او معرفت بښوی دی او فرمایلی دی: "اللہ تر ان اللہ انزل من السماء ما"^(۲) ترجمه: ایا نه وینی ته چی بیشکه اللہ نازلی کپریدی له (جانبه) د اسمانه او به پدی توګه اشاره علم هیات او فلک ته شوی او ارتباط ورکول اسمان له څمکی سره ده او بیا فرمایی په همدي ایت کی: "فَاخْرُجْنَا بِهِ ثُمَّرَاتٍ مُخْتَلِفَةً الْوَانَهَا"

^(۱) د شیخ الاسلام احمد بن تیمیه مجموعه الفتاوی، ج ۲۸، ط ۱، کال ۱۹۴۸، مطابع الرياض.

^(۲) د یس سوره (۲۱) ایت.

^(۳) د فاطر سوره (۲۸) ایت

ژیاره: "او ویستلی موبه په وسیله د دی او بو میوی پدی حال کی چې مختلف دی رنگونه د دغو میوو. نو پدی برخه کی اشاره ده د نباتاتو علم ته او عجائب او غرائب او کیمیاواي جوربنت ته د هفوی. او بیا په همدي ایت کی: "و من الجبال جدد بیض و حمر مختلف الوانها و غرائب سود".

ژیاره: "او خینی له غرونو (خاوندان د لازی (تیوئی تیوئی) دی سپینی او سری چې مخالف دی سره رنگونه د دغو لازو او خینی د دوی تک تور دی یعنی سپین هم په خو خود رجو دی کوم یې تک سپین لکه د مرمر ډېره- کوم یې سپین لکه مالګه او خینی یې نسبتاً سپین. او سور هم په خو خود رجو. او تور هم په خو خود رجو دی خینی تک تور لکه رانجه او د ډبرو سکاره، او خینی تور لکه د کارغه وزر او خینی نسبتاً تور. او په خینو غرونو کی رنگارنگ رکونه او لازی شته. نو پدی کی اشاره علم جیولوژی او د خمکی طبقاتو ته ده، او هم د زمانی د تیریدو پړاونه او تغییراتو ته اشاره ده کوم چې پر کائناتو راغلی دی. او بیا په همدي ایت کی فرمایي: "و من الناس و الدواب و الاعام مختلف الوانه كذلك".

ژیاره: (او همداسي) له خلقو خخه هم او (همداسي له نورو) ژونديو خوئيدونکو او خارويو خخه هم چې سره مخالف دی رنگونه د هفو هم همداسي (لکه د ډه اختلاقات).

او پدی برخه کی اشاره ده د بیالوژی علم ته او د انسان او جیوان او حشراتو او تبول خوئيدونکو اقسامو پوهیدو ته. نو ایا خه د کائناتو علمونه پاتی دی چې اشاره ورته نه وی شوی؟ او په پای د دی ایه کریمه کی فرمایي: "انما يخشى الله من عباده العلماء" (۱)

ژیاره: بیشکه هم دا خبره ده چې ویرپري له الله خخه له بندگانو د دغم(الله) پوهان، عالمان ایا تردی نور خه بسکاره هخونه به وی چې د کائناتو خبرنی ته الله تعالی امر کړیدی او بندگان یې ترغیب کړیدی پدی اړه او پوهان یې هخولی دی چې پر دقائقو او اسراو د کائناتو خانونه پوه کړی د الله خخه د ډېر ډار او ډېر معرفت صفتونو خاوند شی.

ای الله مسلمانانو ته پخپل دین کې د بشپړی پوهی توان ورکړي.

۸۵- اوس اوس چې غربیانو کیهانی سفرونو ته وده ورکړیده او په دی برخه کې یولو پرمختګونو ته رسیدلی دی خو بیا هم د مخکینیو پوهانو د دی علم نومونه د دوی بحث او فحص په سلسله د مدارجو کې لیدل کېږي لکه ابوریحان البيرونی او ګورو هغوي سره دا انصاف شته مګر مور پخپله د تولو علومو دروازی پر مسلمانانو بندول غواړو، او یوه ډله کم علمه خلک لکه چې د رسالی په پیل کې مو وليدل مهرونه اوامضا ګانی کړیدي چې د بېخی تعلیم بند دی او په موضوعی حدیث یې لاس ایښی او صیحع احادیثونه به یې سترګي اړولی او داسي فتواوی ورکړیدي چې د اسلام حقانیت او جامعیت ته تاوان رسوی او هغه چاته په غیر شعوری توګه زیار باسی چې هغوي د اسلام له دغه عالمانه او د فطرة سره برابر مدنیت نه په ویره ذی او هغوي پوهېږي چې د دغه ګړندي یو اړخیز مادی مدنیت مخه، نور هېڅ مدنیت غیر له اسلامه نشی نیولای. نولدی کبله هغوي خوشاله کېږي چې د اسلام بله ډیوه پخپله د مسلمانانو په لاس مړه شی خکه لویدیڅه نړی لاهم اسلام ته د ډار او شک په سترګه ګوری هغوي هرکله د علمانیت نه په څفرده خبری کوي، خوچان د تاریخ د خبری (عملی او واقعی محتوی) په وړاندی محکوم ګټی او کله چې خپلی اړیکی له اسلامی نړی سره د سوچ لټدی نیسی. لویدیڅه ژورنالیزم اسلام دموکراسی ته خطر ګټی هغوي هدامه فرقی چې د اسلام د ویجارولو لپاره جوری شوی دی، لکه بهائیت او قادیانیت سره د اسلام نوم جوخت یادوی او هغوي ته منورین او روشن فکران لقب ورکوي. هغوي د دوه لسیزونه زیاته موده جنګ په افغانستان کې د واقعی اسلام تصویر خپلو وطنوالو ته وړاندی کوي، خو هغوي اسلام بنه وپیژنی او ورکې داخل نشی، هغوي د سمعی او بصری وسائلو له لاری تولو مسلمانانو ته په تیره بیا افغانانو ته د نصرانیت بلني ورکوي.

ایا د داسي لویو جنایتونو چې تول اسلامی نړی ته صدمه رسوی او د اسلام غیر واقعی خیره د واقعی اسلام په نامه بشودل کېږي او د نړی خلک د اسلام

په هکله بد ذهنیت پیداکوي پره پر چا ده، یوازي او یوازي پر متحاريو دلو چي هېڅ دول تمايل د خپل منځي د اختلافاتو حل د جرګوله لاري نه ويني دا ټول د افغانستان د مادي او معنوی ويچارتیا مسئولیت هفوی ته راجع کېږي.

او افغانستان، د اسلام بشپړ تصویر په توګه غربی عقلیت ته ورڅه په ورڅه وړاندې کېږي او داسي تصویر چې سره د افغانانو او ټولی نړیوالی چېغی اسمان ته خیزی خود جنګکی لویغارو په کړنلارو کې هېڅ بدلون نه راخی Stereo Type“، غربیان پېڅل خصوصی ژوند مصروف دی او هر تصویر چې ژورنالستانو وړاندې کړ، هغه منی. ژورنالستان د افغانستان له ربپري نه او دوامداره وړلونه یو داسي خونپري، ډارونکی د تشدد او زور زیاتی، عنف او غیر ترحم لړونکی تصویر د اسلام غربیانو ته وړاندې کوی چې د هفوی په ذهنیت کې یوازینې خنډ او صدام د مدنیت همدا اسلام ومنی "صومئیل هتنګون" پېڅل کتاب کې چې د "مدنیتونو د خنډ" په نامه لیکلی دی د اسلام تصویر له تروریزم او شدت او قسوت سره کوي، او حدود د اسلامی له غربی نړۍ سره دده په نظر، د ټینو حدود تمیلوي او کله چې غربی ژورنالیست د اسلامی نړۍ نه یادونه کوي نو جوخت ورسه د بېڅو پر حقوقو تیری او تروریزم پادوی، حال دا چې لوی واتېن د اسلام او تروریزم ترمنځ شته دي، او اسلام په کلکه تروریزم ردوی او نه یې منی او د هفوی د ډېر پرزره پنوري اصطلاحاتونه د مسلمانانو وصف په اصوليونو کول دی "Fundamentalism" او دا وصف غربیانو ته د جمود، ارجاع او نه توانيدل چې معاصری نړۍ سره ژوند او کړه وړه ولري مغنا ورکوي او بنائي پام وکړو چې د لویدیڅ ژورنالیستی وسائل تجارتی او پانګوالی پروژي دی او هفوی ډېر زیار باسی خو ناوره اخبار، بې شرمی او د ټفضیحات حالات، غیر اخلاقی راپورونه، د وحشت او عامه وژنی تصویرونه ټول خپروي.

هفوی اسلام ته د کمونیزم د بدیل په توګه د دېمنی په نظر ګوری او په برطانیه کې اصطلاح د ډار له اسلام نه Islamophobia خرګند شوي.

او په المان کي استبداد ، تعصب او د زوجاتو تعدد د اسلام تصویر
بنو دل کېږي

رما په نظر یو د اسلام حقائق دی او بل د مسلمانانو کړه وړه دی چې له
اسلام سره لوی واتن لري د اسلام د صحیح تصویر لپاره یو اسلامی
ژورنالیزم ته ارتیا شته چې چپنواکه (Organization) (موئسسه) وی او د
اسلامی حکومتونو له فشار نه لري وی خود اسلامی واقعی خبره او کوم
غلط تصویرونه چې پدی اړه کېږي هغه خرگند کړي او دا چې او سنی
حاکمان د اسلام له نامه نه سوء استفاده کوي او خپل حاکمیت د نیزی په
زور پر خلکو تپی او پدی خپل جنایت کي د اسلام نوم اخلى او اسلام د
خلکو تر قضاوت لاتدي اچوی داسې خیری برینهای کړي، خود نوموري
خلکو سره د اسلام په نامه ناوره اعمال له رښتینی اسلامی هدایاتو او
احکامونه توپیر پر سترګو شی، خو دا د الله درضا وړ د روستی دین
پلوشی دیو لړ ناوره کړو وړو د مسلمانانو تر اغېزی لاتدي، پت پاتی نشي.
۴۹- په پای کي وايم چې پیل د استفتاء پدی عبارت : " د بشئی لپاره د
افغانستان په خبر (شان) مكتب ویل ناروا دی " . غیر منطقی او
ناموزونه خبره ده، خکه یوازی د افغانستان نوم اخیستل او نور
چارچاپرہ مکتبونه چې د افغانستان نه بدتره طریقی سره ویل جريان
لري، اسلامی تعبیر ندي، خکه ناروا، هر چېری چې وي ناروا دی، او
حل او حرمت کوم مرز او حدود نلري.

او داسې دا ګیزه حمله د یو بل عالم په شان چې د ننګرهار پوهنتون ته تللى
و، او محصلانو ته یې دا توصیه کړي وه چې سانیس شیطالي علم دی او مه
یې زده کوي، پو شانته توجیه کېږي.

دوهم: مفتی په څواب د داکتیری مكتب او سکول په هکله داسې فتوی
ورکړی چې بشو ته په مروجه توګه د افغانستان مكتب ویل بالکل
ممنوع او ناروا دی او دلیل یې یو خط او کتابت ممنوعیت بشو ته
او بل د کافرانو په څېر بهر ته وتل د اصریح ایه " و قرن فی بیوتکن ولا
تبرجن تبرج الجahلیة الاولی " سوره احزاب بنو دل دی.

اول جز د خط او کتابت په مفصله توګه مو مخکی د معتمدو مراجعاو نه په استفاده سره بیان کړ چې دا حدیث موضوعی دی او د خط او کتابت هېڅه منوعیت په اسلام کې نشته او صحیح حدیث کې یې ترغیب او هڅونه دېښې خط او کتابت ته په صراحت سره لیدل کېږي.

دوهم جز استدلال په ظاهر نص نیوں صحیح ندی خکه د "قرن فی بیوتکن" معنا دا دی چې بی هدفه او بیهوده دېښې له کورنه بهره ته وڅی، او په کورونو کې دی قرار ونیسی، اما د حاجت لپاره لکه خرنګه چې په تفسیر ابن کثیر کې پدی اړه په وضاحت تذکر ورکړ شوی دی، او هم مخکی مو د صحیح حدیث په استناد بیان کړ چې کولای شی له کورونونه د حاجت له لپاره ووڅی د لمانځه لپاره د علم د زده کړي لپاره، خو پدې شرط چې د جاهلیت دوری غونډی خان سینګار نکړي، خو نامحرمو سریو ته خان جذابه ونه بنیسي او راجح نظر هم د حجاب په اړه دا دی، چې مخ لوح وي خو، سر، غاره، ستونی، مت، ولی، سینه دا ټول پې وساتل شی او سره د دې پتوالي خپل او اواز او حرکات داسي ونه بنیسي چې د بې باکو سریو توجه خانه جلب کړي.

۸۴- موب ته بنایی چې اسلام بنه مطالعه کړو، او په تیره بیا د حدیث په برخه کې هوایی خبری ونکړو، کنه موب پخپله د اسلام دین سره جفا کړو، خکه بی له تحقیقه په موضوعی حدیث باندی ټولی بېښې د علم او پوهی له نعمت خڅه محروم ګرڅول لوی خیانت دی چې پر اسلام تپل کېږي او پخپله د غه مفتی د پوی قرھی مثال راوړی، چې که زنانه طبیبې نه وه، نو نارینه طبیب کولای شی چې د هغې علاج وکړي خو یوازی هماغه بخای ته به ګوری. ایا د زایمان او رزې او بچه مسائل تر قرھی مهمی ندی چې بېښې نارینه لنګه کړي او دابه بنه نه وي چې زنانه ډاکټره پری ولاړه وي او ټول علاج یې وکړي؟

حال دا چې د کلیه قواعدو د فقهی خڅه دا قاعده تصریح کوي: چې "الحاجه تنزل منزله الضروره عامه کانت او خاصه"^۱ یعنی حاجت عمومي

وی او که خصوصی د ضرورت په شان گنیل کېږي. نو پدی اساس حاجت چې ضرورت نه تیته مرتبه لري او حرام شی نشي حلال گرخولی خو یو لړ عامه قواعدونه د وتلو رخصت او اجازه ورکی شته دی او لدی کبله ده چې عامه حوانج چې ټولو خلکو پوری اړه نیسی لکه سلم، حواله، اجاره ټول خلاف القياس د خلکو د احتیاج له مخی ورتبه اجازه شویده، خکه حاجت چې عام شی لکه ضرورت غوندی گرخی. نو همدغه راز د تعلیم لپاره وتل له کوره د نجونو. د حجاب شرعی په رعایه کولو سره چې مخکی مووضاحت ورکړ د حجاب سره د مخ او لاسونو تر لمړی مفصله لوطول یوه وګړیزه عام حاجت دی چې ورته په شرع کې جواز شته لکه پورتني ذکر شوی مثالونه.

نوموری مفتی په پای کې د شفاء بنت عبدالله حدیث ته اشاره کوي. چې نامتو محدث شیخ ناصرالدین البانی او خطابی پدی اړه ویلی دی چې دا دلیل دی په جواز تعلیم د کتابت بشو ته او هغه مکروه ندی خو بیا مفتی ویلی دی احتمال لري چې دا جواز سلف ته د دی امت وی نه خلف ته یې. ایا داسی کیدای شی چې حکم د تعلیم او کتابت خانګرتیا ولري مخکی مسلمانانو ته او وروستنی ورڅخه محروم وګرخول شی. د دی خواب مخکی هم مستند ویل شوی دی او دا چې احتمال لري چې دا جواز د سلفو بشو دی امت لپاره وی نه د خلف لپاره د فتنه او فساد له وجهی. نو قاعده کلیه فقهیه تصریح کوي چې لاعبره بالتوهم" یعنی داسی احتمال یو توهمندی او اعتبار نلري او هم داسی احتمال په نارینه کې هم امکان لري نو بنايې پر هغوي هم د علم دروازي بندي شي نو احتمال چې ناشي له یو دلیل مثبت نه نه وي خه اعتبار نه لري او محض توهمندی. او له بلی خوا تعلیم او خط سبب د رغورل د فتنی نه کېږي او فتنه په جهل له منځه نه خي او هم د واضح نص په باره کې داسی احتمالات او حتی اجتهاد جواز نلري او هم د فقهی کلیه قواعد و خڅه خلاف ورزی ده د دغه مفتی صیب چې د دغه فتوی د شفاء د حدیث په هکله ورکړي دی او هم بله فقهی قاعده کې تصریح

شوی چې "لا حجه مع الاحتمال النا شى عن دليل" ^۱ یعنى استدلال
 مقبول او مفید نشى راتلای له داسى احتمالاتو سره چې ظاهر الحال د
 نص يې تاييد ونكړي او يوازى مجرد توهم بلل کېپينو داسى احتمالات
 چې مفتشي صيب ذکر کريدي د ظاهر نص سره هېڅخ نه لګېږي نود ده
 توهمات دی چې تول باطلواستدللاتو باندي خپله مفتيو بنا کړي ده او
 داسى فتوی نشى کيدا يو اسلامي یقيني ثابت اصل ته چې تعلیم او
 کتابت نسوانو ته دی خه مانع وګرځي او دا چې د شفاء بنت عبدالله
 حدیث په قاطعیت سره ليک لوست بسخوته جواز ورکوي او صحیح حدیث
 دی. نو مجال د احتمال او اجتهاد ورکي نشته او دا یوه واضحه او
 معلومداره، مبنی شوی مسأله ده او په دې هکله مقدمه د سيرکبیر کې
 داسې قصه ذکر شوي ده چې «(خاقان) د ما ورالنهر د اميرانونه له وينځي
 سره مخکي د هغې د عدت له تيريدونه ور سره یو خای شوی، او چې
 خلک پري خبر شول نو ديني روحيه هم په هغه وخت کې قوي وه نو تولو له
 دغه امير نه د بیعت د خلع کولو په هڅه شول، او دا خبره خپره شوی وه، خو
 د دریار علماء فتاوی صادری کړي وي چې خاقان ته جواز لري او داسې او
 داسې آما د خلکو کرکه ورڅ په ورڅ زیاتیدله خو چې خاقان د وزیرانو
 سره د خلاصون لاره لټوله او پدې لر کې د امام سرخسى نوم واختسل شو،
 چې هغه په سرخس نومي خای کې لویه مدرسه لري او خلک ورته درناوي
 کوي، هغه نه د فتوی غوبښته وشي، وزیران له سپینو او سرو زرو سره ور
 روان شول، او هغه یې دریار ته راوست، نو خاقان ورته وویل: که صدارت
 وزارت هر څه غواړي، سپین او سره زر هر خومره غواړي دا تول درکول
 کېږي خو ماته لاره پیدا کړه، چې د خلکوله خولی نه بچ شم
 امام سرخسى ورته وویل: دا نص قاطع دی او حدیث هم قوي دی، د
 ازادی «حری» بسخی درې حیضه او وینځي لپاره دوه حیضه عدت درسول
 الله صلی الله علیه وسلم په صحیح حدیث کې تاکل شوي دي او که نص
 قاطع وي هغه کې اجتهاد ته مجال نشته او زاري وشوي خو خبره بله نشوه،

بیا په اذیت اووھلو لاس پوري شو، هر خومره چي عذابونه پري راوستل شو
بیا هم خبره بدلله نشه نوا مر و شو چي بندی یې کري، هغه په زندان کي
پنځلس کاله ولويده خو هیڅ خه نرم والی دده په وینا کي ونه ليدل شو او
شاګردان د داسي جليل القدر استاذ نه د ګتني پورته کولو لپاره جيل ته
ورتلل، او هماګلته شیخ شمس الدین سرخسی هغوي ته دالمبسوط مسائل
املاء کول، څکه هغه کفیف ((رونده)) و، او لدی کبله په سرد هري مسالی
کي په مبسوط کي داسي ليکل شوي دي: قال الامام الاجل الزاهد احمد بن
محمد بن آبی السهل السرخسی املاء یعنی: املاء کړه بزرکوار زاهد امام
احمد د محمد زوي او محمد د ابی سهل سرخسی زوي دامساله.

شاګردانو دا ټول ليکل او کله چي بشپړ شو، نو بیا ئي سیرالکبیر د امام
محمد شیبانی رحمه الله ور املاء کول، او د المبسوط ۳۰ (دریش) جزه او د
سیرالکبیر پنځه جزه بشپړ شول او د هغه جناب د حبس موده هم بشپړ شوه، او
شپړم توك د سیرالکبیر پاتي شو. بیا شاګردان کور ته ورغلل او وی غوبنټل
چي هغه هم بشپړ کري. خو هغه جناب به ویل: زما فکر په زندان کي ټول
و، او حافظه مې هم بنه و، او س د کور مشاکل زما حواس پريشانه کېيدی
خو بیا هم شپړم توك بشپړ شو، خونه لکه نورو غوندي، کله چي سپړی
کوري له ورایه خرګند پوري.

بنائي پام ولرو: چي اصلی ميسوط چي ظاهرالروايه مسائل د امام محمد
شیبانی پر روایت له امام ابوحنیفه رحمه الله نه ورکي را غونډ شوي و،
هغه په جنګونو کي ورک شوي او اثار یې هم نه و، او یوازي همدغه املاء د
امام سرخسی ده، چي د امام محمد رحمه الله ميسوط یې له جپلی حافظي
نه املاء کېيدی او مخطوط د سرخسی ميسوط د پاريس په کتابتون کي و،
او جامعه دول عربي، په ډېر قیمت سره ورنه اخیستي او بیا طبع شوي دي.
او اوس چي په ټول جهان اسلام کي د ميسوط او سیرکبیر کتابونه ليدل
کېږي ټول د دغه معروف امام رحمه الله رحمه واسعه د حافظي محصول دي،
چي پر همدي قاعدي دده د ثبات او تینګار له امله ورته پیش شو، منظور
دا چي د قاطع او صیحح حدیث په فراندي داسي تعلیلات جواز نلري او بې

له شک او شبھی نه بسخو ته ليک لوست او علم ورزدھ کولو کي خه شرعی
مان نشته.
((والله الھادي الى سوا السبيل))

۸۷- زما هدف د دی فتوی په ردولوکی دا دی چي نه غواړم د داسی بې
بنياده او واهی فتواو، پر بنستې اسلام د دېمنانو د سهامود واردولو نښه
شی، چي دا خرنګه دین دی چي تعلیم او تعلم او د پوهنې لارې چاري ورکي
نشته، حال دا چي د بسخی حقوقو د پانګوالی مفکوري تراغېزی لاندې
لومړی په اصطلاح د نهضت له پیزې نه په اروپا کې پیل شوی دی او د یو
بنستیز فطری محور په چوکات کې ندی سنجول شوی او یوازی د
پانګوالی په بازار کې یې حقوق له نارینه سره یو برابر اعلان شوی دی، خو
ددی مقابل کې د امن ماوی او د کورنی مستقر غېرله لاسه ورکیده.
د بسخی او میرې اړیکی د دوستی، مرستی او یو بل سره د ژوند په ناخوالو
اړم ګرځیدل دی او دواړه د محبت او یوبل ته د مرستی په خاطر سره
مشترک ژوند د همدي دین د اوامر د اطاعت کولو لپاره تر سره کوي، د
دوی دواړو مسئولیتونه د دین په وړاندی یو شان ته دی او دواړه پنایی
ضرور د دین په چارو پوهه ولري نه دا چي د علم دروازی پری بندی شی
او نارینه او بسخینه دواړه جاهلانی پاتی شی او یا یوازی بسخه جاهله له
دین نه بې خبره پاتی وي او هم یو لې په نامه مسلمانان بسخه نه یوازی
جاهله پاتی کوي او هغې ته داسی منزوی موقف ورکوي چي د هغې
نقش په تولنه کي له ذهنيتونه وباښی، حال دا چي بسخه داسی
اغېزمنه ټولنیزه دنده لری لکه د نارینه و دندی په شان خکه الله (ج)
فرمایي: "وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلَيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ^۱
وَيَنْهَا عَنِ الْمُنْكَرِ"

ترجمه: سپړی مومنان او بسخی مومناتی خینې د دوی دوستان دی، د
خینو نورو (نو په ايمان کي تول سره یو شان دی) حکم کوي دوی په
نيکيو (چي د الله او د رسول الله اطاعت دی) او منع کوي له بدیو چي (

د الله او د رسول الله نه مخالفت دی). یعنی د دعوت او را بللو دنده خیر او بنيگنی ته د اسلام په مقتضی نارينه او زنانه دوارو ته سپارله شویده چي ارومرو به بنده د الله تعالی هدایات عملی کوي او دا هله ترسه کيدای شی چي د علم او پوهنی دروازی یوشانته د دوی پر مخ پرانيستل شی او د اسلام د موازينو په رعایه کولو سره ورته هفه حق یي په تولو امورو کي چي الله (ج) ورکريده او په سنت د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) بورباندي وضاحت راغلی دی ورکر شی، نوبیا به داسی تولنی د نیکمرغی روستی پراو ته رسپری او کچبری په خبر سره وکتل شی نو دا حقیقت په داگه کېږي چي دا دین بشپر او کامل دین دی، او امکان نلري چي یوه مسئله د خلکو د ارتیاور وی تر قیامته او پدی شریعت کي یو اصل ورته نه وی، اما نقصان په موب کي دی یا زموږ په عقولو کي او یا زموږ په فهم او برداشت کي، او یا زموږ په ارادو کي دی چي غواړو خپله خبره په زوره وی او که په رضا پلی کړو، نو د فتنی او فساد لري کول په ترلو د علم د دروازو نه حاصلېږي او لازیاتېږي.

ربتینې حل د کتاب او سنت په تطبیق کي لاس ته راخی.

له حضرت انس بن مالک نه روایت شوی چي یوه اعرابی په جومات کي متیازی وکړي، تول صحابه کرامو ورته په قهر او غصه پا خیدل، اما رسول الله (صلی الله عليه وسلم) وویل: «لتترمه» یعنی متیازی مه پری بندوی، او کله چي د اعرابی متیازی خلاصی شوی نو دلوه یې د او بو وغوبستله او پری واچولی او پخپله یې دغه خای ووینځه.^۱ او صحابه کرام یې چې پاتی کړه چي ورته خه وواپسی یا یې ووهی. دا و عملی لارښوونه دی امت ته چي په حسنې اخلاقو او افعالو تاسی کولای شي دین وساتی او د خلکو پر زړونو کي یې په معقولیت سره خای کړي. نه په

^۱ الملوو و المرجان فيما اتفق عليه الشیخان اماماً المحدثین. ص ۸۶ لومړی توك جمیعه احیاء النشرات الاسلامی.

زور او زیاتی سره نو که د اسلامی نزی چارواکو د خپل دغه واقعی لارښود
تکلاره غوره کری واي دا حال به پر عالم اسلام نه واي.
والله علی ما اقون وکیل و صنیع الله علیه و علی آله و اصحابه اجمعین
پوهاند محمد اسحق حسین خیل.

اهم ماذونه

- ١ فرانکریم
- ٢ ابن الاثير، البدايه و النهايه او مجموعه سیاسي و ثالق د عهد نبوی (ص).
- ٣ د محمد حمید الله دریمه طبعه کال ١٣٧٩
- ٤ ابن الجوزی زاد المعاد بتحقيق شیعی الانوط د موسسه الرساله چاپ ١٣١٢ هـ ١٩٩٢ م
- ٥ ابن العثیمین وغیره من الشیوخ، فتاوی المراة المسلمی، طبع جمعیه احیا اثرات ١٣١٢ هـ
- ٦ ابن القیم الجوزیه، تحفه المودود فی احکام المولود، طبع مطبعه الامام مصر کال ١٣١١ هـ
- ٧ ابن تیمیه شیخ الاسلام، منهاج السنہ، کال ١٩٩٦ م
- ٨ ابن تیمیه، شیخ الاسلام، مجموعه الفتاوی کال ١٩٤٨ م د الریاض چاپخانه
- ٩ ابن حجر العسقلانی فتح الباری ذ البهیه المصریه چاپخانه خلوریم طبعه ١٤٠٨ هـ ١٩٨٨ م
- ١٠ ابن حجر بدلوغ المرام للحافظ احیا تراث اسلامی چاپ دوهم طبعه ١٤١٦ هـ ١٩٩٦ م
- ١١ ابن حزم و هوالامام ابو محمد بن علی بن احمد بن سعید بن خرم د دارالفکر چاپ مصر کال ١٩٢٢ م
- ١٢ ابن عابدین حاشیه د حلبی چاپ کال ١٤١٠ هـ
- ١٣ ابن قدامه، المغنى د هجر په چاپخانه مصر امباته کی کال ١٣٠٨-١٣٨٨ م
- ١٤ ابن هشام، سیرت د الریاض چاپخانه کال ١٩٢٨ م
- ١٥ ابن کثیر الباعث الحثیث شرح اختصار علوم الحديث للحافظ د احیا تراث چاپ ١٩٩٦ م
- ١٦ ابن نفسیر د احیا تراث اسلامی تولنی لخوا په کویت کی په کال ١٤١٦ هـ ١٩٩٦ م چاپ شویدی
- ١٧ الادب المفرد للام البخاری د طشقند چاپ ١٤٠٠ هـ
- ١٨ الشوکانی، نیل الاوطار د الحلبی چاپخانه مصر کال ١٣٠٨ هـ ١٩٨٨ م
- الشیخ ظفر احمد عثمانی، احکام القرآن، الفصل الاول والثانی طبع مطبعه البهیه مصر ١٤٠٩ هـ

١٩- الشیخ محمد انور کشمیری، فیض الباری شرح صحیح البخاری د مکتبه حقانیه چاپ پشاور پاکستان

٢٠- الموصلى- الاختیار لتعلیل المختار د امام چاپخانه کال ١٩٧٢م

٢١- النووی شرح صحیح مسلم موسسه مناهل العرفان بیروت، ض، ب، ١٣٢٩-١٢٧٣ھ

٢٢- امام ابوالطبیب محمد شمس الحق عظیم ابادی چی په (١٢٧٣-١٣٢٩ھ) کی وفات شوی دی)

٢٣- امام احمد رحمة الله، مسند، د الریاض د چاپخانی چاپ کال ١٩١١م

٢٤- امام الدین الخطیب الlahوری، حاشیه پر کتاب تصریح طبعه د دھلی کال ١٩٦٨م

٢٥- امام الدین بن لطف الله الlahوری، التصریح د کامل چاپ کال ١٩٧٠م

٢٦- امام محمد بن اسماعیل الامیر الیمنی الصناعی اوله طبعه دارالفکر ١٣١١ھ

٢٧- پوهاند حسین محمد اسحاق، دعوی و وسائل الیات ان از نکاه فقه و قانون، درسی کتاب د شرعیات پوهنخی د دریوتولکیو پیاره د امهات المومنین د پوهنتون چاپ ١٣٥٢ھ ش

٢٨- د ابن العربي تفسیر د حلبی طبع په مصر کی کال ١٤١٢ھ ق

٢٩- دکتور محمد سلیمان عبدالله الاشقر زیده التفسیر پنجمہ طبعه ١٤١٣ھ ق-

٣٠- د قرانکریم پیتو تفسیر د حرمینو شریفین د خادم هدیه د چاپ کال ١٤١٤م

٣١- د قرطبی تفسیر طبع د الحلبی کال ١٤١٢ھ ق- ١٩٩٢م مکتبه دارالشعبان مصر

٣٢- د کشاف تفسیر د دارالفکر چاپ کال ١٤١١ھ ق- ١٩٩١م

٣٣- شیخ نظام تر مشری لاندی د یوی دلی علماء تالیف، الفتاوی لهندیه د الحلبی طبعه کال ١٤١٠ھ ق-

٣٤- مرنخیانی، هدایه طبع مطبیه الامیریه مصر کال ١٤١٢ھ ق-

٣٥- مقدمہ د ابن خلدون

٣٦- ناصر الدین البانی، حجاب الفراء المسلمہ فی الکتاب والسنہ د احیا تراث چاپ ١٩٨٨م

٣٧- وهبہ الزحیلی، الدکتور- الفقه الاسلامی وادلته طبع الحلبی مصر ١٩٩١م

خنیخ بیمارغونی اداره (کور) د خپرونو خانگه د
معیاری کتابونو د چاپ مطمینه مرجع

په دې وروستیو وختونو کې مور چاپ کړي دي:

۱. تواریخ پیشون، افغان، افغانستان، قدرت الله حداد فرهاد
۲. د اسلامی فقیه اساسات، پوهاند حسین خیل
۳. د موادو مقاومت، د انجینیری د پوهنځی لپاره، انجینیر معشوق پتیار
۴. سلکی په لویدیخ کې، د حفیظ الله تراب د لنډو کیسو دریمهه توکله
۵. اجتماعی نظریات، اروابناد استاد کل پاچا الفت
۶. به افغانستان کې د قانون جورونې تاریخي بهر، قاضی سیداخیtar سباوون
۷. ویره د ساپوهنې په رنځ کې، داکټر کبیر ستوری
۸. پښتني قبلي او خبلونه (د پښتو قبليو بشپر قاموس، د افغانستان د علومو اکادمۍ پنځه کلنې خپرنه)
۹. طبی ماېکروبیولوژی، محمد عمر درمان
۱۰. د نړی اسلامی هبودونه او مسلمان اقلیتونه، پوهنمل شاه محمود متكل
۱۱. د سرو زرو ونه او هملاڼۍ الدین نور په زړه پوری نکلونه، ڏیاپن رسولي
۱۲. د اريانا موقعيت، او د ارياناونو خپلني، حفرافاهاني سمه، داکټر ګلجان ورور وردک په د خانیاتو روړدو وکړو کې د خندلني براتکایتس پښتني، خپروونکۍ: پوهنیار داکټر عبدالواحد د ولنيق
۱۳. د اسلامی فقیه اساسات، پوهاند حسین خیل

جواب تے چھٹو:

- د افغانستان پخوانی او اوسنی بولی، پوهاند غلام جیلانی عارض
- د نولسمی پېږي به پای او د شلمی پېږي په پېل کې د پښتو خینې استوکنخې

مکتبہ ڈد بے چاپ شی

نېټه (د نندو کېښو توګه)، روشا وردګ سرحدات افغانستان در طول تاریخ، پوهاند غلام حیلانی عارض یېچال او مدرن اېرکاندېش، انجېزې عبداللطیف وردګ د چرګانو ساتنه د خاوری حاصلخیزې او د نباتاتو تغذی د اقتصادي پرمختنیا تیوری او پلان جوړونه، محمد شیر دودیال حغافیه اقتصادي افغانستان، پوهاند محمد طریف تیوال افغانستان در عصر صفاریان، سیدامین مجاهد او نور

خپلو کتابونو ، تصحیح ، تایپ ، ڈیزائن اور چاپ لپارہ زمود سرہ په
دی پتو په تماس کی شی

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280, 845637, 45504 Fax. +92-91-841089
Mobile: 092-0303 7869775
E-mail: kor_bazger@hotmail.com

او یا د دعوت د خپروونی لے لاری

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Mobile: +47-90856195
Phone and fax: +47-63844384-85
E.mail: dawatnet@start.no
Website: <http://home.no.net/dawatnet>

